

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za klasičnu filologiju

Diplomski rad

Defixionum tabellae:

Analiza vulgarnolatinskih jezičnih osobitosti

Tajana Furdek

Mentor: dr. sc. Vlado Rezar, izv. prof.

Zagreb, 2017.

„U početku bijaše riječ. I riječ
izrodi čovjeka. I čovjek izrodi
san. I san izrodi Bogove.“

Joanne Harris. Rune.

Marku, s ljubavlju.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za klasičnu filologiju

Diplomski studij

Diplomski rad

Defixionum tabellae: Analiza vulgarnolatinskih jezičnih osobitosti

Defixionum tabellae: An analysis of Vulgar Latin linguistic features

Tajana Furdek

Pribić 98,

10454 Krašić

furdek.tajana@gmail.com

Sažetak: Tema ovoga rada je prikaz osobina govornoga latiniteta na primjeru magijskih pločica, prilikom čega su i one objašnjene kao zasebni kulturni fenomen grčko-rimskoga svijeta.

Rad je pohranjen u Repozitoriju knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Rad sadrži 173 stranica, 32 literaturnih navoda, 4 mrežna izvora, 2 priloga radu.

Izvornik je na hrvatskom jeziku.

Ključne riječi: magijske pločice; vulgarni latinitet; govorni latinski jezik; fonologija; morfologija; sintaksa; leksik

Mentor: dr. sc. Vlado Rezar, izvanredni profesor, Filozofski fakultet, Zagreb

Ocjenjivači: dr. sc. Neven Jovanović, izvanredni profesor, Filozofski fakultet, Zagreb

dr. sc. Teo Radić, viši lektor, Filozofski fakultet, Zagreb

dr. sc. Vlado Rezar, izvanredni profesor, Filozofski fakultet, Zagreb

Datum prijave rada: 21. rujna 2016.

Datum predaje rada: 10. srpnja 2017.

Datum obrane rada: 18. srpnja 2017.

Ocjena: Odličan (5)

Izjava o autentičnosti rada

Ja, Tajana Furdek, diplomantica na Nastavničkom smjeru diplomskoga studija latinskoga jezika i književnosti na Odsjeku za klasičnu filologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom *Defixionum tabellae: analiza vulgarnolatinskih jezičnih osobitosti* rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Također, izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 10. srpnja 2017.

Tajana Furdek

Sadržaj

Uvod	9
1. Uvodni opis fenomena vulgarnog latiniteta	11
1.1. Uvodno razmišljanje	11
1.2. Znanstveno proučavanje vulgarnog latiniteta.....	13
1.3. Odnos govornog i pisanog latiniteta	14
1.4. Definicija i trajanje vulgarnog latiniteta	17
1.5. Izvori za proučavanje vulgarnog latiniteta	23
2. Kulturno – civilizacijski kontekst magijskih pločica	27
2.1. Uvodno razmišljanje	27
2.2. Definicija i opće odrednice magijskih pločica.....	28
2.3. Proces izrade magijskih pločica	30
2.4. Kategorizacija magijskih pločica	33
2.5. Stilske karakteristike magijskih pločica	35
3. Važnije objavljene zbirke i popisi magijskih pločica	39
4. Analiza vulgarnojezičnih osobitosti zatečenih u jeziku magijskih pločica napisanih na latinskome .	41
4.1. Fonologija vulgarnoga latiniteta.....	41
4.1.1. Vokalizam	41
4.1.2. Konsonantizam	44
4.2. Morfologija vulgarnog latiniteta.....	48
4.2.1. Imenski sustav	48
4.2.2. Glagolski sustav	52
4.3. Sintaksa vulgarnog latiniteta	54
4.4. Leksik vulgarnog latiniteta.....	59
5. Primjeri vulgarnojezičnih osobitosti zatečenih u jeziku magijskih pločica napisanih na latinskome	61
5.1. Fonologija vulgarnog latiniteta: Vokalizam	61
Promjene vokala <i>a</i>	61
Promjene vokala <i>e</i>	61
Promjene vokala <i>i</i>	64
Promjene vokala <i>o</i>	68
Promjene vokala <i>u</i>	70
Odras poluvokala <i>y</i> u riječima govornog latiniteta	75
Monoftongizacija diftonga	77
Sinkopa	80

Apokopa	81
Proteza.....	82
Afereza.....	82
Epenteza	83
Kontrakcija.....	83
5.2. Fonologija vulgarnog latiniteta: Konsonantizam.....	83
Jednostavne promjene konsonanata	83
Promjene vezane uz konsonantske skupine: Simplifikacija geminata i geminacija jednostavnih konsonanata	94
Promjene vezane uz konsonantske skupine: Skupine od dva konsonanta	99
Skupine od tri konsonanta.....	109
Promjene završnih suglasnika	111
Grupe konsonanata na kraju riječi	118
5.3. Morfologija vulgarnog latiniteta: Imenska morfologija	118
Deklinacije	118
Rod.....	122
5.4. Morfologija vulgarnog latiniteta: Verbalna morfologija	124
Prelazak deponentnih glagola u aktivne	124
Kolebanja u konjugacijama.....	125
Izmijenjeni glagolski oblici	125
5.5. Sintaksa vulgarnog latiniteta	126
Ustroj rečenice	126
Uporaba padeža	127
Izražavanje pomoću prijedloga.....	131
Uporaba glagola	136
Uporaba zamjenica.....	138
Uporaba nepromjenjivih vrsta riječi.....	138
5.6. Leksik vulgarnog latiniteta.....	141
Posuđenice iz grčkog jezika	141
Promjene značenja riječi u govornom jeziku u odnosu na standardnu uporabu.....	142
Novotvorenice	156
6. Metodološki pristup proučavanju govornog jezika i teme magijskih pločica	163
Zaključak.....	164
Prilozi diplomskome radu.....	165

Prilog 1: Kategorizacija magijskih pločica s obzirom na sadržaj	165
Prilog 2: Kategorizacija magijskih pločica s obzirom na korištenje grčkog jezika ili pisma	167
Popis literature	168
Popis mrežnih izvora	171
Popis korištenih kratica	172

Uvod

Tema kojom sam se pozabavila pišući ovaj rad je prikaz osobina govornoga latiniteta na primjeru magijskih pločica, objašnjavajući pritom i njih kao zasebni kulturni fenomen grčko-rimskoga svijeta.

Na samom početku pozabavila sam se fenomenom govornog latiniteta, donoseći pregled povijesti znanstvenog proučavanja jezika, samomom njegovom definicijom i trajanjem te izvorima preko kojih ga poznajemo. Pritom sam se koristila dostupnom literaturom: József Hermann u svojoj knjizi *Vulgar Latin* dao je sažet pregled karakteristika jezika, stvarajući poveznice između klasičnog latiniteta s jedne strane i vulgarnog s druge, povezujući ga sa nastankom romanskih jezika. Drugi veliki pregled koji želim istaknuti je onaj Veikka Väänänen, *Introduction au latin vulgaire*, koji mi je neizmjereno koristio prilikom prisanja o konkretnim jezičnim osobinama govornoga latiniteta. Knjigom *Uvod u vulgarni latinitet* Pavla Tekavčića koristila sam se u najvećoj mjeri prilikom pisanja definicije vulgarnoga latiniteta i određivanja njegova kronološkog tijeka, kao i prilikom sastavljanja izvora proučavanja rečenoga fenomena. Glavni naglasak u prvom dijelu rada željela sam staviti na razlikovanje pojmova govornog i pisanog latiniteta, kao i na razliku između standardnog i svakodnevnog jezika. Važno je imati na umu da govorni, odnosno, kako ga naziva literatura, vulgarni, latinitet nije posterioran ili inferioran pisanome klasičnome segmentu jezika, već da s njime supostoji.

Pokušala sam dati sažeti pregled fenomena proklinjanja putem magijskih pločica pomoću informacija sakupljenih iščitavanjem članaka i knjiga različitih autora koji pišu o grčkim i rimskim okultnim i magijskim procesima i djelovanjima, s naglaskom na problemu negativno orjentirane personalne magije. Temeljna literatura kojom sam se pritom koristila je poglavlje knjige *Witchcraft and Magic in Europe: Ancient Greece and Rome* pod naslovom *Binding Spells: Curse Tablets and Voodoo Dolls in the Greek and Roman Worlds*, autora Daniela Ogdena. Svoj sam rad koncipirala po uzoru na njegov, govoreći najprije o definiciji magijskih pločica, nekim njihovim općim karakteristikama, procesu izrade, kategorizaciji i stilskim osobinama. Važno je spomenuti da rečeni fenomen nije bio dijelom službene religije, koja u grčko-rimskom svijetu zauzima važno mjesto u društvu, već je bio dijelom tajne, skrivene i okultne osobne pobožnosti. Iz sadržaja magijskih pločica može se iščitati njihova negativna usmjerenost, namjera da oštete drugo biće, da ga onemoguće u djelovanju ili da mu

nanesu štetu. Ovaj se rad ne bavi konkretno tim pitanjima, ali ta tema ostaje otvorena za daljnja istraživanja i znanstveno proučavanje.

U posljednjem, ujedno i najopširnijem dijelu, pozabavila sam se glavnom temom rada: jezičnom analizom konkretnih primjera riječi pronađenih na magijskim pločicama. Analizu sam konstruirala prateći glavne jezične kategorije: fonologiju, morfologiju, sintaksu i leksik. Kako bih oprimjerala svoj rad, koristila sam se Audollentovim korpusom iz 1904. godine, kao i njegovim člancima iz godina koje su uslijedile te Besnierovim člankom u kojem su objavljene magijske pločice pronađene do 1914. godine, što je zajedno dalo skupinu od oko 150 pločica. Izostavila sam pločice pronađene na tlu Velike Britanije, objavljene u monografijama o nalazištima u Bathu i Uleyu, ukupno još oko 270 pločica, iz razloga što bi ovaj rad poprimio prevelike razmjere. Prilikom izrade same jezične analize, od neizmjerne mi je pomoći bio članak Mauricea Jeannereta, objavljen u dva broja časopisa *Revue de philologie, de littérature et d'histoire ancienne* iz 1916. i 1917. godine, pod naslovom *La langue des tablettes d'exécration latines*.

1. Uvodni opis fenomena vulgarnog latinитета

1.1. Uvodno razmišljanje

Rimska je država institucija koja je u različitim političkim uređenjima postojala više od tisuću i dvjesto godina i koja je u vrijeme najveće ekspanzije zauzimala prostor gotovo čitave Europe, Bliski Istok i priobalje Sjeverne Afrike. Za čitavo vrijeme njezina trajanja i u svim njezinim krajevima govorilo se jedinim jezikom: latinskim, koji je, u samim počecima, bio jezik pokrajine Lacija te se s vremenom proširio golemim prostorom paralelno sa širenjem vlasti Rimljana nad ostalim europskim i neeuropskim narodima, pritom nailazeći na brojno i raznoliko stanovništvo i različite vernakulare. Romanizacija Apeninskog poluotoka završila je do kraja III. stoljeća pr. n. e, odakle je krenula prema ostatku tada poznatoga svijeta, da bi dosegla vrhunac početkom II. stoljeća, za vladavine cara Trajana, praćena nešto sporijom, ali dosljednom latinizacijom. U kapitalnim djelima rimske književnosti ostao je sačuvan standardni oblik latinskoga jezika, kodificiran kroz I. stoljeće pr. n. e, prozvan klasičnim latinitetom.

Kao i u svakom modernom jeziku, uz formalni književni jezik, postojao je i svakodnevni govor kojim su se ljudi služili u uobičajenoj komunikaciji. U lingvistici je taj aspekt latinskoga jezika poznat pod nazivom vulgarni latinitet. U ovom radu koristit ću sintagmu *govorni latinitet* radije nego *vulgarni latinitet*, osim kad prenosim riječi drugih autora. Smatram da naglasak u razlikovanju aspekata jezika treba biti na distinkciji govornog i pisanog jezika, a ne klasičnog i vulgarnog latiniteta. Klasični je latinitet samo jedan od mnogih aspekata pisanoga jezika koji je nama, novovjekovnim ljudima, najpoznatiji, usudit ću se reći, igrom slučaja i povijesnih činjenica: moć vladara i snaga države u klasično vrijeme pridonijela je rastu književne produkcije, širenju pismenosti, poticanju kulture općenito. Povijest pišu pobjednici, često se kaže, a primijenjeno na jezičnu situaciju, moglo bi se reći da se s prosperitetom države stvaraju određeni kanoni i pravila koja će se kasnije nastojati održavati i njegovati. Smatram da je važno osvijestiti da latinski jezik nije samo klasični latinitet, već, što se često zaboravlja, jezik svih pridošlica, svih robova, svih patricija i senatora, žena i djece, svih onih koji nikada nisu naučili pisati, jednako kao što je i Ciceronov i Vergilijev, kao što će biti jezik nove sekte, kršćanstva, koji će opet na svoj način kodificirati crkveni oci i prenijeti u moderno doba, kao što će biti jezik Amijana Marcelina i Grgura iz

Toursa, ali i onih koji će mu kasnije pomoći da preraste u mnoštvo novolatinskih jezika, koje bolje poznajemo pod njihovim svakodnevnim imenom - romanski.

Svako razdoblje u povijesti jezika ima svoje osobitosti kako pisanog, tako i govornog segmenta jezika. Ako napravimo razliku samo između klasičnog i vulgarnog latiniteta, zanemarujemo čitavo mnoštvo njih. Tema kojom će se ovaj rad baviti su magijske pločice, kulturni fenomen koji nije vezan samo uz jedno geografsko područje ni uz jedno vremensko razdoblje, nego koji se proteže od arhajskog razdoblja grčke civilizacije i jezika (a vidjet ćemo da je ona izvršila silan utjecaj na ovaj fenomen u rimskome svijetu) pa sve do razdoblja kasne antike latinske civilizacije. Tim više smatram da je izraz vulgarni latinitet nedovoljno širok da bi opisao sve osobitosti koje će se pojaviti na danome materijalu, a da je posebno nedostatan ako ga promatramo u opreci samo sa jednim, iako kvalitetom najistaknutijim, ipak manjim segmentom čitavog postojanja jezične produkcije.

Sintagma pisani latinitet također u sebi nosi nedostatke. Prvi i najvidljiviji je taj što su svi izvori iz kojih bismo mogli proučavati govorni dio jezika upravo napisani. Ali glavna je razlika između pisanog jezika (književnog) i pisanog (ovog o kojem govorim u suprotnosti s govornim) u tome što namjera ovog drugog nije bila da bude književan, što će se vidjeti kasnije. Kao što i mi danas kad pišemo nešto što će netko drugi pročitati pišemo drugačije nego kad pišemo za sebe, tako su jeziku prilazili i ljudi prije tisuću ili dvije godina. Magijske su pločice bile izraz najtamnijih ljudskih želja, uglavnom negativnih, i svakako nisu bile namijenjene da ih netko (od ljudi) pročita. Zato bih pisanom jeziku o kojem želim govoriti dodala još jedan epitet: neformalan, i tako ga razlučila od formalnog pisanog, odnosno književnog jezika, čiji je jedan dio i klasični latinitet.

1.2. Znanstveno proučavanje vulgarnog latiniteta

Početak proučavanja vulgarnog latiniteta veže se uz pojavu discipline komparativne lingvistike romanskih jezika u XIX. stoljeću. S početkom proučavanja nastanka romanskih jezika primijećeno je da su oni nastali iz jezika čije su fonetske, morfološke, gramatičke i rječničke osobine drugačije od osobina klasičnog latiniteta. Latinska se, pak, filologija uglavnom bavila proučavanjem upravo njega.

Prvo značajnije djelo koje se sadržajno odmaklo od takvog gledišta jest *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*¹ francuskog filologa Charlesa du Fresnea, čiji je prvi svezak izdan 1678. godine. Kroz daljnja stoljeća počele su se publicirati zbirke epigrafskih natpisa², kako iz antičkoga, tako i iz kasnijih razdoblja. S vremenom, broj je objavljenih tekstova iz kasnijih razdoblja porastao i stvorio se svojevrsni korpus materijala mlađeg latiniteta na kojem su se mogla primijetiti značajna odstupanja od jezičnih osobina klasičnoga latinskoga jezika. Stariji su latinisti smatrali da su ta odstupanja pravopisne i sintaktičke pogreške koje su izraz nepoznavanja jezika i neobrazovanosti autora. U XIX. se stoljeću taj način razmišljanja počinje mijenjati: odstupanja više nisu promatrana kao pogreške, već kao osobitosti jednog drugog latiniteta, koji supostoji s klasičnim i koji mu nije podređen i manje vrijedan od njega, već ravnopravan s njim. Za razliku od klasičnog latiniteta koji se je podučavao u školama i koristio u književnoj produkciji i formalnoj komunikaciji, ovaj je drugi latinitet odraz svakodnevnog govora svekolikog stanovništva rimske države. S obzirom na to da su se njime služile široke narodne mase u uobičajenoj, neformalnoj komunikaciji, filologija ga je XIX. stoljeća prozvala vulgarnim latinitetom³, a kao tehnički se je termin u znanstvenim krugovima ustalio nakon usvajanja djela Huga Schuchardta *Der Vokalismus des Vulgärlateins*⁴ kao polazišta za njegovo daljnje proučavanje.⁵

¹Upućujem: Du Cange [Charles du Fresne, Sieur du Cange], *Glossarium mediae et infimae Latinitatis*, 3 vols. Pariz, 1678; 7 vols. Pariz, 1840-1850; 10 vols. London, 1884-1887; reprint Pariz, 1954.

²Najpoznatiji zbornik latinskih epigrafskih spomenika citira se pod kraticom CIL (*Corpus inscriptionum Latinarum*). Utemeljitelj korpusa je Theodor Mommsen, a izdaje ga Berlinsko-brandenburška akademija znanosti, od 1863. godine do danas. Vidi: HE, *Corpus inscriptionum Latinarum*.

³*Vulgaran*, ne u smislu prostački, neodgojen, kojemu nedostaje ukusa i finoće, već običan, svakidašnji, koji pripada narodu/koji se tiče naroda. Vidi: HJP, *Vulgaran*.

Vulgus (starije *volgus*), -i, n. (rijetko m.) = 1. svjetina, svijet, ljudstvo, prostaci, prosti narod, napose puk, pučani; 2. mnoštvo, gomila, hrpa, puk, narod. Vidi: Divković, 1987: 1158.

Vulgaris (*volgaris*), adj. [*vulgus*] = običan, općenit, svakidašnji. Vidi: Divković, 1987: 1158.

⁴Upućujem: Schuchardt, Hugo, *Der Vokalismus des Vulgärlateins*, 3 vols., Teubner, Leipzig, 1866-1868.

⁵ Vidi: Herman, 1997: 1-5.

1.3. Odnos govornog i pisanog latiniteta

Kao što sam već istaknula, svaki se jezik sastoji od dva segmenta, govornog i pisanog, koji se u mnogočemu razlikuju i zbog toga se njihovu proučavanju treba pristupiti na različite načine.

Pisani je segment jezika služben, normiran i kodificiran, dok usmeni segment svaki korisnik ima pravo upotrebljavati onako kako njemu samome odgovara, dokle je god razumljiva poruka koju želi prenijeti. Latinski se jezik danas smatra mrtvim, što znači da više ne postoji skupina ljudi koja bi ga koristila u svakodnevnoj komunikaciji i koja bi ga smatrala materinjom. U trenutku kada je latinski prestao biti jezikom komunikacije, izgubio je svoj usmeni, govorni segment. Pisani je još uvijek zadržao, u smislu da i danas postoji marginalna književna produkcija na latinskome jeziku, kao i službena dokumentacija koja je njime pisana. Taj zadržani segment po svom je karakteru umjetan, artificijelan, upravo zbog toga što ne postoji usmeni dio koji bi mu davao živost i unosio u njega promjene. Od trenutka u kojem je nastao pisani je latinitet doživljavao mnoge promjene, sve dok nije dosegao idealan umjetni oblik, razinu savršenstva koju mi danas nazivamo klasičnim latinitetom, a koja nam je poznata iz djela kanonskih rimskih pisaca. Klasični se latinitet podučavao u školama, na njemu su nastajala vrhunska djela rimske i latinske književnosti, a sav latinitet koji je po svojim osobinama odudarao od njega, dugo je vremena smatran iskvarenim i lošim. Latinski je jezik govorio velik broj ljudi kroz dugo vremensko razdoblje na velikom zemljopisnom području i nije neobično da su postojale različite njegove inačice, baš kao i u bilo kojem danas modernom jeziku. Treba imati na umu da su se i unutar samog govornog latiniteta dogodile mnoge promjene s obzirom na vremenske i prostorne parametre: nije isti govorni jezik seljaka iz Lacija u I. stoljeću pr. n. e. i trgovca iz Masilije u II. stoljeću, kao ni Cicerona (ako zamislimo Cicerona u neobaveznom razgovoru sa suprugom uz večeru) i apostola Pavla (dok propovijeda kršćanstvo poganima u Rimu).

Vulgarni je latinitet svakodnevni govor naroda u širem smislu, razgovorni jezik svih slojeva stanovništva u cijeloj rimskoj državi. On je pravi, živi i autentični predstavnik sveukupnoga latiniteta, dok klasični latinski predstavlja onaj njegov razrađeni, kodificirani i

normirani dio.⁶ Različiti autori s kojima sam se susretala pišući ovaj rad njihov odnos komentiraju na različite načine.⁷

Grandgent vulgarni latinitet definira s obzirom na ekonomski cenzus i mjesto stanovanja: za njega postoji govor više i niže klase te govor gradskog i seoskog stanovništva. Vulgarni je latinitet je po njegovu mišljenju govor srednjega sloja koji ne obuhvaća artificijelni govor kreme društva, rustikalni govor seljaka niti sleng najnižih slojeva gradskoga stanovništva, premda i oni utječu na njega.⁸

Robert Palmer ističe da je govor oblik socijalnog ponašanja, a među korisnicima jednog jezika postoje mnoge različite društvene skupine, diferencirane po dobi, spolu, stupnju obrazovanja, ekonomskom statusu i zanimanju, stoga je razumljivo da se govor jedne skupine u nekim elementima razlikuje od govora druge skupine.⁹

Pavao Tekavčić prenosi mišljenja drugih lingvista o odnosu vulgarnog i klasičnog latiniteta, navodeći kako je prevladano mišljenje početne faze romanske lingvistike da je vulgarni latinitet iskvareni jezik puka koji je smijenio pravilni klasični latinski, kao njihov kronološki slijed, te ističe stav moderne lingvistike, da su to dva aspekta jednoga jezika.¹⁰

Manuel Díaz y Díaz naglašava stajalište koje je prevladavalo još od Servija¹¹: pojam *vulgo*, *vulgaris* negativno je označen i suprotstavljen pojmu *latinus*, *latine* kojim se označavao kanonski jezik kojim su se koristili latinski pisci.¹²

Veikko Väänänen naglašava spontanost govornoga latiniteta i njegovu ravnodušnost prema gramatičkoj normi, te ga zbog toga naziva živim i pravim latinskim iz kojeg su se razvili romanski jezici.¹³

⁶ Usporedi: Tekavčić, 1970: 2-10.

⁷ Usporedi: Grandgent 1907: 3-4; Palmer, 1954: 148-149; Tekavčić, 1970: 2-4-; Díaz y Díaz, 1989: 8-9; Väänänen, 1981: 3-6; Herman, 1997: 5-7; Clackson, Horrocks, 2007: 229-232; Solodow, 2010: 113-114.

⁸ „It is distinct from the consciously polite utterance of cultivated society, from the brogue of the country, and from the slang of the lowest quarters of the city, though affected by all of these.“, Grandgent, 1907: 3.

⁹ „Speech [...] is a mode of social behaviour.“, Palmer, 1954: 148.

¹⁰ „[...] no moderna lingvistika ne gleda više na VL kao na poseban jezik, različit od KL, nego ih smatra dvjema aspektima jednoga jezika“, Tekavčić, 1970: 4.

¹¹ Misli se na Servija, rimskog gramatičara iz IV. stoljeća. Za biografsku natuknicu vidi: *Servije Mauro ili Marije ili Honorat* u: Leksikon antičkih autora, 1996: 529.

¹² „[...] la noción de vulgo, vulgaris es una simple noción negativa ya en Servio, válida sólo en contraposición a latinus, latine que designa como es sabido lo ajustado a cánones literarios y autorizado por el uso de un escritor clásico.“, Díaz y Díaz, 1989: 8.

¹³ „[...] la langue spontanée, peu soucieuse des conventions grammaticales, ignorant ces conventions, n'est-elle pas, ainsi que certains l'affirement, le latin vivant, le vrai latin, le latin tout court?“, Väänänen, 1981: 5.

József Herman ističe da se govorni jezik neprestano mijenja, s obzirom na već spomenute prostorne i vremenske parametre, a glavni pokretač tih promjena je urođeni osjećaj govornika određenog jezika za taj jezik.¹⁴

U djelu *The Blackwell History of the Latin Language* autora Jamesa Clarksona i Geoffreya Horrocksa navodi se zaključak sociolingvista koji se bave modernim jezicima, da svaka društvena skupina dijeli zajedničke jezične osobine koje se razlikuju od jezičnih osobina druge skupine te se postavlja pitanje zašto bi situacija u antičkom svijetu bila drugačija. Ističe se pritom da je fenomen vulgarnog latiniteta mnogo kompleksniji od objašnjenja da je siromašniji i neobrazovaniji sloj stanovništva govorio iskvarenim oblikom jezika elitnog sloja stanovništva.¹⁵

Joseph Solodow, pak, ističe razliku između govornog i pisanog jezika: govorni jezik nemoguće je normirati i ograničiti na bilo koji način, dok pri pisanju, čak i slabije obrazovani korisnik jezika pokušava dati sve od sebe i pridržavati se onih normi koje pisani jezik zahtjeva. Govorni jezik neprestano vrši utjecaj na pisani, a o obrazovanosti korisnika i o žanru pisanoga teksta ovisi koliko je elemenata govornog jezika prodrlo u konkretni tekst.¹⁶

¹⁴„[...] while most Latin-speakers followed their natural linguistic instincts [...]“, Herman, 1997: 6.

¹⁵„In every modern language investigated by sociolinguists, groups with tight social networks and shared occupations and concerns share distinct speech varieties, and it is realistic to suppose that the same was true in the ancient world.“, Clackson, Horrocks, 2007: 231.

¹⁶„The person who picks up a pen or a stylus is likely to be not only more educated than someone else, but also more aware of his own use of language – even more than he himself would be when conversing.“ Solodow, 2010: 114.

1.4. Definicija i trajanje vulgarnog latiniteta

Iz priloženih sažetaka može se zaključiti o mnogobrojnosti shvaćanja vulgarnoga latiniteta iz koje proizlazi i problem definiranja.

Pavao Tekavčić donosi najprihvaćeniju definiciju vulgarnog latiniteta: on pod vulgarnim latinitetom podrazumijeva „*ukupnost pojava, diferenciranih geografski, socijalno i vremenski, koje odražavaju govorni jezik cijeloga Rimskoga carstva u svim njegovim varijantama, koje time u velikom dijelu odstupaju od klasičnoga jezika kakav nam je poznat iz književnih djela, a koje djelomično predstavljaju temelj i ishodište kasnijeg razvoja romanskih jezika.*“¹⁷

Ta je definicija dovoljno široka da bi obuhvatila sve elemente i probleme o kojima je dosad bilo riječi, ali i dovoljno precizna da bi dočarala specifičan karakter fenomena vulgarnog latiniteta. Ona obuhvaća jezik rimske svjetine u užem smislu (*sermo vulgaris*), kao i govor naroda u širem smislu (*sermo cottidianus, usualis, vulgaris, plebeius, proletarius, rusticus, inconditus*), Grandgentov govor srednjih slojeva, kao i govorni jezik u rimskome društvu uopće koji je suprotstavljen pisanome jeziku.¹⁸

Iščitavajući ove kvalifikative, dobiva se dojam da je klasični jezik bio prvi i da je vulgarni (odnosno govorni) nastao iz njega, da su ljudi prvo komunicirali isključivo pisanjem i onda u jednom trenutku progovorili. Prije klasičnog latiniteta govorimo o pretklasičnom i arhajskom latinitetu¹⁹ i poznati su nam pisani spomenici koji im pripadaju. Ni oni ne odgovaraju normama klasičnoga latinskoga, no ne govorimo o nedostacima arhajskog latiniteta u usporedbi s klasičnim. Govorni je latinitet podloga za klasični, drugi se je iskristalizirao iz prvoga, a nije nastao njegovom degeneracijom.

Kad govorimo o trajanju vulgarnog latiniteta, moramo se najprije zapitati o trajanju latinskoga jezika. Prema Tekavčiću, odgovor na to pitanje može se ponuditi iz dvije različite perspektive: dijakronijske i sinkronijske.²⁰

¹⁷ Vidi: Tekavčić, 1970: 8.

¹⁸ O različitim aspektima definiranja vulgarnog latiniteta vidi: Grandgent, 1907: 3-4; Löfstedt, 1959: 15; Tekavčić, 1970: 4-10; Díaz y Díaz, 1989: 8; Väänänen, 1981: 3-6; Herman, 1997: 6-8; Solodow, 2010: 113-114; Bulić, Šarić, 2013: 2.

¹⁹ Upućujem na: *Les „ages“ du Latin* u: Väänänen, 1981: 11-14.

²⁰ „Trajanje VL nerazdvojivo je, naravno, povezano s pitanjem trajanja, odnosno života latinskog jezika uopće [...] Problem možemo promatrati s dijakroničnog i sinkroničnog gledišta.“, Tekavčić, 1970: 11.

S obzirom na dijakronično gledište, jezične pojave treba promatrati onako kako slijede zakonito protjecanju vremena. Latinski se jezik govori na određenim prostorima od vremena rimske kolonizacije sve do danas u neprekinutoj razvojnoj liniji i ne postoji granica do koje se govori latinskim, a nakon koje romanskim jezicima, stoga se, prema tom stajalištu, romanski jezici označuju kao današnja faza latinskoga jezika. S druge strane, ako se dokine granica između latinskoga i romanskih jezika, trebalo bi dokinuti i granicu između latinskog jezika i njegovih ranijih faza i kao temeljno ishodište romanskih odrediti praindoeuropski jezik. S obzirom na sinkronično gledište, jezične pojave treba promatrati onako kako djeluju u određenom vremenskom stadiju. Međusobno se uspoređuju pojedine razvojne faze jezika: iz današnje perspektive postojanja romanskih jezika, latinski je strani jezik koji se mora učiti. Od trenutka kad su se jezični i rječnički sustav u odnosu na klasični latinitet toliko izmijenili da su se morali posebno učiti, govorimo o različitim jezicima. Unatoč tome što je razvoj jezika uvijek kontinuiran i neprimjetan, jer se dvije susjedne generacije mogu sporazumjeti i imaju osjećaj da govore istim jezikom, sinkronijski je moguće odrediti pojedine razvojne faze jezika. No, treba imati na umu da je svaka granica proizvoljna i približna te da se jezik ne razvija tempom kojim se odvijaju pojedini povijesni događaji koji se često uzimaju kao granice društvenih procesa i fenomena.²¹

Lingvisti koji su se bavili granicama postojanja vulgarnog latiniteta njegov početak uglavnom smještaju oko 200. godine pr. n. e. Tako, primjerice, misli Carlo Battisti.²² Neki, pak, drugi, poput Giuliana Bonfantea, pomiču granicu početka vulgarnog latiniteta još dublje u prošlost, na 300. godinu pr. n. e., povezujući razvitak govornoga latinskoga jezika s početkom kolonizacije i unošenjem latinskog jezika u pojedine provincije.²³

Nije moguće čvrsto odrediti točku početka vulgarnog latiniteta. Kako je zaključio Tekavčić, pođemo li od stajališta da je vulgarni latinitet zapravo govorni aspekt latinskoga

²¹Vidi: Tekavčić, 1970: 11-13.

S dijakronijskog gledišta: „Razvoj je uvijek kontinuiran i neprimjetan jer se uvijek dvije susjedne generacije mogu sporazumjeti i imaju osjećaj da govore isti jezik.“, Tekavčić, 1970: 12.

Sa sinkronijskog gledišta: „[...] možemo pristupiti problemu određivanja početka i kraja VL svjesni da svaka granica u razvoju jezika predstavlja konvenciju i da je arbitrarna, a određivanje pojedinih razvojnih faza moguće uopće samo sinkronički.“, Tekavčić, 1970: 13.

Na navedenim stranicama Tekavčić navodi lingviste koji se zalažu za pojedina stajališta. Da su romanski jezici današnja faza latinskoga smatraju Ferdinand Sommer, Joseph Vendryès, Carlo Battisti, Ernst Pulgram, Ernst Gamillscheg (Vidi: Tekavčić, 1970: 11-12), dok stajalište o različitim jezicima zastupa Einar Löfstedt (Vidi: Tekavčić, 1970: 12).

²² Vidi: Tekavčić, 1970: 13. Usporedi: Grandgent, 1907: 4.

²³ Vidi: Tekavčić, 1970: 13.

O rimskoj kolonizaciji vidi: Tekavčić, 1970: 66-67. Usporedi: Grandgent, 1907:2-3; Väänänen, 1981: 6-9; Herman, 1997: 9-15; Solodow, 2010: 24-17.

jezika, dolazimo do zaključka da on ne postoji samo od vremena iz kojeg datiraju pisani spomenici, već otprije.²⁴ Što se tiče granice oko 200. godine pr. n. e., tada se stvaranjem književnog jezika, uzmemo li u obzir uvriježeno stajalište o početku književnoga latinskoga izraza s Livijem Andronikom 240. godine pr. n. e.²⁵, počinju uočavati razlike između pisanoga i govornoga jezika, ali nije točno da tada nastaje vulgarni latinitet. On postoji i otprije, a pisani je latinitet taj koji se u jednom vremenskom razdoblju izdvaja, razvija u književni jezik i naposljetku nestaje.²⁶

Činjenica jest da *vulgarni latinitet*, odnosno govorni segment jezika, postoji za čitavo vrijeme trajanja latinskog jezika, ali se njegovo postojanje nema kako dokazati. Trenutak u kojem se izdvojio pisani latinitet početak je teorijske mogućnosti razlikovanja govornog i pisanog aspekta jezika, no u kojoj mjeri su oni utjecali jedan na drugi i u kojoj su mjeri slični ili različiti, ne može se sa sigurnošću tvrditi.

Svršetak se, pak, vulgarnog latiniteta povezuje s pojavom romanskih jezika i to je datum o kojem je lakše dati konkretne informacije nego o njegovu. Postoje lingvisti koji smatraju da se ishodište diferencijacije govornoga latinskoga na romanske jezike veže uz početak govornoga latinskoga uopće, odnosno da se govorni latinitet razvijao u različitim pravcima s obzirom na prostor latinizacije i da niti u jednom trenutku povijesnog njegovog razvoja nije postojala uniformna faza, zajednički oblik jezika koji se govorio u svim dijelovima države.²⁷

Kad govorimo o njegovu kraju, moramo pretpostaviti da je vulgarni latinitet bio zajednički svim govornicima rimske države bez obzira na geografsko područje na kojem su se nalazili. Lingvisti koji se slažu s idejom o jedinstvenom govornom latinitetu *granicu do koje možemo govoriti još o latinskome, a od koje ćemo dalje govoriti već o romanskim jezicima*²⁸

²⁴ „Izgleda nam, međutim, da nikakva granica, kad je u pitanju početak VL, nije moguća; da nije čak ni ispravno nastojati fiksirati gornju granicu. Ako smo prihvatili stav moderne lingvistike da VL nije nešto posteriorno u odnosu na KL, već da s njime koegzistira kao što govorni jezik uvijek koegzistira s pisanim, onda smo prisiljeni zaključiti da govorni oblik latinskoga jezika, tj. VL, ne postoji samo od epohe iz koje datiraju prvi latinski spomenici što su do nas doprli, već i otprije.“, Tekavčić, 1970: 14.

²⁵ Početkom rimske književnosti obično se smatra 240. pr. n. e. kad je Livije Andronik postavio na scenu neko svoje dramsko djelo. Za bibliografsku natuknicu vidi: *Livije Andronik, Lucije* u: LAA, 1996: 391.

²⁶ „Zato o granici 200. g. pr. n. e. možemo reći da tada, stvaranjem književnoga latinskoga jezika i izraza, razlike pisanog i govornog jezika postaju možda uočljivije [...] ali nije točno da tada počinje postojati VL. Ovaj postoji otprije, a KL se na jednoj etapi izdvaja, razvija se u izražajno sredstvo jedne kulture i zatim nestaje.“, Tekavčić, 1970: 15.

²⁷ Vidi: Tekavčić, 1970: 15-16.

Tekavčić navodi neke lingviste koji poriču postojanje jedne zajedničke romanske faze: Maksimilijan Křepinski, Georges Straka, Ernst Pulgram, Knud Togeby, Žarko Muljačić. Vidi: Tekavčić, 1970: 53-54.

²⁸ Vidi: Tekavčić, 1970: 16.

uglavnom smještaju u vrijeme prijelaza kasne antike u rani srednji vijek, odnosno u razdoblje između IV. i IX. stoljeća, s tendencijom kasnijim navedenim stoljećima.²⁹ Unatoč arbitrarnim vremenskim oznakama svršetka fenomena vulgarnog koje su ponudili pojedini lingvisti, treba imati na umu riječi Einara Löfstedta da nikakva čvrsta granica ne dijeli govorni latinski od najranijeg romanskog idioma.³⁰ Ono što sigurno znamo jest da iz 842. godine potječu takozvane *Strasburške zakletve*, prvi dokument napisan na nekom romanskom jeziku i da su tada, u prvoj polovici IX. stoljeća, romanski jezici bili sasvim odvojeni od govornoga latinskoga iz koga su nastali.³¹

Nestanak razgovornog latinskog jezika objašnjava se mnogim izvanjezičnim faktorima, počevši od jačanja barbarskih plemena, raspada rimske države, propasti zapadnog njezinog dijela i degeneracije društva koja je s tim neupitno povezana. Posljednji pisci na latinskom jeziku³² djelovali su na prijelazu iz VI. u VII. stoljeće, a nakon početka VII. stoljeća tradicija latinske književne produkcije sasvim nestaje. Uslijedila su dva stoljeća obilježena najnižom razinom pismenosti, obrazovanja i kulture. Prekida se tradicija antičkog sistema obrazovanja. Ono škola što je preostalo pripada samostanima, a obrazovanje se okreće drugim temama i interesima, dok se književni spomenici svode na kronike, hagiografije, pravne dokumente, zakone i *formulae*, bez ikakvih književno-umjetničkih pretenzija. Pisani jezik kojim se u to vrijeme služe uokviren je tradicijom klasičnoga latiniteta, ali je izmijenjen u odnosu na njega, obojen utjecajima govornoga jezika. Löfstedt taj ranosrednjovjekovni pisani latinitet koji se razvio pod utjecajem govornoga idioma naziva kasnolatinskim jezikom.³³ O njemu lingvisti imaju oprečna stajališta: neki smatraju da on odražava stvarni govorni jezik onoga doba, dok su drugi mišljenja da je to isključivo forma pisanoga jezika. Tekavčić iznosi zaključak koji je negdje u sredini: kasnolatinski je jezik mješavina tradicionalnih i elemenata suvremenoga govora koji se upravo pretvara iz latinskoga u romanski, kojim narod ne govori,

²⁹ Lingvisti pobornici ove teze prema Tekavčiću: Benedek Elemér Vidos, Giacomo Devoto, Manu Leumann, József Herman, Einar Löfstedt, Dag Norberg, Gerhard Rohlf, Christine Mohrmann, Hugo Schuchardt, Giuliano Bonfante. Vidi: Tekavčić, 1970: 16-18.

³⁰ „In general the rule enunciated by Norberg is valid, when in speaking of the Merovingian period in Gaul, [...], he observes that before 600 the popular speech may be called Latin, after 800 Romance. For the intervening period either name will serve, provided that we bear in mind the fact that no firm frontier in time separates spoken Latin from the earliest Romance idiom.“, Löfstedt, 1959: 2.

³¹ Vidi: Tekavčić, 1970: 19 i 22.

³² „Posljednji pisci koji se obično još ubrajaju u latinsku književnost, jesu Grgur Turonski [...] i Venancije Fortunat [...] u Galiji, papa Grgur Veliki u Italiji [...] i Izidor Seviljski [...] u Hispaniji.“, Tekavčić, 1970: 20.

³³ Upućujem: Löfstedt, Einar, *Late Latin*, H. Aschehoug & co., Oslo, 1959.

Ostali nazivi koji se u literaturi koriste su: *notarski latinski*, *niskolatinski*, *poromanjenilatinski*. Vidi: Tekavčić, 1970: 20-21.

ali ga razumije i nema osjećaj da je on nešto različito od onoga što čuje u svakodnevnoj komunikaciji.³⁴

U drugoj se polovici VIII. stoljeća na dvoru franačkoga kralja Karla Velikog rađa želja za restauriranjem klasičnoga latiniteta koja je samo dio težnje za obnovom cjelokupnoga Zapadnoga rimskoga carstva. Karolinška je reforma obuhvatila uglavnom ortografiju i morfologiju, ali je ipak u velikoj mjeri označila povratak na klasičniji latinitet koji je, između ostaloga, prihvatila i Crkva. No, ispostavilo se da taj obnovljeni latinitet narod gotovo uopće ne može razumjeti. Dokaz za tu tvrdnju je odluka Koncila u Toursu iz 813. godine³⁵ kojom se daje uputa svećenicima da propovijedi trebaju izvoditi na *rustica Romana lingua* kako bi ih svi mogli lakše razumjeti. Time se po prvi put službeno spominje postojanje jezika kojim se služi narod u svakodnevnoj komunikaciji, a koji se razlikuje od i dalje oficijelnoga latinskoga jezika.

Povodeći se za Tekavčićem, možemo reći da 813. godina označava službeni početak razvoja romanskih jezika, i dodati da ujedno označava i službeni datum smrti vulgarnoga latiniteta.³⁶ Naime, trenutak u kojem smo svakodnevni govorni jezik naroda nazvali romanskim jezicima znači da su se karakteristike govornoga latiniteta toliko izmijenile da ih se sada smatra dijelom sasvim drugih jezičnih sustava i da je vulgarni latinitet kao jezik komunikacije na prostorima nekadašnje rimske države najzad prestao postojati. Ono što je, pak, bilo pisani pandan vulgarnome latinitetu, kroz stoljeća prijelaza kasne antike u srednji vijek, a što smo nazvali kasnim latinskim, sada prelazi u srednjovjekovni latinitet, takozvani *jezik bez naroda*³⁷, odnosno *jezik međunarodne intelektualne zajednice*³⁸, koji će kroz naredna stoljeća srednjega vijeka, sve do pojave novovjekovne književnosti na narodnim jezicima, biti

³⁴ „Mješavina je tradicionalnih formula i elemenata živa govornog jezika koji se upravo pretvara iz latinskog u romanski [...] široki [su ga] narodni slojevi ako ne govore, a ono bar razumijeli, odnosno da nisu imali osjećaj da je to nešto drugo, neki jezik različit od onoga što ga u svakodnevnom životu govore i oko sebe čuju.“, Tekavčić, 1970: 21. Usporedi: Tekavčić, 1970: 20-21; Väänänen, 1981: 13-14; Herman, 1997: 109-115.

³⁵ „*Visum est unanimitati nostrae ut quilibet episcopus habeat omelias continentes necessarias ammonitiones, quibus subiecti erudiantur Et ut easdem omelias quisque aperte transferre studeat in rusticam Romanam linguam aut Thiotiscam, quo facilius cuncti possint intelligere quae dicuntur.*“, Tekavčić, 1970: 22 (Cit. po B. E. Vidosu).

³⁶ „*Godinu 813. možemo dakle smatrati „službenim“ početkom romanskih jezika, a odluku koncila kao njihov „rodni list“ [...]*“, Tekavčić, 1970: 23.

³⁷ Definicija srednjovjekovnog latiniteta Ludwiga Bielerera, izražena u članku *Das Mittellatein als Sprachproblem* objavljenome 1949 u časopisu *Lexis*. Vidi: Tekavčić, 1970: 24 i 370.

³⁸ Definicija srednjovjekovnog latiniteta Christine Mohrmann, izražena u članku *Le dualisme de la latinité médiévale* objavljenome 1952. u časopisu *Revue des Etudes Latines*. Vidi: Tekavčić, 1970: 24.

glavnim jezikom književne produkcije i znanstvene publicistike i koji će se razvijati isključivo na papiru.³⁹

Babilonska se kula naposljetku urušila, jezici su se pomiješali: pola stoljeća nakon prestanka postojanja cjelovite rimske države prestao je postojati i cjeloviti jezik kojim su se mogli sporazumjeti stanovnici Britanije sa stanovnicima Mezije, trgovci iz Hispanije sa metalurzima iz Siscije. Europa je u ovom trenutku podijeljena na mnoge države, na mnoge narode, od kojih svaki govori svojim jezikom. No temelj na kojem se oni razvijaju ostaje isti: to je govorni latinski jezik. Zato ne bih govorila, kao Tekavčić, o smrti latinskoga jezika, već o njegovu razvitku u novolatinske - romanske - jezike.

³⁹ Usporedi: Tekavčić, 1970: 23-24.

1.5. Izvori za proučavanje vulgarnog latiniteta⁴⁰

Ako krenemo od postulata da je vulgarni latinitet govorni aspekt jezika, zaključili bismo da bi ga trebalo proučavati iz usmenih izvora. S obzirom na to da već stoljećima ne postoje izvorni govornici latinskoga jezika, to je nemoguće. Uzmemo li pisane spomenike kao izvore za proučavanje govornoga jezika, sasvim će se sigurno javiti nedoumica i pitanje: koliko možemo biti sigurni da pojedini pisani izvor vjerno odražava usmene osobitosti jezika? Među glavnim je obilježjima pisanoga latiniteta njegov strogo formalni, normirani i izvještačeni karakter koji sam po sebi eliminira neformalnost i spontanost govornoga jezika, čije osobitosti nikakav pisani spomenik ne može vjerno odražavati. Tko god piše pod određenim je stupnjem utjecaja književne norme i stoga je nemoguće vjerno reproducirati govorni jezik.⁴¹

Herman ističe da je Petronije jedini sačuvani latinski autor koji je u svoje djelo namjerno unosi elemente svakodnevnog razgovornog jezika. U djelu *Cena Trilmachionis* parodira različite aspekte suvremenog života i specifičnim miješanjem književnog i vulgarnog govora daje životopisnu sliku tadašnjeg Rima. Ostali tekstovi koji pokazuju vulgarnolatinške osobitosti ne čine to namjerno.⁴² Väänänen je po tom pitanju još rezolutniji: ne postoji tekst napisan vulgarnim latinitetom; postoje samo vulgarizmi koji se javljaju u određenim pisanim spomenicima.⁴³ Logično se nameće zaključak: niti jedan tekst koji se navodi kao izvor za proučavanje vulgarnoga latiniteta ne prikazuje njegove osobitosti u cijelosti, on može biti samo u manjoj ili u većoj mjeri njima zasićen. S jedne strane postoje pogreške koje se čine zbog razlike u književnom i svakodnevnom govoru, s druge su strane hiperkorektizmi nastali iz želje da se piše što bliže normi, a i jedno i drugo predstavlja temelj našeg proučavanja svakodnevnog govora rimskoga stanovništva.

⁴⁰ Više o izvorima i metodama za proučavanje govornog latiniteta usporedi: Grandgent, 1907: 5; Palmer, 1954: 149-155; Tekavčić, 1970: 27-49; Väänänen, 1981: 14-20; Herman, 1997: 17-26; Bulić, Šarić, 2013: 8-15.

Za bibliografske natuknice o spomenutim autorima vidi: *Leksikon antičkih autora*, Latina et Graeca, Matica hrvatska, Zagreb, 1996.

⁴¹ Prema Tekavčiću, takvo mišljenje zastupaju sljedeći lingvisti: Benedek Elemér Vidos, Christine Mohrmann, Ernst Pulgram, Einar Löfstedt, Veikko Väänänen. Vidi: Tekavčić, 1970: 27.

O artifičijelnome karakteru pisanoga latiniteta vidi: Tekavčić, 1970: 28-29. Usporedi: Solodow, 2010: 107-108.

⁴² „Only one of the authors of the works that have survived, Petronius, in his *Satyricon*, deliberately tried to represent the natural speech of uneducated speakers [...] What more usually happens is that the texts that attest details of Vulgar Latin do it unintentionally.“, Herman, 1997: 17.

⁴³ „Il est devenu banal de dire qu'il n'existe pas de texte en latin vulgaire; il existe des „vulgarismes“ qui percent à travers la langue littéraire des monuments écrits.“, Väänänen, 1981: 14.

Elemente koji pripadaju području govornoga jezika možemo pronaći kod nekih kanonskih latinskih autora specifičnih žanrova. Kod Cicerona se javljaju u privatnim pismima upućenima prijatelju Atiku koja nisu bila namijenjena očima javnosti. Za postizanje stilskih efekata koriste ih komediografi, primjerice Plaut i Terencije, kao i satiričari, Lucilije, Horacije, Perzije, Marcijal i Juvenal. Pronalazimo ih i u Apulejevu *Zlatnome magarcu*, kao i u djelima koja su sastavili anonimni, slabije obrazovani pisci, kao što je *Bellum Africanum*, dugo vremena pogrešno pripisivan Cezaru.

Od latinskih gramatičara ne može se mnogo toga saznati o obilježjima govornog latiniteta zato što njihov interes pripada prvenstveno književnome jeziku. Ipak, poznat nam je zanimljiv dodatak jednome od traktata gramatičara Proba, naziva *Appendix Probi*.⁴⁴ U njemu je navedeno 227 riječi i oblika koji se razlikuju od riječi i oblika klasičnog latiniteta. Pretpostavlja se da su ti oblici bili korišteni u svakodnevnom govornom jeziku, a većina ih se održala i u kasnijim romanskim jezicima.

Jedan od važnih izvora vulgarnoga latiniteta svakako su različite vrste natpisa. Rašireni su po cijelom prostoru rimske države, proizvodili su se za cijelog njezinog trajanja i sadržajno su različitog karaktera. Utjecaj tradicionalnih formula na način pisanja natpisa je vrlo jak, ali često su prisutni i govorni elementi, prvenstveno zbog toga što su ih pisali ljudi iz nižih društvenih slojeva koji obično nisu imali formalno obrazovanje. Od velike je važnosti skupina pompejanskih natpisa jer je se sa sigurnošću može datirati u razdoblje do 79. godine i može se zaključiti da pojave koje se na njima nalaze pripadaju govornom latinitetu kampanijskog područja u I. stoljeću. Ovdje treba spomenuti i magijske pločice, *tabellae defixionum*, koje su su sadržajno vezane uz personalnu magiju i koje su zanimljive za proučavanje kako zbog svoje namjene i forme, tako i zbog jezičnih osobina.

Obilježjima govornog latiniteta obiluju i djela koja pripadaju području stručne literature čiji su autori više pažnje pridavali sadržaju nego formi svojih spisa.⁴⁵ Jedan od najranijih je traktat Katona Starijega, *De agricultura*, koji po Väänänenovoj kronologiji pripada u arhajski i pretklasični latinitet. Iz zlatnog su razdoblja rimske književnosti Vitruvijev spis o graditeljstvu *De architectura* i Varonov poljodjelski traktat *Res rusticae*.

⁴⁴ Korišteni autori navode različite datacije djela: Tekavčić ga smješta u III. stoljeće (Vidi: Tekavčić, 1970: 32), Väänänen „aux siècles chrétiens“ (Vidi: Väänänen, 1981: 200), Herman u V. ili u VI. stoljeće (Vidi: Herman, 1997: 26).

⁴⁵ Znakovit je u tom smislu Vitruvijev citat (1) kojega prenosi Väänänen: „*Non architectus potest esse grammaticus.*“, a koji se može usporediti sa citatom (2) svetoga Augustina na istu temu: „*Melius est reprehendant nos grammatici quam non intelligant populi.*“. Vidi: (1) Väänänen, 1981: 16-17, (2) Väänänen, 1981: 18.

Nešto je mlađi Kolumelin poljoprivredni spis *De re rustica*, dok za Apicijevu kuharicu *De re coquinaria* točan datum nastanka nije poznat, pretpostavlja se da je nastala u III. ili u IV. stoljeću. Latinitetu IV. stoljeća pripadaju Paladijevo djelo o poljoprivredi *Opus agriculturae*, zatim *Mulomedicina Chironis*, kompilacijski veterinarski priručnik sastavljača Klaudija Hermera koji je ujedno i najbolji izvor vulgarnolatinskih jezičnih osobitosti ovoga tipa. Još treba spomenuti traktat Marcela Empirika, *De medicamentis*, koje je važan jezičnopovijesni dokument vulgarnog latiniteta na području Galije u IV. ili V. stoljeću. Iz VI. su stoljeća Antimov spis *De observatione ciborum*, farmakološki traktat preveden s grčkoga i poznat pod nazivom *Dioscorides Latinus* te medicinski priručnik Grka Oribazija, u dva različita latinska prijevoda. Treba spomenuti i zbirku različitih tehnoloških postupaka prilikom izrade obrtničkih predmeta poznata pod nazivom *Compositiones ad tingenda musiva*, nastalu u VI. ili VII. stoljeću na području sjeverne Italije.

Od djela kršćanskih autora u kojima se može prepoznati utjecaj govornoga jezika na književni u prvom redu treba spomenuti prijevode Biblije: starija je verzija poznata pod nazivom *Vetus Latina*, njezini počeci sežu u II. stoljeće, a unutar nje, prema europskom, odnosno afričkom podrijetlu razlikujemo *Italu* i *Afru*. Mlađa je verzija djelo svetog Jeronima sa prijelaza IV. u V. stoljeće i naziva se *Vulgata*. Za problem vulgarnog latiniteta najvažnije je djelo *Peregrinatio Aetherae [Egeriae] ad loca sancta*, opis hodočašća španjolske opatice u Jeruzalem s kraja IV. ili početka V. stoljeća. Kasnijeg su datuma i kršćanski pogrebni natpisi, poezija Prudencija i Paulina iz Nole, kao i hagiografska djela Grgura iz Toursa i Cezarija iz Arlesa.

Grgur iz Toursa ujedno je i najvažniji kroničar svojega vremena. Njegovo djelo *Historia Francorum* danas je najvažniji izvor za poznavanje ranosrednjovjekovne franačke povijesti. Druga kronika o Francima djelo je nepoznatog autora, vjerojatno iz VII. stoljeća, pod nazivom *Chronicarum libri IV*. Iz VI. su stoljeća i dvije kronike Gota Jordana: jedna o Gotima, *De origine actibusque Getarum*, a druga o rimskoj povijesti od početka vremena do njegova doba pod nazivom *De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*.

Među najkasnijim su izvorima vulgarnog latiniteta obrasci za sastavljanje dokumenata, poznati pod nazivom *formulae*, i zakonici pojedinih germanskih plemena. Forumule potječu iz vremena od VI. do IX. stoljeća, a služe kao predlošci za sastavljanje različitih vrsta pravnih dokumenata. S obzirom na karolinšku reformu u VIII. stoljeću, starije su formule bogatije vulgarnolatinskim osobitostima od mlađih. Budući da su nastale po uzoru na rimske

dokumente, obiluju administrativno-pravnim formulacijama preuzetima iz Carstva, dok su, s druge strane, prepune govornih osobitosti u varijabilnim svojim dijelovima. Jezik zakonika germanskih plemena u mnogo se čemu podudara s jezikom formula, kombinirajući suvremeni govorni jezik s tradicionalno rimskim administrativnim elementima preuzetima iz Justinijanovog zakonika.

Ovoj su skupini jezično bliski i glosari, svojevrsni rječnici koji nerazumljive latinske izraze tumače pučkima. Oni su dokaz da je rascjep između pisanoga latinskoga i govornoga jezika toliko da dolazi do međusobnog nerazumijevanja. Potreba za takvim tumačenjem postala je velika nakon karolinške reforme, kad je restauriran pravilni latinitet i kad je osviješteno da se suvremeni govorni jezik od njega jako razlikuje. Poznati su latinsko-romanski *Glosar iz Reichenaua* iz VIII. ili IX. stoljeća, zatim romansko-germanski *Glosar iz Kassela* iz XI. stoljeća, dok su iz Španjolske iz X. stoljeća latinsko-romanski *Glosar iz Silosa* te *Emilijanske glose*.

Na kraju ovog kratkog pregleda izvora govornoga latiniteta treba spomenuti i neke od njih koji se ne mogu identificirati ni s jednom od ovih skupina. S početka II. stoljeća potječu *Pisma jednog Trajanovog vojnika*, iz druge polovice VIII. stoljeća je parodija na *Lex Salica*, dok je u srednjovjekovnom rukopisu iz XII. ili iz XIII. stoljeća sačuvana *Tabula Peutingeriana*.

Osim literarnih izvora kojima se služimo u proučavanju govornoga latiniteta, često su korištene i metoda lingvističke rekonstrukcije vulgarnolatinskih oblika iz oblika romanskih jezika, te komparativna analiza pojedinih njihovih oblika.

2. Kulturno – civilizacijski kontekst magijskih pločica

2.1. Uvodno razmišljanje

Magija i čarobnjaštvo inherentan su dio ljudske civilizacije. Njihovi tragovi sežu do granica od kojih počinje pismeni dio povijesti, ali pretpostavlja se da su prakticirani i ranije. U povijesno su vrijeme prisutni kod bliskoistočnih civilizacija, Babilona i Asirije, odakle su ih preuzeli Grci i najzad Rimljani. Od kulture do kulture, kroz stoljeća povijesti, među svim vjerama, bez razlike, praksa je proklinjanja svojstvena ljudskome rodu. Kletva je subjektivan misaoni produkt, rezultat je osobnih osjećaja, iracionalna je i nepredvidljiva. U današnjem svijetu malo je onih koji smatraju da će bacanje kletve na drugu osobu polučiti rezultat, dok je u antičkome svijetu to bio krajnji cilj proklinjanja. Postojao je određeni ritual, točne odrednice koje je trebalo slijediti kako bi se on uspješno izveo. Radilo se o ozbiljnom procesu, punom opasnosti kako za onoga koji kletvu izvodi, tako i za onoga kome je upućena.⁴⁶ Za razliku od religije koja je temelj rimske države i zakona, premda nam se njezini rituali i običaji ponekad čine jednako nejasnima, glavno je obilježje magijskih obreda odsutnost socijalnog elementa: oni se izvode u tajnosti, intimna su i privatna stvar svakog pojedinca.⁴⁷

⁴⁶ Vidi: Fraser, 1922, 454-460.

⁴⁷ Vidi: Jeanneret, 1916: 229.

2.2. Definicija i opće odrednice magijskih pločica

Magijske pločice, *tabellae defixionum*, primjer su razvitka praktične magije u antičkome društvu u razdoblju od klasičnog vremena sve do kraja antike. Do danas ih je otkriveno više od 1600, od čega oko 1100 na grčkom, a oko 500 na latinskom jeziku.⁴⁸

Najpoznatiju njihovu definiciju dao je David R. Jordan koji kaže da su *defixiones* ispisani komadići metala oblikovani poput malene i tanke pločice, čiji je zadatak da uz pomoć natprirodnih sila utječu na dobrobit ili na ponašanje ljudi i životinja, suprotno njihovoj volji.⁴⁹

Magijske su se pločice u rimskom svijetu pojavile posredstvom grčkih običaja i kulture. Najranija skupina koja je pronađena potječe iz grčke kolonije Selinunta na Siciliji. Radi se o 22 pločice ispisane alfabetom koje datiraju u rano V. stoljeće pr. n. e. Ostale tako stare pločice uglavnom su pronađene na atenskoj Agori i Keramikonu. Pločice iz klasičnog i helenističkog vremena bave se sukobima na sudu i trgovačkim rivalstvom, dok se mlađe bave ljubavnom i natjecateljskom tematikom. U carsko vrijeme, osobito u II. stoljeću, uporaba *defixiones* širi se po čitavom Mediteranu, Europi i sve do Britanije. S obzirom na veliko geografsko područje na kojem su se počele koristiti, njihova tematika i sadržaj postaju sve raznovrsniji i uključuju elemente ostalih kultura s kojima dolaze u dodir.⁵⁰

Najveći dio pločica na latinskom jeziku potječe iz III. i IV. stoljeća. Od petstotinjak koliko ih poznajemo, gotovo tristo ih je pronađeno u dvije ostave u Britaniji, u Bathu i Uleyju.⁵¹ Ostale magijske pločice na latinskom jeziku potječu iz drugih provincija zapadnoga dijela Rimskoga carstva.⁵² Teško je odrediti trenutak u kojem tradicija izrade *defixiones* prestaje. Većina istraživača navodi razdoblje između VI. i VIII. stoljeća.⁵³

⁴⁸ Vidi: Ogden, 1999: 3. Usporedi: Gager, 1992: 3.

⁴⁹ „*Defixiones, more commonly known as curse tablets, are inscribed pieces of lead, usually in the form of small, thin sheets, intended to influence, by supernatural means, the actions or welfare of persons or animals against their will.*“, Jordan, 1985: 151.

Njegovu definiciju preuzeli su ostali autori s kojima sam se susretala. Usporedi: Ogden, 1999: 3; Gager, 1992: 3; Versnel, 1991: 61.

Jedna od najranijih definicija je ona koju prenosi Jeanneret: „*Un message anonyme, adressé à une divinité malfaisante, dans le but d'obtenir aux dépens de quelque adversaire, et en „dehors des moyens naturels, des avantages improbables ou illicites*“ (Dictionnaire des Antiquités, III, p. 1495)“, Jeanneret, 1916: 232.

⁵⁰ Vidi: Ogden, 1999: 4. Usporedi: Faraone, 1991: 3 i 10-11.

⁵¹ U Bathu je pronađeno oko 130 pločica, a u Uleyu oko 140. Vidi: Ogden, 1999: 4.

⁵² Vidi: Ogden, 1999: 5.

⁵³ Vidi: Ogden, 1999: 5. Usporedi: Jordan, 1985: 151; Gager, 1992: 25-30.

Nije sigurno kojim su terminom nazivali magijske pločice u antičko vrijeme.⁵⁴ Što se tiče grčkih pločica, najbolji je odabir riječ *katadesmos*. Ona dolazi od glagola *katadein*, vezati, koji se često pojavljuje na magijskim pločicama iz klasičnoga vremena. Tom se riječju željelo označiti funkciju kletve: njezin je zadatak da obuzda i ograniči određeno ljudsko ponašanje. Pandan u latinskome jeziku je riječ *defixio*, od glagola *defigere*, pričvrstiti, koja se je kao *terminus technicus* počela koristiti za magijske pločice u znanstvenoj literaturi.⁵⁵

⁵⁴Vidi: Ogden, 1999: 5.

⁵⁵„The Greek term κατάδεσμος is derived from the verb καταδέω (which appears in Attic dialect in contracted form καταδῶ) "bind down" or "bind fast". The late-Latin term defixio (from defigo "nail down" or "transfix") seems to be the preferred terminology among scholars today, although its popularity has led to some inconsistencies. Epigraphists and archaeologists often use it as a synonym for "lead curse tablet", i.e., any kind of malevolent prayer inscribed upon lead.“, Faraone, 1991: 21. Usporedi: Versnel, 1991: 61; Gager, 1992: 30; Ogden, 1999: 5.

Defigo, fixi, fixum, 3. = 1. zabiti, udariti, zatjerati, zabosti, pritvrditi; 2. *tp.* a) upraviti, uprijeti, obratiti; b) zapanjiti se, okameniti se, ukopati, prikovati, prestrašiti se; *kao t.t. obrednog jezika:* prikovati, začarati, prokleti. Vidi: Divković, 1987: 285.

Katadéō = 1. čvrsto svezati, prikopčati; 2. *N.T.* zavezati; 3. osuditi, zavezati, sputiti, zatvoriti, priječiti. Vidi: Senc, 1988: 31.

2.3. Proces izrade magijskih pločica

Detaljne instrukcije za izradu i odlaganje pločica mogu se pronaći u korpusu *Grčkih magijskih spisa*.⁵⁶

Gotovo sve poznate magijske pločice načinjene su od olova ili od legure olova. Manji dio načinjen je i od drugih materijala, kao što su komadi keramike, vapnenac, vosak, papirus ili neki drugi metali, poput zlata i srebra.⁵⁷ Olovo je korišteno zato što je bilo jeftino, lako dostupno i prikladno da se po njemu piše stilusom, a vjerovalo se i u njegove simpatetične osobitosti. Na pojedinim je pločicama izražen zahtjev da žrtva postane hladna poput olova na kojem je kletva napisana, dok druge traže da se žrtvin jezik pretvori u olovo ili da mu bude sličan, kao i da žrtvino tijelo postane teško poput olova. Ono je smatrano prikladnim i zbog toga što su neke njegove kemijske sastavnice otrovne.⁵⁸ U carskome razdoblju posebna je važnost prilikom izrade magijskih pločica pridavana olovu dobivenom od vodovodnih cijevi.⁵⁹ Ono se je uzimalo iz vodovoda ne zato što bi ga inače bilo teško nabaviti ili zato što bi bilo skupo, nego zato što je olovo iz podzemnih cijevi bilo jako hladno i jer se je vjerovalo da podzemne vode igraju određenu ulogu u aktivaciji čarolije na pločici, odnosno da pomažu u djelovanju. Isto tako, uništavanje dijela javnoga vodovoda bio je opasan i delinkventan čin, što je također pridonosilo magičnosti cijeloga procesa. Osobitost je antičkih magijskih rituala da budu teško izvedivi i opasni kako bi bili što djelotvorniji.⁶⁰ Postojali su profesionalni metalurzi koji su se bavili izradom olovnih pločica u radionicama. Posebno su karakteristični za Britaniju. Ali oni ih nisu nužno izrađivali za *defixiones*: olovne pločice su se uobičajeno koristile kao materijal za pisanje bilo kakvih drugih dokumenata.⁶¹

Jednom kad je pločica načinjena, po njoj se pisalo stilusom ili nekom drugom oštrom pisaljkom. Nakon što su ispisane, pločice su bile presavinute poput svitka i probodene čavlom. Probijanje pločice čavlima bilo je posebno aktualno u klasično doba u Grčkoj te s

⁵⁶Vidi: Faraone, 1991: 22.

„The Greek magical papyri is a name given by scholars to a body of papyri from Grcco-Roman Egypt containing a variety of magical spells and formulae, hymns and rituals. The extant texts are mainly from the second century R.C. to the fifth century A.D.“, (ur.) Betz, 1986: xli

⁵⁷ Vidi: Ogden, 1999: 10-13. Usporedi: Jeanneret, 1916: 230; Faraone, 1991: 3 i 7; Gager, 1992: 3-4.

⁵⁸ Vidi: Ogden, 1999: 12.

⁵⁹ „An excellent spell for silencing, for subjecting, and for restraining: Take lead from a cold-water pipe and make a lamella and inscribe it with a bronze stylus, as shown below, and set it with a person who has died prematurely.“, PGM VII 396-404, u: (ur.) Betz, 1986: 128.

⁶⁰ Vidi: Ogden, 1999: 12-13.

⁶¹ Vidi: Ogden, 1999: 57.

vremenom opada.⁶² Moguće je da je oblikovanje pločice poput svitka nastavak tradicije pisanja pisama u antičko doba, ali vjerojatno se radi o zametku simpatetične magije. Time se objašnjava i probadanje; žrtva se želi ograničiti u djelovanju kao što je komadić metala ograničen presavijanjem i probadanjem. Tako na tablicama čitamo zahtjeve da žrtva bude pribijena čavlima ili da suparnikov jezik bude probušen, poput same pločice.⁶³ Postojali su i neki posebni zahtjevi u vezi čavala koji su korišteni. Čarolija će biti osobito uspješna, navodi se u *Grčkim magijskim spisima*, ako pločica, umjesto stilusom, bude ispisana i probodena čavlom sa broda koji je doživio brodolom.⁶⁴ Ponovno možemo zaključiti da povezanost sa katastrofom i smrću, u kombinaciji sa teškom dostupnošću pojedinog predmeta, pridonosi koncentraciji magične moći na tom predmetu.⁶⁵

Magična moć pločice može se povećati i ako se uz nju priloži nešto što je pripadalo žrtvi, primjerice pramen kose i komadić tkanine odjeće. Ono što pripada žrtvi zamjenjuje samu žrtvu, to je glavni postulat *pars pro toto* magije. A ako se dio žrtve zakopa u zemlju zajedno s pločicom, žrtva bi trebala biti sasvim ograničena u određenom djelovanju. Ova se tehnika prvenstveno koristila za ljubavne čarolije.⁶⁶

Velike su razlike u kvaliteti rukopisa i stupnju pismenosti između pojedinih pločica, stoga se postavlja se pitanje tko ih je ispisivao, profesionalci ili privatne osobe.⁶⁷ Platon u dijalogu *Država* spominje postojanje putujućih vračeva koji su izrađivali *katadesmoi* za novčanu naknadu.⁶⁸ U korist postojanja profesionalne produkcije govore i ustaljene formule koje se koriste u jeziku pločica te pojedine velike serije pločica pronađene na jednome mjestu.⁶⁹ Odgovor je vjerojatno u sredini: postojala je i privatna i profesionalna produkcija, s tim da u rimskom razdoblju prevladava profesionalna, kako za ispisivanje tablica, tako i za osmišljavanje formula.⁷⁰

⁶² Vidi: Ogden, 1999: 13. Usporedi: Jordan, 1985: 152; Faraone, 1991: 3; Gager, 1992: 4.

⁶³ Vidi: Ogden, 1999: 14. Usporedi: Gager, 1992: 18.

⁶⁴ „*Excellent love charm: Inscribe by scratching on a tin lamella the characters and the names, and after making it magically potent with some magical material, roll it up and throw it into the sea. [...] Write with a copper nail from a shipwrecked vessel.*“, PGM VII 462-6, u: (ur.) Betz, 1986: 130.

⁶⁵ Vidi: Ogden, 1999: 14.

⁶⁶ Vidi: Ogden, 1999: 14-15. Usporedi: Gager, 1992: 15-17.

⁶⁷ Vidi: Ogden, 1999: 57-59. Usporedi: Faraone, 1991: 4; Gager, 1992: 4-5.

⁶⁸ „[...] *Plato refers clearly to peripatetic magicians who perform for a price (Resp. 364c) [...]*“, Faraone, 1991:4.

⁶⁹ Na Via Appia u Rimu pronađena je ostava od 48 pločica (tzv. Setijanske pločice) na kojima se primjećuju slične jezične formule i crteži, što sugerira postojanje jedne osobe ili grupe osoba koje izrađuju magijske pločice prema određenom predlošku. Vidi: Faraone, 1991: 23.

⁷⁰Vidi: Gager, 1992: 5.

Odlaganje pločice posljednji je stadij aktivacije njene magične moći. *Grčki magični spisi* preporučuju odlaganje u rijeku, tlo, more, potok, lijes ili izvor.⁷¹ Najveći ih je dio pronađen u grobovima ili u vodi, a odlagane su još i u svetišta različitih božanstava, uglavnom onih koja su vezana uz podzemni svijet, te na mjesta koja su specifična za pojedinu žrtvu, primjerice kućni prag žrtve ili cirk ukoliko se radi o kletvi usmjerenoj na sportskoga rivala.⁷²

U antici su smatrali da su grobovi mjesta posebne magične moći i da fizički kontakt žrtvinog imena na magijskoj pločici s mrtvacem može dovesti žrtvu u stanje posebne obuzdanosti. Zbog toga su ponekad pločice stavljanje u desnu ruku mrtvaca, kako bi djelovanje kletve bilo što uspješnije. Posebno prikladnima za provođenje magijskih obreda smatrani su grobovi ljudi koji su umrli prerano ili onih koji su umrli nasilnom smrću. Vjerovalo se da duše tako umrlih ostaju nespokojne sve dok ne dođu u godine u kojima bi umrle prirodnom smrću. Zbog gorčine koju su osjećale jer im je naprasno oduzet život, bile su osobito prikladne kao medijatori magijskih obreda; smatralo se da vrač može takvu ogorčenu dušu upotrijebiti za ispunjenje svojih ciljeva. Staviti magijsku pločicu u nečiji grob nije bio jednostavan zadatak. Osoba koja je to željela učiniti riskirala je da navuče na sebe bijes duše koju uznemirava, kao i da ju netko od sugrađana primijeti u nedopuštenoj radnji. S druge strane, opasnost i neugodnost takvoga čina pojačavaju magijsku djelotvornost pločice.⁷³ Osim u grobove, pločice su često odlagane u svetišta ktoničnih božanstava, posebice Demetre.⁷⁴ U carsko doba pločice se najčešće odlažu u podzemne nakupine vode.⁷⁵ Voda je, kao i olovo, razvila neke simpatetične osobine, poput hladnoće. Vjerovalo se da se preko nakupine vode može doći do infernalnih božanstava, kao i da u njima obitavaju duše poginulih u brodolomima. Pločice su često ostavljane i na mjestima specifičnima za pojedinu žrtvu. Tako su one koje se bave temom sportskih natjecanja često zakapane na mjestima natjecanja, dok su ljubavne pločice često ostavljane u blizini kuće žrtve čarolije.⁷⁶

⁷¹ „*But if you cause [the plate] to be buried or [slink in] river or land or sea or stream or coffin or in a well, write the Orphich' formula [...]*“, PGM VII 451-2, u: (ur.) Betz, 1986: 130.

⁷² Vidi: Ogden, 1999: 15-25. Usporedi: Jeanneret, 1916: 232; Jordan, 1985: 152; Faraone, 1991: 3 i 22; Versnel, 1991: 61; Gager, 1992: 18.

⁷³ Vidi: Ogden, 1999: 16-18. Usporedi: Jordan, 1985: 152; Faraone, 1991: 22; Gager, 1992: 19-20.

⁷⁴ Vidi: Ogden, 1999: 23. Usporedi: Jordan, 1985: 152; Faraone, 1991: 3 i 22; Versnel, 1991: 61 i 64; Gager, 1992: 18.

⁷⁵ Vidi: Ogden, 1999: 23. Usporedi: Jordan, 1985: 152; Faraone, 1991: 3; Gager, 1992: 18.

⁷⁶ Vidi: Ogden, 1999: 24. Usporedi: Faraone, 1991: 3; Gager, 1992: 18.

2.4. Kategorizacija magijskih pločica

Sadržaj magijskih pločica bavi se različitim temama i situacijama koje se mogu rasporediti u pet glavnih kategorija. To su pločice koje se bave sukobima na sudu, različitim sportskim i kazališnim natjecanjima, trgovinom, ljubavlju i one koje se bave temom osвете za ukradena dobra.⁷⁷

Litigacijske su pločice usmjerene na protivnike u sudskim parnicama. One su bile osobito popularne u klasičnoj Ateni. Najranije poznate pločice, one iz Selinunta, pripadaju toj skupini. Napravljene su tako da utječu na sposobnost govorenja oponenta, svrha im je spriječiti ga da vodi uspješnu raspravu. Na takvim se pločicama uobičajeno navodi ime protivnika i zatim se iznosi zahtjev da mu jezik bude vezan.⁷⁸

Kompeticijske su pločice usmjerene na sportske rivale. Najveći ih se broj odnosi na atletska natjecanja u Ateni te na utrke kočija u Rimu. Najpoznatija skupina pločica ove tematike su Setijanske, iz IV. st. n. e., pronađene uz Via Appia u Rimu. Iako podrijetlom s latinskog govornog područja, pisane su uglavnom grčkim jezikom, zato što su kočijaši bili najvećim dijelom Grci. Utrke kočija bile su veoma popularan sport na koji su se mnogi kladili, zato ne čudi količina pločica s tom tematikom: izrađivali su ih kako sami natjecatelji, tako i gledatelji. Svrha im je bila spriječiti žrtvu da završi utrku. Osim u grobnice, odlagale su se na startnoj crti i ispod spine u Cirku. Carskim dekretom iz 389. godine Teodozije Veliki je zabranio korištenje magije za eliminaciju protivnika u cirku, a Amijan Marcellin svjedoči o vozačima kola koji su bili kažnjeni upravo zbog kršenja te odredbe.⁷⁹

Magijske pločice usmjerene na ograničavanje djelovanja poslovnih suparnika gotovo su u potpunosti vezane uz klasični i helenistički grčki svijet. Najbolji primjeri ove vrste pronađeni su klasičnoj Ateni. Obično su ih izrađivali obrtnici i trgovci te su ih upravljali

⁷⁷ Nazivi kategorija kojima se koristi literatura na engleskom jeziku su: *litigation curses*, *competition curses*, *trade curses*, *erotic curses*, *prayers for justice*. Vidi: Ogden, 1999: 31. Usporedi: Faraone, 1991: 10; Versnel, 1991: 62; Gager, 1992: 42-199.

Jeanneret razlikuje četiri kategorije: *amatoriae*, *iudicariae*, *in fures*, *ludicrae*. Vidi: Jeanneret, 1916: 236.

Napomena: Među priložima ovome radu nalazi se tablica sadržajne kategorizacije magijskih pločica koje sam koristila u jezičnoj analizi. Vidi: *Prilog 1*.

⁷⁸ Vidi: Ogden, 1999: 31-32. Usporedi: Gager, 1992: 116-150.

⁷⁹ Vidi: Ogden, 1999: 32-33. Usporedi: Gager, 1992: 42-77.

protiv svojih poslovnih rivala. U rimsko vrijeme pločice ove vrste nisu bile naročito popularne.⁸⁰

Postoje literarni dokazi da su Grci koristili magiju u erotskome kontekstu već u arhajskome periodu, a magijske pločice s tematikom ljubavnih čarolija javljaju se od IV. st. pr. n. e. Ovaj se tip razvio nakon što su se ostali već ustaljeno koristili. Namijenjen je za specifičnu ljubavnu situaciju u kojoj postoji rival: pomoću magijske pločice naklonost žrtve preusmjerava se s rivala na autora pločice. S obzirom na to, razlikuju se dva glavna tipa ljubavnih pločica: one koje služe privlačenju žrtvinih emocija na autora i one koje služe razdvajanju žrtve i autorova rivala. Vrhunac produkcije erotskih pločica dogodio se u II., a prestaju se proizvoditi u IV. stoljeću.⁸¹

Osobita skupina magijskih pločica su molitve za pravdu. Od ostalih se vrsta magijskih pločica razlikuju po tome što se pomoću njih traži povratak ukradenih dobara. One su karakteristične za područje Britanije, u ostatku grčko-rimskoga svijeta pronađeno ih je svega dvadesetak. Zbog njihove specifičnosti neki istraživači smatraju da ih ne bi trebalo promatrati u okviru magijskih pločica, već kao zaseban fenomen rimske religije. Baš kao i magijske pločice i molitve za pravdu su obično izrađene od olova, presavijene i probodne čavlom, i njihova je namjera da, uz pomoć nadnaravnih sila, utječu na ponašanje pojedinaca te ih se je odlagalo u svetišta i izvore. Razlika je u tome što koriste drugačije jezične formule: nema glagola koji bi ograničavao neko ponašanje, nego se autor direktno obraća božanstvu tražeći pravdu i ne koriste se *voces magicae*. Autor se obraća uobičajenim božanstvima⁸², ne nužno ktoničnima ili demonima. Za razliku od magijskih pločica, na kojima se navodi ime žrtve, ovdje ga nema, zato što autoru nije poznato. No, navodi se ime autora, kako bi bogovima bilo jasnije kome moraju vratiti ukradeno. Ponekad molitve za pravdu nisu vezane uz krađu nego traže božansku osvetu nad neprijateljem.⁸³

⁸⁰ Vidi: Ogden, 1999: 33-35. Usporedi: Gager, 1992: 151-174.

⁸¹ Vidi: Ogden, 1999: 35-37. Usporedi: Gager, 1992: 78-115.

⁸² Primjerice, u Bathu su molitve upravljene božici Sulis Minervi, a u Uleyu Merkuru. Vidi: Ogden, 1999: 38.

⁸³ Vidi: Ogden, 1999: 37-44. Usporedi: Gager, 1992: 175-199.

2.5. Stilske karakteristike magijskih pločica

Po svom izgledu, magijske pločice podsjećaju na neke druge oblike javne ili privatne komunikacije. U Grčkoj u klasično vrijeme olovne su se pločice koristile za različite vrste dokumenata, poput financijskih izvješća, potvrda o građanskom pravu, kalendara ili privatnih pisama.⁸⁴

Ogden ističe upravo sličnost magijskih pločica i pisama: nalikuju i izgledom i konceptom. Privatna pisma u klasično su vrijeme bila pisana na metalnim pločicama koje su se zatim presavile u svitak i adresirale. Na nekolicini su magijskih pločica navedena podzemna božanstva kao adresati, imena su im napisana s vanjske strane svitka, dok se kod drugih u sadržaju navodi da se radi o pismu određenom božanstvu.⁸⁵

Faraone, pak, naznačuje da fizička i konceptualna sličnost magijskih pločica i pisama ne znači nužno da su prve nastale od drugih. On smatra da se praksa proklinjanja magijskim pločicama razvila kao zaseban fenomen. Presavijanje i probadanje pločice simpatetično je povezano s obuzdavanjem ponašanja pojedinca i u početku je bilo popraćeno usmenim izgovaranjem formula vezivanja koje su kasnije našle svoje mjesto na samoj pločici. Kao dokaz za svoju tvrdnju on navodi skupinu od četrdesetak praznih pločica pronađenih u mjestu Rauranum (danas Rom) u zapadnoj Francuskoj.⁸⁶

S obzirom na dugačko vrijeme uporabe i široko geografsko područje na kojem su se upotrebljavale, magijske se pločice međusobno razlikuju po razrađenosti sadržaja. Od cjelokupnog broja pločica, gotovo dvije trećine ne sadrži nikakve druge informacije nego samo ime žrtve. Takve su, primjerice, pločice iz klasičnog vremena pronađene na Atici i Siciliji. Na njima je ime žrtve navedeno u nominativu i smatra se da je ostatak kletve izgovaran usmeno prilikom rituala odlaganja pločice. Popularnost im s vremenom opada, da bi sasvim nestale iz uporabe u I. stoljeću.⁸⁷ S vremenom je porasla želja da se dio usmenog dijela rituala zapiše. To je dovelo do povećanja količine teksta na pločici i pojave složenijih

⁸⁴ Vidi: Ogden, 1999: 11. Usporedi: Faraone, 1991: 4.

⁸⁵ Pločice se uglavnom upućuju demonima, Perzefoni i Hadu. Vidi: Ogden, 1999: 11. Usporedi: Faraone, 1991: 4; Jeanneret, 1916: 231-232.

Audollent donosi *Indeks* s popisom imena svih bogova i demona koji se javljaju na pločicama u njegovu korpusu. Vidi: Audollent, 1904: 461-470.

⁸⁶ Vidi: Faraone, 1991: 4-5 i 24.

⁸⁷ Vidi: Faraone, 1991: 5. Usporedi: Ogden, 1999: 6.

jezičnih formula od pukog navođenja imena žrtve. Taj je proces potaknut razvojem pismenosti u klasičnom razdoblju.⁸⁸

Općenito, razlike između starijih i mlađih magijskih pločica mogu se svesti na nekoliko glavnih karakteristika.⁸⁹ Generalno je pravilo da su *defixiones* sa razrađenijim sadržajem mlađe, a one sažetije starije. Mlađe pločice karakterizira drastično povećanje količine teksta koji onda nudi veći broj informacija o kontekstu. Često se događa da se unutar teksta ubacuju crteži demona i različitih ktoničnih bića, kao što su zmije. Naglašeno je zanimanje za magičnu moć slova i riječi, što se manifestira u vijuganju teksta po podlozi, korištenju *voces magicae* i *charakteres*. Usporedno s geografskim širenjem magičnih pločica koje se u većoj mjeri počinje odvijati u II. stoljeću, dolazi i do razvoja višeg stupnja sinkretizma. Na pločicama se počinje primjećivati miješanje grčke, rimske, egipatske i judeo-kršćanske civilizacije. Uz grčka ktonična božanstva i demone spominju se Oziris, Ra, Apis, kao i anđeli i arkandeli. U početku se ime žrtve samo kratko navodilo, a s vremenom se stvaraju pravi opisi. Osobito je zanimljiv fenomen identifikacije žrtve preko majčina, a ne preko očeva imena. Često dolazi do ponavljanja pojedinih dijelova teksta koji se smatraju osobito bitnima za efikasnost pločice, kao i do ponavljanja određenih magijskih riječi.⁹⁰

Autori pločica pokušali su na sve načine učiniti tekst što nerazumljivijim oku promatrača. Zato su tekst na magijskim pločicama pisali u formi bustrofedona, s desna na lijevo, zrcalno ili spiralno.⁹¹

Osim što je tekst na magijskim pločicama fizički izokrenut od uobičajenog poretka, često je izokrenut i njegov smisao. Autori su skloni koristiti riječi koje imaju smisao i značenje samo unutar specifičnog magijskog konteksta. To su tzv. *voces magicae*, magične riječi koje nemaju jasno ni nedvosmisleno značenje ni u jednom poznatom jeziku. Rijetko su

⁸⁸ Christopher Faraone u tekstu *The Agnostic Context of Early Greek Binding Spells* govori o razvitku magijskih pločica na grčkom jeziku. S obzirom na vrstu jezičnih formula kojima su se autori pločica koristili, on ih dijeli u pet kategorija: prva je kategorija pločica najjednostavnija, na njima se spominje isključivo ime žrtve. Nešto razvedenija je kategorija koju on naziva *direct binding formula*: na tim se pločicama javlja glagol vezivanja u prvom licu singulara i ime žrtve kao njegov objekt. Treća je kategorija *prayer formula* u kojoj autor kletve zaziva pomoć neke nadnaravne sile. Zatim slijedi *wish formula*: njome se izražava želja da se žrtvi nešto dogodi, a glagol je često u kondicionalu. Posljednju i najrazvedeniju kategoriju naziva *similia similibus*: radi se o sugestivnim formulama, koje na simpatetičnoj razini uspoređuju materijalne osobine magijske pločice sa žrtvom. Vidi: Faraone, 1991: 5-9.

⁸⁹ Do tih karakteristika došao je Ogden uspoređujući pločicu iz Selinunta iz V. st. pr. n. e. sa pločicom iz Setijanske skupine iz Rima iz IV. st. Vidi: Ogden, 1999: 6-7.

⁹⁰ Vidi: Ogden, 1999: 8.

⁹¹ Vidi: Ogden, 1999: 29-30.

korištene prije carskoga perioda, ali česte su otada pa nadalje.⁹² Budući da se subjekt obraća natprirodnim silama za pomoć, bilo bi neprikladno da koristi svakodnevni govor. On koristi govor koji demoni mogu razumjeti, a to su *voces magicae*. Ljudi te riječi niti ne moraju razumjeti, važno je da ih prenose i upotrebljavaju za inkantacije.⁹³

Najpoznatija grupa *voces magicae* su tzv. *Ephesia grammata*. To je niz od šest riječi, *askion, kataskion, lix, tetrax, damnameneus* i *aision* (ili *aisia*), koje se mogu rasporediti u heksametar i koje samostalno nemaju nikakvo značenje. Njihova magičnost leži u tome da ih treba pravilno izgovoriti, a to je sposobnost koju imaju rijetki. Na magijskim pločicama koriste se od I. stoljeća, no poznato je da su se koristile i ranije. U literaturi su najranije posvjedočene u IV. st. pr. n. e. kod komediografa Anaksile.⁹⁴ Kroz klasično i helenističko doba nisu se puno koristile, posvjedočene su samo na nekolicini spomenika⁹⁵, da bi od I. stoljeća ponovno ušle u širu uporabu.⁹⁶ Vjerovalo se da izokretanje teksta i rečeničnih dijelova pojačava magijsko djelovanje predmeta. Zato su često *voces magicae* zapisivane tako da tvore određene geometrijske likove, kao što su trokut ili kvadrat, ili da tvore palindrome. Magijsku moć sadrže i nizovi slova abecede, lišeni semantičkoga značenja. Posebno moćnima su smatrani samoglasnici i slovo X.⁹⁷ Posebnu moć u sebi nose i *charakteres*. To je naziv za magijske oblike koji izgledom podsjećaju na slova abecede. Od II. stoljeća su sveprisutni na magijskim predmetima. Ti su znakovi smatrani izvorima velike moći, ali nije sigurno što točno predstavljaju ni koje im je podrijetlo. Njihova moć leži upravo u tome što su neobjašnjivi i misteriozni.⁹⁸

Magijske su pločice često ukrašene slikama koje prikazuju objekt čarolije ili nadnaravnu silu koja kroz čaroliju djeluje. Njihova je svrha simpatetična: prikazuju se mumije, likovi probodeni čavlima i omotani zmijama. Popularne su i slike ktoničnih božanstava i demona. Posebno su dobro ilustrirane pločice koje pripadaju već spomenutoj Setijanskoj skupini iz Rima.⁹⁹

⁹² Vidi: Ogden, 1999: 46. Usporedi: Jeanneret, 1916: 231.

⁹³ Vidi: Gager, 1992: 9-10.

⁹⁴ Anaksila, grčki komediograf iz IV. st. pr. n. e. *Ephesia grammata* spominju se u komediji *Graditelj lira*, *Ἀροποιός*. Vidi: Gager, 1992: 5-6 i 32-33. Za biografsku natuknicu vidi: *Anaksila* u: LAA, 1996: 27.

⁹⁵ *Ephesia grammata* spominju se na olovnoj pločici s Krete, koja datira u IV. st. pr. n. e. i koja je imala funkciju zaštitnoga amuleta. Vidi: Gager, 1992: 6.

⁹⁶ Vidi: Ogden, 1999: 47-48. Usporedi: Gager, 1992: 5-6.

⁹⁷ Vidi: Ogden, 1999: 48-49.

⁹⁸ Vidi: Ogden, 1999: 48. Usporedi: Gager, 1992: 10-11.

⁹⁹ Vidi: Ogden, 1999: 50. Usporedi: Gager, 1992: 11.

Već je u nekoliko navrata spomenuto da su magijske pločice podrijetlom iz grčkoga svijeta. Njihovo se podrijetlo najbolje ogleda u tome što koriste magične riječi i znakove preuzete sa grčkih pločica i što su imena pojedinih božanstava i demona napisana grčkim alfabetom, a posebno u tome što su neke pločice svojim većim dijelom ili čak u cijelosti ispisane latinskim jezikom, ali grčkim pismom.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Vidi: Jeanneret, 1916: 237.

Napomena: Među prilogima ovome radu nalazi se tablica jezične kategorizacije magijskih pločica koje sam koristila u jezičnoj analizi. Vidi: *Prilog 2*.

3. Važnije objavljene zbirke i popisi magijskih pločica ¹⁰¹

Prvi je korpus magijskih pločica sastavio Richard Wünsch 1897. godine i objavio ga u okviru projekta *Inscriptiones Graecae* Pruske akademije znanosti, pod nazivom *Appendix: Defixionum tabellae*. Korpus obuhvaća oko 220 magijskih pločica pronađenih u Atici, napisanih na grčkome jeziku.¹⁰²

Kao nadopuna Wünschovoga, 1904. godine u Parizu izdan je korpus Augusta Audollenta pod naslovom *Defixionum tabellae quotquot innotuerunt tam in Graecis orientis quam in totius occidentis partibus praeter Atticas in corpus inscriptionum Atticarum editas*. On je objavio 305 pločica, od kojih 137 nije na grčkome, nego na drugim jezicima, uglavnom latinskome.¹⁰³

U časopisu *Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes* objavljen je članak Mauricea Besniera *Récents travaux sur les defixionum tabellae latines*. Besnier je objavio 61 pločicu na latinskome koje su pronađene do 1914. godine.¹⁰⁴ Popis obuhvaća četiri magijske pločice iz Bologne koje je objavio A. Olivieri¹⁰⁵, šest pločica koje je Audollent objavio naknadno u odnosu na svoj korpus u časopisu *Bulletin archeologique*¹⁰⁶, skupinu od pet pločica poznatih pod nazivom *The Johns Hopkins Tabellae defixionum* objavljenju 1912.

¹⁰¹ O objavljenim korpusima grčkih i latinskih magijskih pločica može se pročitati kod Daniela Ogdena (Vidi: Ogden, 1999: 3-4) i Christophera Faraona (Vidi: Faraone, 1991: 22). U bilješkama koje prate ovo poglavlje navedeni su puni nazivi spomenutih djela kao i ostale bibliografske informacije radi lakšeg snalaženja. U izradi ovoga rada nisam se koristila svima njima. Ona djela koja su korištena spomenuta su u popisu literature na kraju rada.

¹⁰² Wünsch, R., *Defixionum tabellae [Atticae]*, u: *Inscriptiones Graecae*, Vol. 3, Pt. 3, Appendix, Berlin, 1897. Korpus se u literaturi citira pod kraticom DTA. *Atticae* nije dio originalnog Wünschovog naslova, ali se tradicionalno dodaje kako bi se ovaj korpus mogao razlikovati od Audollentova.

¹⁰³ Audollent, A., *Defixionum tabellae quotquot innotuerunt tam in Graecis orientis quam in totius occidentis partibus praeter Atticas in corpus inscriptionum Atticarum editas*, Pariz, 1904. Korpus se u literaturi citira pod kraticom DT.

¹⁰⁴ Besnier, M., *Récents travaux sur les defixionum tabellae latines*, u: *Revue de philologie*, Vol. 44, Pariz, 1920, 5-30

¹⁰⁵ Olivieri, A., *Tavolette plumbee bolognesi di defixiones*, u: *Studi italiani di filologia classica*, Vol. VII, 1899, 193-198

¹⁰⁶ Audollent, A., *Deux Tabellae Defixionis trouvées à Sousse*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1905, CLXXXIII

Audollent, A., *Rapport sur des Tabellae Defixionum récemment découvertes à Sousse (Tunisie)*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1906, 378-381

Audollent, A., *Rapport sur deux fragments de lamelles de plomb avec inscriptions découvertes à Sousse*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1908, 290-296

Audollent, A., *Deux nouvelles defixiones de Tunisie*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1910, 137-148

godine¹⁰⁷, Premersteinerovu magijsku pločicu iz Pečuha¹⁰⁸ te 16 pločica pronađenih u amfiteatru u Trieru¹⁰⁹, dok je preostalih 29 u korpus uvršteno iz CIL-a.

Heikki Solin je u članku *Eine Neue Fluchtafel aus Ostia* osim naslovne pločice naveo još 48 njih na latinskome jeziku objavljenih u različitim publikacijama između 1920. i 1968., a koje se nisu našle niti na Audollentovom niti na Besnierovom popisu.¹¹⁰

Godine 1985. izašao je članak Davida R. Jordana pod naslovom *A Survey of Greek Defixiones Not Included in the Special Corpora*, značajan zbog toga što na samom početku donosi definiciju *tabellae defixionum* koju kasnije citiraju svi autori koji su se bavili tom temom, a koju sam i ja citirala u poglavlju *Definicija i opće odrednice magijskih pločica*, kao i novih 189 magijskih pločica na grčkom jeziku.¹¹¹ Jordanov korpus najznačajniji je za proučavanje magijskih pločica na grčkom jeziku nakon Wünscha. U njemu se obilno koristio bibliografijom i člancima Karla Preisendanza *Die Griechischen und Lateinischen Zaubertafeln* iz tridesetih godina dvadesetog stoljeća.¹¹²

Tablicama pronađenima na području Velike Britanije bavili su se R. S. O. Tomlin, koji je 1988. godine objavio netom otkrivene pločice iz Batha, njih gotovo 130, te Ann Woodward i Peter Leach, koji su 1993. godine izdali monografiju o ritualnom kompleksu u Uleyju, gdje je otkriveno oko 140 magijskih pločica.¹¹³

¹⁰⁷ Sherwood Fox, W., *The Johns Hopkins Tabellae defixionum*, u: *American Journal of Philology*, XXXIII. 1. Supplement, Baltimore, 1912

¹⁰⁸ Premersteiner, A., *Ein Fluchtäfelchen mit Liebeszauber aus Poetovio*, u: *Jahreshefte des Oesterreichischen archäologischen Institutes in Wien*, 1906, 192-198

¹⁰⁹ Wünsch, *Die Laminae litteratae des Trierer Amphitheaters*, u: *Bonner Jahrbücher*, 1910, Heft 119, 1-12

¹¹⁰ Solin, H., *Eine neue Fluchtafel aus Ostia*, u: *Societas Scientiarum Fennica: Commentationes Humanarum Litterarum*, Vol. 42. No. 3., Helsinki, 1968, 23-31.

Za razliku od Besniera, koji navodi tekstove pločica o kojima govori, Solin ih je samo nabrojao, istaknuvši nekoliko glavnih fizičkih i jezičnih osobitosti.

¹¹¹ Jordan, D. R., *A Survey of Greek Defixiones Not Included in the Special Corpora*, u: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, Vol. 26, No. 2., 1985, 151-197. Članak se obično citira pod kraticom SGD.

¹¹² Preisendanz, K., *Die Griechischen und Lateinischen Zaubertafeln*, u: *Archiv für Papyrusforschung*, Vol. 9, 1930, 119-154 i Vol. 11, 1933, 153-164

¹¹³ (1) Tomlin, R. S. O., *The Curse Tablets* u: B. Cunliffe (ur.), *The Temple of Sulis Minerva at Bath, II: The Finds from the Sacred Spring*, Oxford University Committee for Archaeology Monograph No. 16, Oxford, 1988, 59-277. Članak se u literaturi obično citira kao *Tab. Sulis*.

(2) Woodward, A., Leach, P., *The Uley Shrines: Excavation of a Ritual Complex on West Hill, Uley, 1977-79*, English Heritage, 1993

4. Analiza vulgarnojezičnih osobitosti zatečenih u jeziku magijskih pločica napisanih na latinskome

4.1. Fonologija vulgarnoga latinитета

4.1.1. Vokalizam

Vokalni je sustav standardnoga latinитета uređen i uravnotežen: razlikuje se pet vokala, od kojih svaki može biti i dug i kratak, s obzirom na svoju prirodu ili položaj unutar riječi.¹¹⁴ To je razlikovanje s obzirom na kvantitetu koja je ujedno i značenjski relevantna jer utječe na značenje riječi. U govornome je jeziku nešto drugačiji slučaj: vokali se razlikuju s obzirom na kvalitetu, odnosno na boju i aperturu, pa kažemo da su otvoreni ili zatvoreni.¹¹⁵ Takav uređeni standardni vokalni sustav podložan je promjenama, posebice u govornom latinskom, dok su na pisanim spomenicima promjene zamjetnije s prvim stoljećima naše ere.

Najveće su se promjene dogodile na području zapadnoga i centralnoga dijela rimske države gdje je došlo do stapanja pojedinih vokala: *ē* i *ī* su se stopili u zatvoreno *e*, zbog čega dolazi do miješanja između grafija *e* i *i* (*perdedit*, DT 106 2; *demediam*, ibid. 4; *uncis*, DT 135 a 2; *niquis*, DT 199 7; *valiat*, DT 223 a 16), a *ō* i *ū* su se stopili u zatvoreno *o*, što je, pak, dovelo do kolebanja između *o* i *u* u pisanju (*voltis*, DT 129 b 8; *cupede*, DT 140 15; *iodicaverunt*, DT 251 II 14; *usure* Olivieri 1 14). Na području Balkana *ō* i *ū* nisu pretrpjeli stapanje, dok na Sardiniji nije uopće došlo do takvih promjena. Vokali *ī* i *ū* su međusobno recipročni (*anilum*, DT 106 3; *merilas*, DT 135 a 8; *facuas*, DT 303 I 5).¹¹⁶ Grčki vokal *y* u latinskim se posuđenicama prvotno odrazio kao *u* (*Aegypto*, DT 230 1), da bi se u carsko doba počeo zapisivati i kao *i* (*Egipto*, DT 250 a 1) zbog imitacije grčkoga izgovora.¹¹⁷ Sporadični su i neujednačeni primjeri u kojima je došlo do promjene vokala *a* (*libutorium*, DT 250 a 21;

¹¹⁴ Vokalni sustav klasičnoga latinитета: *ī, ĩ, ē, ě, ā, ǎ, ō, ǒ, ū, ŭ*.

Napomena: povlaka iznad fonema označava da se radi o dugom vokalu, dok je cirkumfleks iznad kratkoga. Vidi: *Dioba glasova* u: GGP, 1998: 3

¹¹⁵ Napomena: bez ikakve su oznake ostavljeni zatvoreni vokali. Od otvorenih vokala u jeziku su samo dva zaživjela kao odvojeni fonemi: otvoreno *e* [ɛ] i otvoreno *o* [ɔ]. Vidi: Herman, 1997: 27-31. Usporedi: Väänänen, 1981: 29-30.

¹¹⁶ Vidi: Herman, 1997: 30-33. Usporedi: Jeanneret, 1916: 241-251; Väänänen, 1981: 29-30 i 35-38; Bulić, Šarić, 2013: 22-24.

¹¹⁷ Vidi: Väänänen, 1981: 35-38. Usporedi: Jeanneret, 1916: 252-253.

exsenyum, DT 251 II 13; *potiatour*, DT 252 36), stoga možemo zaključiti da se radi o pogreškama prilikom pisanja, a ne o fonološkim promjenama.¹¹⁸

Pretklasični je latinski jezik poznao pet diftonga: *ou*, *oi*, *ei*, *ai* i *au*. Na prijelazu u III. u II. stoljeće pr. n. e. dogodila se monoftongizacija *ei* u *ī* te *ou* i u *ū*. Na magijskim pločicama nalazimo primjere grafije sa dvoslogom na mjestu gdje bi trebao doći dugi vokal, što je osobito često u područjima koja su dolazila u doticaj s grčkim jezikom (*nisei*, DT 197 3; *infereis*, DT 199 6; *partourientem*, DT 295 10; *tou*, ibid. 20; *seive*, JHT Pl. 2). Istovremeno se dogodila i promjena *ai* u *ae* (*quaistum*, DT 195 4) te *oi*, ovisno o fonološkoj okolini, u *ū* odnosno u *oe*.¹¹⁹ Proces je dovršen u I. stoljeću naše ere: *ae* je prešlo u otvoreno *e* (*demon*, DT 233 28; *celum*, DT 268 5; *vite*, DT 290 b 9), *oe* u zatvoreno *e* (*Αμενε*, DT 270 9, 13), dok je *au* ponegdje preživjelo, a ponegdje prešlo u dvoglase *ou* i *oi* ili u vokale *a* (*Agustalis*, DT 104 6) i *o* (*oriculas*, JHT Pl. 25).¹²⁰

U pisanom se latinitetu počinje primjećivati tendencija slabljenja kvantitativne razlike između vokala, bi najzad u IV. i V. stoljeću nestala. To dokazuju greške u versifikaciji koje se događaju pri kraju Carstva.¹²¹ Pod utjecajem govornog jezika, kvantiteta vokala ustupa mjesto kvaliteti: oni samoglasnici koji su u klasičnom latinitetu bili dugi, dobili su zatvoreni izgovor, a oni koji su bili kratki, otvoreni. Taj je proces započeo u onim krajevima u kojima jezik supstrat ne poznaje razliku između dugih i kratkih vokala, kao što je Afrika.¹²² Promjene su se prvo dogodile na nenaglašenim slogovima, a zatim i na naglašenima. Kod naglašenih su slogova promjene pravilnije i lakše ih je pratiti. Razlikovanje uvjetovano kvantitetom vokala ipak nije u potpunosti ukinuto, ali postaje irelevantno i ovisno o kontekstu. Tako se, primjerice, naglašeni vokali u otvorenom slogu izgovaraju duže od onih u zatvorenome slogu.¹²³ U odnosu na klasični latinitet, čiji je naglasak melodijski, određen kvantitetom sloga i koji se manifestira promjenom tonske visine i modulacijom glasa, priroda se naglasaka u

¹¹⁸ Vidi: Jeanneret, 1916: 241.

¹¹⁹ Diftong *oi* prelazi u *ū* ili u *oe* ako su u sljedećem slogu okluzivi (*p*, *b*, *d*, *t*, *g*, *k*) ili labijalni spiranti (*f*, *v*) i ako je u sljedećem slogu vokal *i*. Vidi: Väänänen, 1981:38.

¹²⁰ Vidi: Herman, 1997: 31. Usporedi: Jeanneret, 1916: 253-255. Za detaljni prikaz fenomena upućujem na: *Diphthongues* u: Väänänen, 1981: 38-40.

¹²¹ „[...] the Christian poet Commodian presents, to take just one among many similar examples, a hexameter ending with the words *datas a summo* (Carmen apologeticum 27).“, Herman, 1997: 29. Usporedi: Väänänen, 1981: 31

¹²² „Saint Augustine, who lived in Africa, tell us in about A.D. 400, for example, that African ears do not make a distinction between long and short vowels (Afrae aures de correptione uocalium uel productione non iudicant, in his *De doctrina christiana IV.10.24*).“, Herman, 1997: 28-29. Usporedi: Väänänen, 1981: 31.

¹²³ Vidi: Herman, 1997: 34.

vulgarnome latinitetu promijenila, postao je ekspiratorni, pri čemu se naglašeni slogovi izgovaraju glasnije. Pritom se u većini slučajeva nije promijenilo i mjesto naglaska.¹²⁴

Na nenaglašenim su slogovima česte promjene vezane uz ispadanje ili dodavanje vokala. Ukoliko se nenaglašeni vokali *i* ili *e* nađu u hijatu ispred drugoga vokala, oni postaju poluvokalom *y* ili ispadaju (*abliuoni*, DT 229 5).¹²⁵ Ispadanju su skloni i srednji nenaglašeni slogovi višesložnih riječi, što nazivamo sinkopom (*comdi*, DT 98 2; *oclos*, DT 135 a 6; *libns*, DT 190 15), kao i krajnji nenaglašeni vokali (apokopa; *nis*, DT 98 9; *supercili*, DT 135 a 6).¹²⁶ Radi lakšeg izgovora, riječima koje počinju sa konsonantom *s* iza kojega slijedi suglasnik dodaje se protetički vokal *i* ili *e* (proteza; *ispatium*, DT 244 b 6; *ispiritales*, DT 253 65).¹²⁷ Nekolicina je primjera u kojima početni vokali ili slogovi u riječi ispadaju (afereza; *cilos*, DT 134 8; *versa*, Premersteiner, 1906 a 1), kao i umetanja vokala u riječ bez etimološkog ili jezičnog opravdanja (epenteza; *σπιριτους*, DT 270 18).¹²⁸

¹²⁴ Mjesto naglaska u vulgarnom latinitetu u odnosu na klasični latinitet mijenja se u sljedećim slučajevima: (1) Naglašeni [e], [i] i [u] iza kojih slijedi drugi vokal gube naglasak (pr. *parietem* → *pariétem*; *habúerunt* → *bábverunt*); (2) u trosložnim riječima kod kojih je u ultimi *muta cum liquida*, naglasak prelazi sa antepenultime na penultimu (pr. *ténebrae* → *tenébrae*); (3) kod složenih glagola naglasak prelazi na korijen riječi (pr. *accídit* → *accádit*); (4) u pojedinim glagolskim oblicima naglasak prelazi s korijena na nastavak (pr. *véndimus* → *vendímus*); (5) brojevi 20, 30, 40, 50 itd. dobivaju naglasak na prvome slogu (pr. *víginti* → *víginti*). Za sve navedene točke s primjerima vidi: Bulić, Šarić, 2013: 18-21. Usporedi: Herman, 1997: 37-38; Väänänen, 1981: 32-33.

¹²⁵ Vidi: Herman, 1997: 35. Usporedi: Jeanneret, 1917: 13. Upućujem na: *Hiatus* u: Väänänen, 1981: 44-47.

¹²⁶ Vidi: Herman, 1997: 34. Usporedi: Jeanneret, 1916: 255-257. Upućujem na: *Syncope* u: Väänänen, 1981: 40-44 i *Apocope* u: Väänänen, 1981: 48.

¹²⁷ Vidi: Herman, 1997: 35. Usporedi: Jeanneret, 1916: 257. Upućujem na: *Prothese et aphérese* u: Väänänen, 1981: 47-48.

¹²⁸ Vidi: Jeanneret, 1916: 257-258.

4.1.2. Konsonantizam

Klasičnolatinski sustav konsonanata, baš kao i vokala, jasno je utvrđen i definiran.¹²⁹ U vulgarnom latinitetu, kao što ćemo vidjeti, neki od tih fonema nestaju i neki se novi razvijaju. Glavnina se promjena dogodila relativno kasno i nije se jednako odrazila u svim dijelovima rimske države. Najbolji pokazatelj toga je razlika između odraza pojedinih latinskih riječi u romanskim jezicima. Glavnina se promjena može podijeliti na dvije veće geografske cjeline, Zapadnu i Istočnu Romaniju, koje dijeli tzv. *linija Spezia – Rimini*.¹³⁰ Neke su se promjene dogodile neovisno o mjestu fonema u riječi, dok se većina događa samo u određenoj fonološkoj okolini.¹³¹

Još u doba Rimske republike u svakodnevnom govoru sa svih pozicija u riječi ispada aspirata *h*. Pretpostavlja se da se je *h* izgovaralo u standardnoj uporabi jezika, dok se u svakodnevnom govoru sasvim izgubilo. Izostanak *h* u izgovoru prouzročivao je i izostanak grafije na primjerima govornog latiniteta (*Ispaniam*, DT 250 a 15; *traatur*, ibid. b 15; *prendant*, DT 279 21), kao i refleksije u romanskim jezicima. Aspirata *h* izostavlja se i prilikom zapisivanja grčkih aspiriranih okluziva χ [ch], θ [th] i ϕ [ph], što je doprinjelo tome da se ne zapisuje niti u latinskim riječima koje sadrže neku od tih skupina (*bracias*, DT 135 a 2), no zabilježeni su i neki hiperkorektizmi (*hanimam*, DT 250 a 17; *hocidas*, BA 1910 II a 4).¹³²

¹²⁹ Konsonanti u latinskom jeziku su sljedeći: konsonantsko *i* [j], konsonantsko *w* [u], haknuti (aspirirani) konsonant *h*, tekući (likvide) *l* i *r*, strujni (spiranti) *f* i *s*, nosni (nazalni) *m* i *n* te praskavi konsonanti (eksplozivni, okluzivni) koji se dijele s obzirom na mjesto i način tvorbe na usnene (labijalne) *b*, *p* i *ph*, zubne (dentalne) *d*, *t* i *th* te grlene (gutralne) *g*, *c*, *k*, *q* i *ch*, od kojih su *b*, *d* i *g* zvučni, *p*, *t*, *c*, *k* i *q* bezvučni, a *ph*, *th* i *ch* haknuti (aspirirani) bezvučni. Vidi: *Dioba glasova* u: GGP, 1998: 3.

Napomena: Nazivi pojedinih fonema koji se ne spominju u diobi klasičnolatinskih suglasnika, a koji se upotrebljavaju u ovome radu preuzeti su iz sustava IPA. (*International Phonetic Alphabet*; vidi: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Phonetic_Alphabet#Consonants; 5.4.2017.)

¹³⁰ „Sjevernotalijanske govore dijeli od ostalog talijanskog teritorija poznata linija La Spezia – Rimini, koja je u doba stvaranja romanskih jezika dijelila i tzv. Istočnu od Zapadne Romanije [...] Sjevernotalijanski dijalekti pokazuju cio niz dubokih i značajnih sličnosti sa zapadnoromanskim jezicima, posebno sa susjednim retoromanskim, frankoprovansalskim i provansalskim govorima [...] U južnim se govorima opet često nalaze podudarnosti s rumunjskim i s romanskim ostacima u drugim balkanskim jezicima [...] Tvorac te linije je W. v. Wartburg.“, Tekavčić, 1970: 95 i 373.

¹³¹ Usporedi: Väänänen, 1981: 49-71; Herman, 1997: 38-48; Bulić, Šarić, 2013: 33-44.

¹³² Vidi: Väänänen, 1981: 55-56. Usporedi: Jeanneret, 1917: 11-12, 14-16; Herman, 1997: 38; Bulić, Šarić, 2013: 33.

Druga generalna promjena koja se dogodila relativno rano u razvoju latinskoga jezika jest promjena fonema *w* i *y*. Oni su po svom postanku labijalizirani velarni poluvokal (*w*) i labijalizirani palatalni poluvokal (*y*).¹³³

Poluvokal *w* u najranije se je vrijeme zapisivao fonemom *u*. Od I. stoljeća n. e. izgovorom se približava bilabijalnom frikativu β , koje je blisko bilabijalnom okluzivu *b*, ali i labiodentalnom frikativu *v*. Zbog toga često dolazi do miješanja grafija između *u*, odnosno *v*, i *b*, obično na početku riječi ili iza likvida *l* i *r* (*valneas*, DT 140 14; *ribus* DT 210 2). Zbog sličnog izgovora *b* i *p* (*exipilatos*, DT 248 a 7-8), pretpostavljeno je miješanje konsonanta *v* i *p*. U romanskim su se jezicima latinski glasovi *w*, β i *v* odrazili uglavnom kao labiodentalni frikativ *v*.¹³⁴

Ukoliko se poluvokal *w* nađe u fonološkoj okolini između dva druga vokala ili u blizini drugih labijala (*p*, *f*, *m*), ono u govornome latinitetu ispada (*iuenis*, DT 101 2; *nous* DT 272 a 3), što se je odrazilo i u romanskim jezicima. Bezvučni labiovelar *k^w*, koji se zapisuje fonemom *q*, u govoru se često zamjenjuje bezvučnim velarom *k*, pri čemu dolazi do miješanja grafija između *q* i *c* (*comdi*, DT 98 2; *uncis*, DT 135 a 2; *quiquumque*, DT 265 b 5). Njegov zvučni parnjak *g^w*, koji dolazi u specifičnoj okolini, iza nazala *n* i u paru s vokalom *u*, u govornom latinitetu ostaje gotovo nepromijenjen. Sporadični su slučajevi ispadanja vokala i prelaska skupine *g^w* u zvučni velar *g* (*ungis*, JHT Pl. 37). Rezultat rečenih konsonantskih promjena je i kolebanje u grafiji između guturalnih okluziva *g*, *c* i *q* (*licua*, DT 134 b 2; *dicitos*, DT 135 a 2; *acat* DT 190 3; *ecui*, BA 1910 II b 5).¹³⁵

Kao što je spomenuto u prethodnom poglavlju, ukoliko se nenaglašeni vokali *i* ili *e* nađu u hijatu ispred drugoga vokala, oni postaju poluvokalom *y* ili ispadaju, što je dovelo do povećane uporabe *y* u govornom latinskom jeziku. Ukoliko se ispred tako nastalog poluvokala nađe alveolarni okluziv *d* ili *t* ili, pak, velarni okluziv *k* ili *g*, u vulgarnom se latinitetu provodi palatalizacija. Osim u fonološkoj okolini uz *y*, palatalizacija se provodi i na konsonantu ispred vokala *e* i *i*.¹³⁶ Najraširenija je palatalizacija velara *k*. Ukoliko se nađe ispred nekog od navedenih vokala, on postaje palatalni, alveo-palatalni ili alveolarni konsonant te u kombinaciji s *y* rezultira bezvučnom alveolarnom afrikatom *ts*. U sredini riječi *k* uz vokale *i* i *t*

¹³³ Napomena: U korištenoj literaturi navedene foneme susrećemo pod različitim nazivima. Ja sam se odlučila za Väänänenovu terminologiju: poluvokal *w* i poluvokal *y* (Vidi: „*les semi-voyelles w et y*“, Väänänen, 1981: 50). Usporedi: „*semivowel [w]*“ i „*semiconsonantal [j]*“, Herman, 1997: 39 i 42; „*konsonantsko i [j]*, *konsonantsko w [u]*“, GGP, 1998: 3; „*konsonantsko i*“, Bulić, Šarić, 2013: 34.

¹³⁴ Vidi: Väänänen, 1981: 50-55. Usporedi: Jeanneret, 1917: 13-14; Herman, 1997: 39; Bulić, Šarić, 2013: 36.

¹³⁵ Vidi: Väänänen, 1981: 51-52. Usporedi: Jeanneret, 1917: 6.

¹³⁶ Vidi: Herman, 1997: 42-45. Usporedi: Väänänen, 1981:52-55; Bulić, Šarić, 2013: 34-35 i 39-40.

uz vokale daju jednaki izgovor: već spomenutu afrikatu *ts*. To je dovelo do zabune u grafiji između *ti* i *ci*, a ponekad čak i *s* (*Praestetium*, DT 140 5; 14; 15; 17-18; *tercianas*, Olivieri 4 2). Daljnji razvoj konsonantskih skupina *ky* i *ty* tekao je paralelno: tako afrikata *ts* u većem dijelu Zapadne Romanije prelazi u zvučnu alveolarnu afrikatu *dz*, koja se kasnije pojednostavila u frikativ *z* (*Tziolu*, DT 248 3; *ampitçatru*, DT 253 10; 17; 42; 55-56). U Italiji je ponegdje prešla u zvučnu palato-alveolarnu afrikatu *dʒ*, a ponegdje, kao i u Reciji, u bezvučnu palato-alveolarnu afrikatu *f*. U Galiji se *ts* reflektira kao frikativ *s*, dok je na Pirinejskom poluotoku postalo zvučna palatalna afrikata *dz̥*.¹³⁷ Palatalizacijom alveolarnog okluziva *d* nastaje afrikata *dz* te naposljetku alveolarni frikativ *z* (*çie*, DT 253 10; 13; 18; 20-21; 42; 62), dok je palatalizacijom velara *g* u središnjem i istočnom dijelu Romanije nastala zvučna palato-alveolarna afrikata *dʒ*, dok je na Zapadu *g* prešao u poluvokal *y* koji s prethodnim vokalom čini diftong. Zbog toga što nastaju bliski glasovi, dolazi do čestih grešaka u pisanju koje su ponajviše prisutne na natpisima od II. stoljeća nadalje: najčešće dolazi do miješanja između *i*, *di*, *g* i *z*.¹³⁸

U govornom su jeziku česte promjene konsonanata koji su se našli u poziciji između dva vokala. Tu pojavu možemo pratiti već od I. stoljeća, kad je zvučni okluziv *b* počeo prelaziti u bilabijalni frikativ *v* (*vovis*, DT 268 II 11), a na vrhuncu je u V. stoljeću. Ukoliko se bezvučni okluzivi (*c*, *t*, *p*) nađu na takvome položaju, oni prelaze u svoje zvučne parnjake (*g*, *d*, *b*; *vesticia*, DT 134 b 6; *ticidos*, DT 190 13; *exipilatos*, DT 248 a 7-8).¹³⁹

Od ostalih promjena konsonanata u specifičnoj fonološkoj okolini, treba spomenuti ispadanje okluziva *g* u intervokalnoj poziciji (*auram*, DT 250 b 8), zatim promjenu okluziva *d* u likvidu *r* (*merilas*, DT 135 a 8), promjenu okluziva *p* u spirant *f* (*fulmones*, DT 190 9), ispadanje spiranta *s* ispred okluziva (*repodere*, DT 303 I 3), ispadanje likvide *l* ispred okluziva (*vitū*, DT 190 8), promjene i ispadanja nazala ispred okluziva (*inplīcetur*, DT 233 31; *volumtatem*, DT 268 2; *mado*, DT 297 4), promjene i ispadanja nazala i likvida ispred spiranata (*eimferis*, DT 137 1; *iferi*, DT 190 1; *arvosaria*, DT 133 4) te dekompoziciju nazala ispred nazala (*inmittas*, DT 266 2).¹⁴⁰

Osim toga, u govornom latinitetu prevladava generalna težnja ka pojednostavljenju konsonantskih grupa koja se manifestira u redukciji, asimilaciji i oslabljivanju konsonanata.

¹³⁷ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 39-40. Usporedi: Jeanneret, 1917: 23-24.

¹³⁸ Vidi: Herman, 1997: 44. Usporedi: Jeanneret, 1917: 23-24; Väänänen, 1981: 52-53; Bulić, Šarić, 2013: 40.

¹³⁹ Vidi: Herman, 1997: 45-47. Usporedi: Väänänen, 1981: 56-58; Bulić, Šarić, 2013: 37-38.

¹⁴⁰ Usporedi: Jeanneret, 1917: 21-28.

Par udvojenih suglasnika reducira se samo na jedan član: geminata se uglavnom gubi (*bucas*, DT 135 a 5; *ilud*, DT 190 15; *supositos*, DT 289 b 20). S druge strane, na primjeru hipokoristika, imena, nadimaka ili kvalifikativa prisutno je udvajanje fonema (*Merccuri*, DT 253 11). Grupe su konsonanata najčešće podložne asimilaciji, promjeni u kojoj se glasovi međusobno jednače po nekom obilježju artikulacije, pri čemu pojedini fonemi ispadaju iz konsonantske skupine. Kod skupina okluziva najčešće su promjene *dqu* → *tqu* (*atquesitore*, DT 280 6); *pt* → *bt* (*scribtis*, DT 111 2); *ct* → *tt/t* (*veturia*, DT 222 a 15); *bs* → *ps* (*opsecro*, DT 289 b 3); *cs* → *xs* (*uxsor*, DT 101 5); *x* → *ss/s* (*usore*, Olivieri 3); *ds* → *ts/ss* (*assunt*, DT 99); *obm* → *omm* (*ommutescant*, DT 222 a 12); *dn* → *nn/n* (*avovvatio*, DT 231 6); *gn* → *nn/n* (*conoscas*, DT 153 3); *bl* → *l* (*oligo*, DT 219 a 3); *adl* → *all* (*alligare*, DT 217 a 4); *adv* → *arv* (*arvocati*, DT 221 10); *nct* → *nt* (*Auricinta*, DT 141); *nct* → *ngt* (*sangtus*, DT 251 II 16); *mpt* → *mbt* (*χambtῆρας*, DT 295 21); *rst* → *st* (*Supestite*, DT 275 3); *xtr* → *str* (*Destroiugu*, DT 275 5); *exs* → *ex* (*exsipilatos*, DT 248 8-9); *mbr* → *mr* (*memra*, DT 134 b 1); *mbl* → *ml* (*umlicus*, DT 135 a 4). Suprotan je proces epenteze, koji je također prisutan u govornome latinitetu, posebice epenteza nazala ispred okluziva (*Cartanginis*, DT 253 10) ili nazala ispred spiranta (*occansione*, DT 140 12).¹⁴¹

Promjenama su podložni i konsonanti na kraju riječi. Najvidljivije je to na primjeru nazala *m* koji ispada u govoru od arhajskoga vremena i koji se u elidira u poeziji ukoliko se nađe u intervokalnoj poziciji (*licua*, DT 134 b 2; *nasu*, DT 190 7; *ea*, DT 220 b 7). Završno *m* prelazi u *n* u jednosložnim riječima (*quen*, DT 247 4), dok su primjeri takve promjene u višesložnim riječima rijetki (*mecun*, DT 230 a 6). Završno *n* gotovo je uvijek sačuvano, rijetki su primjeri negacije *non* u kojoj je ispalo (DT 220 b 6; DT 221 2, 3). S obzirom na mali broj primjera u kojima je završno *s* ispalo, može se zaključiti da je to rezultat slučajne pogreške nastale prilikom pisanja, a ne konsonantska promjena (*mamila*, DT 135 b 2; *mamilas*, DT 135 a 4). Završno *t* gubi se iza vokala (*potes*, DT 221 2; *peri*, DT 268 2; *guren*, DT 272 12), dok završno *d* prelazi u bezvučni parnjak *t* ako iza njega slijedi riječ koja počinje bezvučnim konsonantom (*at me*, DT 230 a 2; *set cadant*, DT 275 31; *quit sibi*, JHT Pl. 30).¹⁴²

¹⁴¹ Vidi: Väänänen, 1981: 58-66. Usporedi: Jeanneret, 1917: 16-30; Herman, 1997: 47-48; Bulić, Šarić, 2013: 40-42.

¹⁴² Vidi: Väänänen, 1981: 66-70. Usporedi: Jeanneret, 1917: 30-39; Herman, 1997: 39-42; Bulić, Šarić, 2013: 43-44.

4.2. Morfologija vulgarnog latiniteta

4.2.1. Imenski sustav

Imenski je sustav u klasičnome latinitetu organiziran i razvijen, ali dosta nepraktičan jer ima puno oblikovno istih, a sadržajno različitih oblika.¹⁴³ U književnim se tekstovima svi oblici pravilno koriste, dok se u govornom jeziku potkradaju odstupanja, te se taj složeni i uređeni sustav koristi s pojedinim izmjenama: pojednostavljuju se padežni oblici redukcijom deklinacijskih klasa, provodi se ujednačavanje izbacivanjem nepravilnih oblika i tvorbom novih analitičkih formi. Generalno uzevši, prevladava težnja ka simplifikaciji. Treba imati na umu činjenicu da je i sam morfološki sustav klasičnoga latiniteta pojednostavljen u odnosu na indoeuropske gramatičke kategorije, pa čak i u odnosu na arhaiski latinitet. U vulgarnom se latinitetu taj proces samo nastavlja, ubrzavajući prema kraju Carskoga razdoblja i kroz stoljeća ranoga srednjega vijeka, da bi u romanskim jezicima bio doveden do krajnjih granica.¹⁴⁴

Jasno razlikovanje triju rodova u klasičnom latinitetu, koje je naslijeđeno iz indoeuropskog prajezika, u vulgarnom latinitetu postaje zanemareno. Analogijom prema padežnim nastavcima, imenice srednjega roda postaju imenicama muškoga ili ženskoga roda. U govornome latinitetu prevladava opća težnja za jasnijom karakterizacijom rodova, stoga općenito počinje vrijediti da imenice koje u nominativu završavaju na *-us* postaju imenicama muškoga (*collus*, DT 135 a 5; *mentus*, ibid. 6), dok one kojima je nominativni završetak *-a* postaju ženskoga roda (*bracias*, DT 135 a 2; *labias*, ibid. 5).¹⁴⁵

Osim redukcije roda, dolazi i do redukcije deklinacijskih klasa. Imenice četvrte i pete deklinacije, koje su općenito rjeđe i malobrojnije, mijenjaju morfološka obilježja i postaju imenicama prve, druge ili treće deklinacije (*impetos*, DT 288 b 6; *manos*, DT 250 b 11;

¹⁴³ Imenski sustav klasičnoga latiniteta poznaje tri roda imenica, dva broja, pet deklinacijskih klasa i pet padeža. U kontekstu razumijevanja promjena koje su se dogodile u vulgarnome latinitetu u odnosu na klasični, treba obratiti pažnju na moguće probleme koji su iz takvog uređenog sustava mogli proizaći: „*But this system was not as economically organized as it might seem, because, like the inflectional systems of most such languages, some of the endings had asymmetrical distribution [...] Nor was there any particular correlation between an inflection and its function [...] Conversely, the same function could be fulfilled by several totally different inflections [...] This lack of strict symmetry or exact parallelism [...] The possibility for confusion was large.*“, Herman, 1997: 50

¹⁴⁴ Usporedi: Herman, 1997: 49-51

¹⁴⁵ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 49-50. Usporedi: Jeanneret, 1917: 54-57; Väänänen, 1981: 101-106; Herman, 1997: 65-66.

sensem, DT 268 1). Njihov se prelazak uglavnom odvijao analogno rodu: riječi pete deklinacije koje su uglavnom ženskoga roda dobivaju nastavak *-a* i postaju dijelom prve deklinacije, dok su se riječi četvrte deklinacije počele izjednačavati s riječima druge.¹⁴⁶ Treća deklinacija se je zadržala u govornome latinitetu. Promijene koje su nastupile ogledaju se u težnji za jednakosložnošću i formaciji nominativa klasičnih nejednakosložnih imenica analogijom prema genitivu.¹⁴⁷

Promjene vokalnog i konsonantskog sustava klasičnoga latiniteta dovele su do mijenjanja pojedinih padežnih završetaka i do njihova miješanja na formalnoj razini. Na značenjskoj razini, jezik se je sve više počeo oslanjati na perifrastične izraze, osobito na korištenje prijedloga, čak i u slučaju onih sastavnica koje su još uvijek zadržale razlikovnu vrijednost. Sve je navedeno rezultiralo redukcijom u broju padeža: razvoj se je tekao različito s obzirom na geografsko područje, da bi do vremena nastanka romanskih jezika na većem dijelu Romanije prevladao jednopadežni sustav, s jednim padežom za jedninu i jednim za množinu.¹⁴⁸ Iz svega navedenoga možemo zaključiti da je imenski sustav klasičnoga latiniteta nestao, ne samo zbog fonoloških promjena, nego i zato što je jezik pronašao nove načine da prenese značenjsku poruku koja se dosad prenosila pomoću fleksije padeža. O tim novim načinima prenošenja poruke više će biti riječi u poglavlju o sintaksi rečenice.¹⁴⁹

Promjene koje su se dogodile pridjevima istovrsne su onima koje su se dogodile imenicama. Srednji rod pridjeva nestaje: njegovi oblici, s obzirom na završetak, asimiliraju se s muškim, odnosno ženskim rodom. Nestaje i treća klasa deklinacije pridjeva: svi se dekliniraju po prvoj, odnosno drugoj deklinaciji, s obzirom na to kojega su roda. Broj se je padeža reducirao, jednako kao i u slučaju imenica. Specifične su promjene u komparaciji, u skladu s težnjom govornoga jezika prema opisnome izražavanju: komparativ i superlativ više se ne tvore pomoću karakterističnih nastavaka, već se pozitivu dodaju prijedlozi *plus*,

¹⁴⁶ No, postoje iznimke: „*The Romance languages have preserved a few vestigial traces of the original declension in –es: for example, French rien, „nothing“, comes from the accusative form of res, rem, and Spanish haz and Old Occitan fatz derive from faciem; but French face and Italian faccia come from the later Latin form facia, and that is the commoner pattern.*“, Herman, 1997: 62.

¹⁴⁷ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 48-49. Usporedi: Jeanneret, 1917: 43-52; Väänänen, 1981: 106-108; Herman, 1997: 61-62.

¹⁴⁸ Pregled nastanka jednopadežnog sustava donose Nada Bulić i Maria Mariola Šarić u poglavlju *Morfološka obilježja: imenice – Doba kasnog vulgarnog latinskog*. Nakon carskog razdoblja, s obzirom na fonološke promjene, pojedini su se padežni nastavci izjednačili. U većini je slučajeva to značilo da su ostala aktivna samo dva padeža koja one nazivaju padež subjekta i padež objekta. Daljnjim funkcionalnim promjenama i težnjom jezika ka opisnom izražavanju pomoću prijedloga dvopadežni sustav postaje jednopadežnim. Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 51-54.

¹⁴⁹ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 49 i 51-54. Usporedi: Herman, 1997: 51-59. Za detaljniji prikaz fenomena, upućujem na poglavlja: *Les déclinaisons* u: Väänänen, 1981: 108-110; *Ruine de la déclinaison* u: Väänänen, 1981: 110-115; *L'accusatif et le nominatif* u: Väänänen, 1981: 115-117.

odnosno *magis* za komparativ te *maxime* za tvorbu superlativa. Vulgarnolatinski komparativi tvoreni pomoću *magis* češće su se odrazili u perifernim romanskim jezicima, kao što su rumunjski, španjolski i portugalski, dok se komparativ tvoren pomoću *plus* odrazio u francuskom i talijanskom jeziku. U vulgarnom je latinitetu viši pridjevni stupanj osim komparacijom često izražen i iteracijom, odnosno udvajanjem pozitiva pridjeva kako bi se pojačalo njegovo svojstvo.¹⁵⁰

Od četiri poznate vrste brojeva u klasičnome latinitetu, u govornom su se jeziku zadržale samo dvije. Dijelni i priložni brojevi su izgubili svoju funkciju i nisu se odrazili u romanskim jezicima, dok su oni glavni i redni brojevi koji su podložni deklinaciji, pak, doživjeli jednake promjene kao i pridjevi. Pojedini su brojevi promijenili svoje oblike u skladu s već spomenutim općevažećim fonološkim promjenama¹⁵¹, a promijenila se i tvorba pojedinih oblika: oni brojevi koji su se u klasičnom latinitetu tvorili oduzimanjem, sada se, analogno ostalim oblicima, tvore dodavanjem.¹⁵² Brojevi od dvadeset nadalje podložni su kontrakciji¹⁵³, dok brojevi *centum* i *mille* nisu promijenili svoj oblik u odnosu na klasični latinitet.¹⁵⁴

Među zamjenicama, najveće su promjene doživjele pokazne. *Is* i *idem* se je kroz razdoblje vulgarnoga latiniteta sasvim prestalo koristiti i nije se odrazilo u romanskim jezicima, dok se *hic* sačuvalo u sporadičnim primjerima.¹⁵⁵ Najbolje su se očuvale zamjenice *ille* i *iste* iz kojih će se u romanskim jezicima razviti određeni članovi. U vulgarnom latinitetu njihova uporaba kao zametaka članova nema gramatičku i automatiziranu vrijednost, nego se koriste kao refleksija na nešto što je već ranije spomenuto.¹⁵⁶ Te su zamjenice česte u kombinaciji s *ecce* i kao takve se odražavaju u romanskim jezicima u službi pokaznih

¹⁵⁰ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 57-60. Usporedi: Väänänen, 1981: 118-119; Herman, 1997: 62-65.

¹⁵¹ Za brojeve od četiri do deset nalazimo sljedeće oblike: *quattor/quattro, cinque, sex, septe, octo, nove, dece*. Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 61.

¹⁵² Broj devetnaest u klasičnom latinitetu tvori se oduzimanjem (*undeviginti*). U vulgarnom latinitetu počinje se tvoriti dodavanjem (*decem et nove*) i kao takav prelazi u romanske jezike (franc. *dix-neuf*; tal. *diciannove*). Vidi: Väänänen, 1981: 119.

¹⁵³ Kontrahirani vulgarnolatinski oblici odrazili su se u romanskim jezicima: *vinti, trienta, quarranta, *cinquanta, *sexanta, *septanta, *octanta, nonanta*. Vidi: Väänänen, 1981: 120.

¹⁵⁴ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 61-63. Usporedi: Väänänen, 1981: 119-120.

¹⁵⁵ Od latinskoga *hic, haec, hoc* nastale su sljedeće francuske riječi: *ce* (to), od fraze *ecce hoc*; *oui* (da), od latinske fraze *hoc ille*, preko starofrancuskoga *oil*. Vidi: Herman, 1997: 67.

¹⁵⁶ „*Ille et ipse anaphoriques atteignent à basse époque une telle fréquence qu'on peut parler d'un articloïde [...]* *L'article véritable apparaît dans la parodie de la Lex Salica, de la 2e moitié du VIIIe siècle.*“, Väänänen, 1981: 122.

zamjenica.¹⁵⁷ Podložne su morfološkim promjenama u sklonidbi analogijom prema oblicima zamjenice *qui, quae, quod*.¹⁵⁸ Promijenila se i morfologija osobnih zamjenica. Pod utjecajem umbrijskoga u prvom licu jednine počelo se koristiti *eo* umjesto *ego, tu* se je koristilo jednako kao i u pisanom jeziku, a u trećem su se licu češće koristile zamjenice *ille, illa, illud* nego *is, ea, id*. U dativu i akuzativu jednine, analogijom prema *mihi* i *tibi* te prema *me* i *te*, u trećem se licu počinju koristiti oblici *sibi* i *se*. Često se u dativu koriste i kontrahirani oblici *mi, ti* i *si*, a u akuzativu uz nenaglašene *me, te, se*, koriste se i naglašeni *mene, tene* i *sene*. U množini je zamjetna težnja ka izjednačavanju oblika, pa se najčešće koriste *nos* i *vos* u svim padežima.¹⁵⁹ Razlika u odnosu na klasični latinitet kod posvojnih zamjenica je korištenje oblika *illorum* umjesto *suus* u trećem licu plurala te promjene *tuus* u *teus* i *suus* u *seus* analogijom prema *meus*. U enklitičkom se, pak, položaju razvijaju kontrahirani oblici *mus, tus* i *sus*.¹⁶⁰ Od upitno-odnosnih zamjenica u govornom su se jeziku koristile samo *qualis, quantus* i *quinam*, dok su se upitna *quis* i odnosna *qui* rano stopile u upitno-odnosni oblik *qui*. Zbog fonoloških i morfoloških promjena o kojima je već bilo riječi, od te zamjenice u uporabi su ostala samo tri oblika: padež subjekta *qui*, padež objekta *quem* i dativ *cui*.¹⁶¹ Klasičnolatinske neodređene zamjenice u vulgarnom su latinitetu uglavnom istisnute iz upotrebe i zamijenjene drugim oblicima. Kao zamjena za *quisque* koristi se prijedlog *cata*, preuzet iz grčkog jezika, bilo kao zasebna riječ, bilo u kombinaciji s *unus*.¹⁶² Zamjenicu *quidam* u vulgarnoj je uporabi istisnulo *certus*, a *aliquis* i *aliquid* zamijenjeni su sa *alicunus*.¹⁶³ Funkciju neodređenih zamjenica poprimili su zamjenički pridjevi i pridjevi *unus, alter, totus, omnis* i *diversus*. Negativni termini *nemo* i *nihil* gotovo su sasvim istisnuti iz govorne uporabe te se umjesto njih na najvećem dijelu Carstva upotrebljavalo *nullus*.¹⁶⁴

¹⁵⁷ „In addition, iste, like ille, also survives as the second half of a compound with ecce (or its variant eccum): thus ecce illum gave Old French cel (that), and ecce istum gave Old French cest (this); eccum illum gave Italian quello, and eccum istum gave Italian questo.“, Herman, 1997: 67. Usporedi: Väänänen, 1981: 123.

¹⁵⁸ „[...] nom. sing. m. isti, illi [...] gen. m. ipsuius [...] dat. illui [...] gen. f. ill(a)eius [...] dat. *illaei, illei et illae [...] au pluriel, le génitif, illorum [...]“, Väänänen, 1981: 122.

¹⁵⁹ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 65-66. Usporedi: Väänänen, 1981: 123.

¹⁶⁰ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 66-67. Usporedi: Väänänen, 1981: 124.

¹⁶¹ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 67-68. Usporedi: Väänänen, 1981: 125-126.

¹⁶² Dokazuju to španjolsko *cada uno*, talijansko *cadauno* i francusko *chacun*. Vidi: Väänänen, 1981: 126.

¹⁶³ U francuskom tako imamo *aucun*, u španjolskome *alguno*, a u talijanskome *alcuno*. Väänänen, 1981: 126.

¹⁶⁴ Vidi: Väänänen, 1981: 126-127. Usporedi: Bulić, Šarić, 2013: 68-69.

4.2.2. Glagolski sustav

Klasičnolatinski glagolski sustav u govornom je jeziku sačuvan mnogo bolje od imenskoga.¹⁶⁵ Dogodile su se određene fonološke promjene, a zbog sličnosti koje su se nakon toga počele javljati među pojedinim glagolskim oblicima, govorni je jezik bio prinuđen pronaći nove načine izražavanja pojedinih glagolskih kategorija. Novine su se u većem dijelu odrazile na sintaksi, ali nisu zanemarive niti morfološke promjene.¹⁶⁶

Četiri su se klasičnolatinske konjugacije upotrebljavale i u govornome jeziku, ali su se pojedini glagoli morfološki izmijenili i promijenili tip konjugacije po kojoj se sprežu.¹⁶⁷ Glagoli treće konjugacije na *-io* postali su dijelom četvrte, kao i pojedini glagoli druge deklinacije kod kojih je došlo do fonološke promjene *e* u *i*.¹⁶⁸ Najčešća su kolebanja između glagola druge i treće konjugacije. Na nekim su se područjima, primjerice na Pirinejskom poluotoku, ta dva tipa sasvim stopila u jedan, koji naglaskom odgovara drugoj konjugaciji.¹⁶⁹ Klasični latinitet poznaje nepravilne glagole koji ne pripadaju niti jednoj od četiriju tipova konjugacija. U govornom latinitetu oni mijenjaju svoju formu i najčešće postaju glagolima druge deklinacije.¹⁷⁰

Govorni latinitet izbjegava pasivno izražavanje, koje je učestalo u standardnome. Deponentni glagoli, oblici koji imaju pasivne forme, a aktivno značenje, u govornoj uporabi

¹⁶⁵ „There were four inflectional types (conjugations) of Latin verb [...] Each conjugation of verb had its forms organized into the same categories. The formal categories established by traditional grammar were as follows: three moods, indicative, subjunctive, and imperative; for transitive verbs, two voices, active and passive; six tenses in the indicative – which in the traditional terminology comprise the *infectum* and the *perfectum*, each with past, present and future [...] – plus four tenses in the subjunctive [...] and, for each paradigm, six person forms [...] The imperative was a general exception to these, since it had two tenses, present and future, of which the present had second-person singular and plural forms and the future, in addition, had third-person forms. This was complicated system overall [...] It is extraordinary that the system's main structural features have survived the centuries, for all these categories are still entirely functional in Romance.“, Herman, 1997: 69-70

¹⁶⁶ Vidi: Herman, 1997: 68-69. Usporedi: Bulić, Šarić, 2013: 71.

¹⁶⁷ Vidi: Herman, 1997: 70-71. Usporedi: Jeanneret, 1917: 58-59; Väänänen, 1981: 135-136; Bulić, Šarić, 2013: 73-75

¹⁶⁸ Tako imamo *fugēre* koji se u talijanskom odrazio kao *fuggire* i u francuskom kao *fuir*, po čemu zaključujemo da je u govornome jeziku bio dijelom četvrte konjugacije (Vidi: Herman, 1997: 70), kao i *florēre* koji se u talijanskom odrazio kao *fiorire* i u francuskome kao *fleurir*, a koji je kod Grgura iz Toursa posvjedočen kao *florire* (Vidi: Väänänen, 1981: 135).

¹⁶⁹ U španjolskom jeziku imamo *haber* i *deber*, koji su nastali od latinskih glagola druge deklinacije, i koji su naglašeni na infinitivnom *e*. Ali isto tako imamo i *vender* i *perder*, naglašene na infinitivnom *e*, ali koji su nastali od latinskih glagola treće deklinacije. Vidi: Herman, 1997: 71.

¹⁷⁰ Taj se fenomen može objasniti rekonstrukcijom iz romanskih jezika: Latinski se glagol *posse* u francuskome odrazio kao *pouvoir*, a u talijanskom kao *potere*, što znači da je morao postojati prijelazni oblik **potēre*. Jednako je i sa latinskim *velle* koji se je u francuskome odrazio kao *vouloir* i u talijanskome kao *volere*, pa je morala postojati govornolatinska inačica **volēre*. Vidi: Herman, 1997: 71.

Infinitiv pomoćnoga glagola *esse* se je na svim područjima Romanije produljio u *essere* i kao takav se odrazio u romanskim jezicima. Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 74.

najčešće poprimaju aktivne oblike¹⁷¹, dok se medijalna funkcija pasiva u govoru izražavala pomoću refleksiva *se*.¹⁷² Sukladno tome, u govornom su se jeziku puno rjeđe upotrebljavali pasivni oblici glagolskih vremena. U klasičnom su latinitetu aktivni oblici prezenta, imperfekta i futura prvoga imali svoje sintetične pasivne parnjake, dok su u perfektu, pluskvamperfektu i futuru drugom izražavani perifrastičnim tvorbama. U govornom jeziku su se u potpunosti prestali upotrebljavati sintetični oblici i sustav je postao sasvim analitički te se je kao takav odrazio i u romanskim jezicima: pasivna se radnja najčešće izražava pomoću opisne tvorbe sastavljene od participa perfekta i oblika pomoćnoga glagola *esse*.¹⁷³ Teško je odrediti u kojem je povijesnom trenutku razvoja jezika došlo do takve promjene, zato što i u najkasnijim vulgarnolatinskim tekstovima, poput merovinških formula, još uvijek nalazimo sintetične oblike pasiva.¹⁷⁴

Latinski aktiv ostaje uglavnom netaknut uz nekoliko manjih promjena, vezanih uz težnju za ujednačavanjem i pojednostavljenjem oblika. Klasičnolatinski oblici pojedinih vremena sasvim su nestali iz uporabe, dok su drugi zamijenjeni novim analitičkim ili opisnim tvorbama. Zbog već spominjanih fonetskih modifikacija, iz govorne je uporabe sasvim nestao futur prvi, dok se futur drugi, zbog morfološke sličnosti, rano počeo stapati s konjunktivom perfekta. Zbog rijetke uporabe nestali su i oblici imperativa drugoga, kao i konjunktiva imperfekta koji je zamijenjen oblicima konjunktiva pluskvamperfekta. Nestaju i oblici indikativa pluskvamperfekta, koji se kontrahiraju i zbog fonoloških transformacija miješaju s indikativom imperfekta.¹⁷⁵

Prestalo se je upotrebljavati i većinu imenskih oblika glagola i participa. U romanskim su jezicima zaživjeli samo oblici infinitiva prezenta aktivnoga, participa perfekta pasivnoga i gerunda. Izgubili su se svi pasivni infinitivi, kao i aktivni oblici perfekta i futura, participi prezenta i futura te gerundiv i supin.¹⁷⁶ Rekonstrukcijom iz romanskih jezika može se zaključiti da je i particip perfekta doživio određenu morfološku promjenu: umjesto

¹⁷¹ Taj fenomen može se zamijetiti i kod pretklasičnih pisaca, kako čitamo kod Väänänen: „[...] *la langue populaire n'a pas tardé à traiter les déponents comme des verbes actifs: Plaute écrit hortare, luctare, partire pour hortari, luctari, partiri, Caton nascere pour nasci.*“, Väänänen, 1981: 128. Usporedi: Jeanneret, 1917: 57-58; Herman, 1997: 70; Bulić, Šarić, 2013: 72.

¹⁷² Vidi: Väänänen, 1981: 127.

¹⁷³ Vidi: Herman, 1997: 75. Usporedi: Väänänen, 1981: 130; Bulić, Šarić, 2013: 72.

¹⁷⁴ Ali Herman ističe da je uporaba klasičnolatinskih pasivnih oblika artificijelna, vezana ne toliko uz stvarnu uporabu pasiva u govoru, već uz specifične izraze i forme, kao i uz specifičan pravni stil pisanja. Vidi: Herman, 1997: 75-76.

¹⁷⁵ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 72. Usporedi: Herman, 1997: 79-80. Za opširniji opis spomenutih fenomena upućujem na: *Les temps de l'actif; Le subjonctif; L'impératif* u: Väänänen, 1981: 130-133; 133-134; 134-135.

¹⁷⁶ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 72-73. Usporedi: Herman, 1997: 80.

standardnih oblika koji su završavali sa *-atus* i *-itus*, u romanskim su jezicima sačuvani oblici sa završetkom *-tus*. Na magijskim pločicama nailazimo na primjer *transpecti* (<*transpectus*, DT 112 4) umjesto standardnog oblika *transfixi*.¹⁷⁷

Glavna novina koja se javlja u govornom latinitetu i koja se odrazila u romanskim jezicima je pojava složenih glagolskih vremena.¹⁷⁸ Gubitak sintetičnih oblika futura nadomješten je perifrastičnom tvorbom infinitiva i finitnog oblika glagola *habere*, *debere* ili *velle*, dok je gubitak oblika za izražavanje prošloga vremena nadomješten tvorbama složenima od participa perfekta i finitnoga oblika pomoćnoga glagola, obično *habere* ili *esse* (*si quis adversus me locutus fuerit*, DT 225 I 1).¹⁷⁹

4.3. Sintaksa vulgarnog latiniteta

Fonološke i morfološke promjene o kojima je bilo riječi u prethodnim poglavljima dovele su do razlika u sintaksi govornoga u odnosu na standardni latinitet. Zbog fonoloških promjena došlo je do neslaganja u rodu i broju između pojedinih rečeničnih dijelova, dok su morfološke promjene pridonijele opisnom izražavanju i pojačanom korištenju prijedloga i prijedložnih izraza.

Rečenicu u govornom latinitetu odlikuju jednostavniji ustroj i veća međusobna povezanost rečeničnih dijelova nego što je slučaj u rečenici sastavljenoj prema standardnim pravilima, gdje nema fiksiranog poretka riječi unutar rečenice, a specifično je jedino to da glagol zauzima posljednje mjesto, dok su ostale riječi poredane proizvoljno. U govornom jeziku također ne postoje utvrđena pravila o redoslijedu riječi, ali s obzirom na svoj karakter i želju za jednostavnim i jasnim izražavanjem, primjetna je težnja za većom unutarnjom povezanošću pojedine fraze: imenica i njezini atributi u najvećem broju slučajeva stoje jedno pored drugoga.¹⁸⁰ Unatoč tome, na magijskim je pločicama primjetno nepodudaranje u rodu, broju ili padežu između imenice i njezine dopune (*Nomen delatum Naeviae L(ucii) l(ibertae) Secunda*, DT 196), kao i između zamjenice i riječi na koju se odnosi (*Victoria quem*, DT 265 a 4-5). Primjetno je i nepodudaranje u broju između subjekta i predikata: često se događa da

¹⁷⁷ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 82-83. Usporedi: Jeanneret, 1917: 59; Väänänen, 1981: 144-145; Herman, 1997: 80.

¹⁷⁸ „Romance contains one other basic innovation compared with Latin: the so-called compound tenses.“, Herman, 1997: 77.

¹⁷⁹ Vidi: Herman, 1997: 72-73 i 77. Usporedi: Jeanneret, 1917: 59; Väänänen, 1981: 132-133.

¹⁸⁰ Vidi: Herman, 1997: 81-82 i 85-87. Usporedi: Väänänen, 1981: 149-150 i 152-154.

više subjekata prati predikat u jednini, kao i da iza subjekta u jednini dolazi predikat u množini (*Delicatianus Capria Volucer Nervicus comes cadat*, DT 272 2-3; *Croceu cadant*, *Elegantu cadant*, DT 275 6-7). Moguće je da je to neslaganje posljedica fonološke promjene *nt* → *t*, zbog čega je predikat koji bi trebao biti u množini samo naizgled u jednini (*cadant* → *cadat*).¹⁸¹

U govornom se jeziku infinitne rečenične konstrukcije često zamjenjuju finitnima uvedenima veznikom. U odnosu na standardni latinitet, broj je veznika u svakodnevnoj uporabi manji, a raspon njihovih značenja povećan. Izrična rečenica koja je u standardnim tekstovima izražena pomoću akuzativa ili nominativa s infinitivom u govornom je jeziku najčešće sastavljena pomoću veznika *quod* koji proširuje spektar značenja s izričnog na namjerno, posljedično, poredbeno i vremensko: u govornom i kasnom latinitetu *quod* postaje svojevrsni univerzalni veznik. (*Dii iferi vobis comedo si quicua sactitates hbetes ac tadro Ticene Carisi ququd acat quod icidat omnia in adversa*, DT 190 1-4).¹⁸² Osim *quod*, u često se koriste *quia*, *quoniam*, *quare* i *quomodo*. Posebno se ističe uporaba veznika *quomodo* u korelaciji sa *sic* (*Quomodo hic catellus nemini nocuit, sic ... nec illi hanc litem vincere possint*, DT 111 4-5).¹⁸³ Česta je i pojava grupiranja veznika, zamjenica i prijedloga kako bi se naglasilo značenje, što se je odrazilo i u romanskim jezicima. U standardnom latinitetu vodi se računa o tome koji način slijedi iza pojedinog veznika, što u govornome nije slučaj: u jednakoj se mjeri koriste i konjunktiv i indikativ. Napuštena su i ustaljena pravila o tvorbi upitnih rečenica, u govornom je jeziku pitanje najčešće uvedeno veznikom *si*.¹⁸⁴

Osim standardne konstrukcije ablativa apsolutnog, u govornom jeziku prisutne su još dvije: akuzativ apsolutni i nominativ apsolutni. Od II. stoljeća naovamo, konstrukcija ablativa apsolutnog sve se manje koristi u svom klasičnom obliku i u govoru sve više ustupa mjesto izričnoj rečenici, dok u pravnim tekstovima kasnog latiniteta funkcionira iz artificijelnih razloga u formulaičnim izrazima. Javlja se i reducirani ablativ apsolutni, koji se sastoji samo od participa perfekta u ablativu i koji u govornom jeziku funkcionira kao prijedlog. Funkciju koju je on imao u klasičnom latinitetu u govornom preuzima nova konstrukcija akuzativa apsolutnog, zbog proširene i univerzalne uporabe toga padeža u svakodnevnom govoru. Osim participa perfekta koji je češći, u apsolutnim se konstrukcijama upotrebljava i particip prezenta. U govornoj se uporabi često dogodilo da je particip prezenta ostao u jednini, dok mu

¹⁸¹ Vidi: Jeanneret, 1917: 126-128.

¹⁸² Vidi: Jeanneret, 1917: 147.

¹⁸³ Vidi: Jeanneret, 1917: 145.

¹⁸⁴ Vidi: Herman, 1997: 87-94. Usporedi: Väänänen, 1981: 160-165; Bulić, Šarić, 2013: 115-122.

je subjekt u ablativu množine, zbog čega je u kasnom latinitetu subjekt je izražavan u nominativu, pa se razvila i treća istovrsna konstrukcija: nominativ apsolutni.¹⁸⁵

Karakteristična stilsko osobina govornoga jezika je iterativnost. Dok pisani jezik izbjegava eksplicitno korištenje osobnih zamjenica jer je lice vidljivo iz predikata, u govornom jeziku je često njihovo isticanje (*hunc ego apud vostrum numen demando devoveo desacrifico, uti vos Aquae ferventes sive vos Nimfas sive quo alio nomine voltis adpellari uti vos eum interemates*, DT 129 a 8-10; b 1-10). Za govorni je jezik karakteristično i udvajanje negacije (*nec nemo potes*, DT 221 7).¹⁸⁶

Govorni se latinitet na specifičan način koristi standardnom sintaksom padeža. Najčešća su miješanja u uporabi između akuzativa i ablativa. Akuzativ je padež koji u klasičnom latinitetu dolazi uz najveći broj prijedloga, što je u govornom jeziku rezultiralo uporabom i uz one prijedloge uz koje bi trebao doći drugi padež, najčešće ablativ (*ex anc die ex anc ora ex oc momento*, DT 291 a 8-11). Jednako tako, u vulgarnolatinskim tekstovima primjećuje se tendencija da svi prijelazni glagoli dolaze uz akuzativ, iako u standardnoj uporabi poneki od njih zahtijevaju druge padeže. S vremenom, akuzativ je preuzeo ulogu svojevrsnog univerzalnog padeža te se je počeo upotrebljavati za sve rečenične funkcije koje nisu subjekt. Rijetki su i sporadični primjeri miješanja akuzativa i nominativa, uglavnom u množini i u rubnim dijelovima Romanije. Izniman je slučaj miješanja akuzativa i nominativa množine prve deklinacije i to gotovo u svim provincijama Carstva već od I. stoljeća. To se događa pod utjecajem fonoloških promjena i analogijom prema deklinacijama koje već imaju identične oblike za nominativ i akuzativ množine. Nezanemariv je i dijalektalni utjecaj oskičkog i umbrijskog jezika koji u nominativu množine imaju nastavak *-as* (*inimicorum meorum linguas adversus me ommutescant*, DT 222 b 4-5).¹⁸⁷ Prisutni su i suprotni procesi: osobne i vlastite imenice koje su po funkciji u rečenici izravan objekt, često se javljaju u nominativu (*venter [...] umlicus [...] colus [...] mentus [...] defico*, DT 135 1 2-9; *odio sit [...] Vennoniam Hermionam*, DT 139 14-17).¹⁸⁸

Istodobno, počinje se sve manje pažnje pridavati značenjskoj i funkcionalnoj razlici između genitiva i dativa. Ta su dva padeža u svim deklinacijskim klasama formalno različita, ali se miješaju zbog funkcionalne sličnosti. Suprotan je slučaj s dativom i ablativom: oni u

¹⁸⁵ Vidi: Väänänen, 1981: 166-169.

¹⁸⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 143, 147.

¹⁸⁷ Vidi: Herman, 1997: 55-56. Usporedi: Jeanneret, 1917: 130-131.

¹⁸⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 129-130.

većini deklinacijskih klasa imaju jednak oblik, pa se često zamjenjuju unatoč funkcionalnoj razlici, što je dovelo do približavanja i konfuzije između ablativa i genitiva. Tako je došlo do funkcionalne i značenjske konfuzije između sva četiri kosa padeža. Zbog sklonosti govornog jezika ka analogiji, događaju se konfuzije između singulara i plurala kao i među različitim deklinacijskim klasama. Sve je to dovelo do potpunog urušavanja i nestanka padežnog sustava kakav je poznao klasični latinski jezik.¹⁸⁹

Iz navedenoga se može zaključiti da opširan i razgranat imenski sustav kakvim se koristi standardni latinitet nije neophodan za svakodnevnu komunikaciju i međuljudsko razumijevanje. Na temeljima težnje za ekonomičnošću i jasnoćom, jezik je pronašao druge ekspresivne metode koje su na zadovoljavajući način zamijenile funkcije nekad izražene pomoću padežnog sustava. Najistaknutiji novi način izražavanja jest pomoću prijedložnih izraza. Korištenje prijedloga koje se javlja kao zamjena za korištenje padeža prisutno je u manjoj mjeri i u klasičnom latinitetu. U svakodnevnoj se je komunikaciji mnogo lakše izraziti prijedložnim izrazom nego na pravilan način upotrijebiti sintaksu padeža, posebice nedavno romaniziranim narodima kojima latinski nije bio materinji jezik.¹⁹⁰

Najčešći prijedlozi koji se javljaju na magijskim pločicama su *ad* (*ad inferos*, DT 96 b 3), *adversus* (*adversus eam loqui no pissit*, DT 222 b 5-6), *ante* (*ante mensem Martium*, JHT Av. a 17), *apud* (*seic Rhodine apud M. Licinium accepta sit*, DT 139 9-10), *contra* (*ne contra me nec dicere nec facere valeant*, DT 217 a 2-3), *cum* (*cum compote feceris*, JHT Pl. 17), *de* (*rideat de te*, DT 140 16), *ex* (*ex anc die ex oc momento*, BA 1910 II b 3-4), *in* (*in as tabellas*, DT 135 a 10), *inter* (*inter quibus nomen Seneciani*, DT 106 6), *per* (*per deo meo*, DT 268 4), *sine* (*facias illum sine sensum sine memoria sine ritu sine medulla*, DT 300 a 9-12) i *super* (*ατιουρο ουως περ ουνκ σουπερ νεκεσσιτατης τερρε*, DT 231 20-22).¹⁹¹

Prijedložni izrazi s *de* zamijenili su funkciju standardnoga genitiva, bilo u partitivnoj ili posesivnoj uporabi (*et rideat de te*, DT 140 16), dok se lokativni izrazi, oznake smjera i standardni dativ zamjenjuju prijedložnim izrazom s *ad* (*data nomina ad inferos*, DT 97 a 1-2; *nec ad deos nec ad homines acceptus est*, DT 139 a 7-8). Zbog mnogih funkcija u kojima se može javiti ablativ, kao njegova zamjena koristi se više različitih prijedloga u prijedložnim izrazima: ablativ vremena zamjenjuje se izrazima s *in* (*in ista ora*, DT 247 5; *in die muneris*, DT 248 b 3), ablativ načina i društva s *cum* (*cum compotem*, JHT Av. 18), ablativ načina s *per*

¹⁸⁹ Vidi: Herman, 1997: 53-57. Usporedi: Jeanneret, 1917: 129-133, 135-136.

¹⁹⁰ Vidi: Herman, 1997: 60.

¹⁹¹ Vidi: Jeanneret, 1917: 133-135, 136-140.

ili *propter* (*per deo meo*, DT 268 4), dok se uzročni i instrumentalni ablativ izražavaju uz pomoć prijedloga *ex*, *ab* i *de*. Iza svih navedenih prijedloga upotrebljava se u najvećoj mjeri univerzalni prijedložni padež akuzativ.¹⁹²

Poseban mehanizam jezične ekonomije koji se do kraja razvio tek s početkom romanskih jezika jest pojava određenog i neodređenog člana. Zbog sve veće težnje za jasnoćom u izražavanju, stale su se još u vulgarnom latinitetu uz imenice upotrebljavati zamjenice *ille* i *ipse* u službi pridjeva. One u vulgarnom latinitetu još nemaju funkciju određenog člana, ali nemaju više niti standardnu ulogu pokazne zamjenice. S gubitkom značenja slabi im i naglasak da bi se u romanskim jezicima odrazile kao reducirane proklitike. Ulogu neodređenog člana dobio je standardnolatinski broj *unus* u značenju *quidam*, u romanskim jezicima odražen na jednak način kao i *ille*, odnosno *ipse*.¹⁹³

¹⁹² Vidi: Herman, 1997: 60-61. Usporedi: Jeanneret, 1917: 133-135, 136-140; Bulić, Šarić, 2013: 98-100.

¹⁹³ Vidi: Bulić, Šarić, 2013: 86. Usporedi: Herman, 1997: 84-85.

4.4. Leksik vulgarnog latiniteta

Leksik se govornog latiniteta razlikuje od leksika standardnog jezika. U svakodnevnoj komunikaciji težimo odabiru izražajnih i slikovitih riječi koje pridonose ekspresivnosti govora, među sinonimima biramo one koje su specifične, duže i koje će teže podlijeći fonetskim i morfološkim promjenama, a nepravilne i anomalne oblike odbacujemo nauštrb pravilnih i predvidljivijih. Govorni je jezik glavni pokretač razvoja rječničkog sustava, u njemu se rađaju novi oblici i eksperimentira se sa starima, a fond riječi se obnavlja i nadopunjuje puno brže i češće nego što je to slučaj u pisanom jeziku. Glavni su načini obnove leksika posuđivanje riječi iz drugih jezika i prilagođavanje materinjem, zatim metaforički i metonimijski pomaci ili sadržajna proširenja koja dovode do promjene značenja već postojećih riječi u pojedinom jeziku i, naposljetku, tvorba novih riječi koja podliježe standardnim jezičnim normama govorenoga jezika. Pritom treba napomenuti da se, unatoč tome što su procesi obnove istovjetni, njihova praktična primjena odvija na različitim razinama i da se rječnički sustav živog jezika razvija mnogo dinamičnije i neočekivanije od standardnoga i normiranoga.

Na primjerima magijskih pločica najvećim dijelom nailazimo na posuđenice iz grčkoga jezika (*amphitheatrum* < *αμφιθεατρον*, DT 247 5-6; 248 b 2-3; 250 b 7, 16; 252 12; 253 10, 17, 42, 56; 254 a 6; *gyrare* < *γυρωω*, DT 272 a 12; 275 19; 276 23; 280 13; 281 13; 282 a 26; 283 a 28-29; BA 1906 I 14, II 42).¹⁹⁴

Promjene značenja pojedinih riječi događaju se zbog sadržajnih pomaka: riječi koje se u standardnoj uporabi koriste kao metafora, u svakodnevnoj mogu biti uobičajene.¹⁹⁵ Općenito, govorni jezik teži konkretizaciji i specijalizaciji značenja, ali događaju se i pomaci prema proširenju sadržaja riječi. Takve je pomake teško uočiti i objasniti, a najvidljiviji su na primjerima imena konja koji su sudjelovali u utrkama u cirku (*Arbustus*, onaj koji je snažan kao drvo, BA 1906 II 31; *Elegantus*, onaj koji se odlikuje elegancijom, DT 275 7; 276 12; 278 a 3; 279 9).¹⁹⁶ Glagol *maledicere*¹⁹⁷ odličan je primjer na kojem se vidi sužavanje sadržaja

¹⁹⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 76-77.

¹⁹⁵ Maurice Jeanneret u svojoj studiji iz 1917. godine donosi popis riječi s komentarima za koje on smatra da su promijenile značenje u odnosu na standardno u korist magijskog jezika. Tablica s popisom tih riječi i njegovim komentarima nalazi se u prilogu ovoga rada. Za usporedbu, vidi: *Changements de signification*, u: Jeanneret, 1917: 77-98.

¹⁹⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 90.

¹⁹⁷ *Maledico*, etc. 3. = huliti, grditi, ružiti, *alcul*, *alcul turpissime*; *apsl.*; *pas. impers. qui nobis maledictum velit*, *Ter.* Vidi: Divković, 1987: 624.

riječi: prvotno je značio *govoriti loše o kome*, da bi na magijskim pločicama poprimio veoma konkretno značenje proklinjanja (DT 295 9-10).¹⁹⁸ Suprotno tome, riječ *strena*¹⁹⁹, koja je označavala veoma konkretan novogodišnji poklon za sreću, počela se upotrebljavati u najširem značenju poklona (DT 137 2).²⁰⁰

Načini tvorbe novih riječi u govornome jeziku jednaki su onima iz standardnoga. Novotvorenice najčešće nastaju prefiksalmom i sufiksalmom tvorbom te slaganjem dviju riječi u jednu novu.²⁰¹ Pritom treba naglasiti da se u govornom jeziku biraju neočekivana jezična rješenja nauštrb onih koja su uobičajena za pisani jezik: dok se u standardnom latinitetu koristi sufiks *-tor* za vršitelja neke radnje, u govornom je uobičajeniji *-arius* (*materarius*, DT 96 10; *aerarius*, DT 101 5; *pristinarius*, DT 140 5).²⁰² Osim sufiksom *-ulus*, deminutivi se često tvore i pomoću *-illus* i *-ellus* (*catellus*, DT 111 4; *ursellus*, DT 252 37), dok se hipokoristici od vlastitih imena najčešće tvore sufiksom *-inus* (*Severinus*, DT 102 a 1; *Rufinus*, DT 224 IV 6).²⁰³ Pridjevi, pak, koji su nastali od vlastitih imena se tvore sufiksom *-anus* (*Silvanus*, DT 96 b 19; *Niofitianus*, DT 279 4).²⁰⁴ Učestali sufiksi kojima se tvore opći pridjevi su *-orius* (*libutorium*, DT 250 a 21), *-alis* (*infernalis*, DT 228 a 1), *-osus* (*Bonosa*, DT 267 15) i *-tinus* (*serutinus*, DT 140 10-11).²⁰⁵ Prefiksi koji se najčešće koriste jesu *ad-*, *in-*, *de-*, *ex-*, *per-* i *cum-* (*allido*, DT 247 20; *inmitto*, DT 266 2; *depanno*, DT 250 b 14; *exsibilo*, DT 248 a 8-9; *perobligo*, DT 250 a 2, 22; *compedire*, DT 140 15).²⁰⁶ Treći najčešći način tvorbe je slaganje dvije već postojeće riječi u novu (*interdianus*, DT 140 10; *mulomedicus*, Olivieri 1 3, 4).²⁰⁷ Bliska slaganju je i jukstapozicija, pojava da dvije ili više riječi tvore dovršenu sadržajnu cjelinu pri čemu same ostaju nepromijenjene (*sic comdi* < *sic quomodo*, DT 98 2; *desub corona*, DT 250 b 7, 16).²⁰⁸

¹⁹⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 96.

¹⁹⁹ *Strena*, *-ae, f.* = znamenje, kob, omen, *Plaut.*; *odt.* dar koji se radi dobre kobi daje na kakav god, napose o mladoj godini, dar o novoj godini. Vidi: Divković, 1987: 1011.

²⁰⁰ Vidi: Jeanneret, 1917: 97.

²⁰¹ U već spomenutoj Jeanneretovoj studiji nalazi se i poglavlje o tvorbi riječi koje obuhvaća sve ovdje navedene načine tvorbe. Tablica s njegovim primjerima i komentarima nalazi se u prilogu ovoga rada. Za usporedbu, vidi: *Formation des mots*, u: Jeanneret, 1917: 60-72.

²⁰² Vidi: Jeanneret, 1917: 61.

²⁰³ Vidi: Jeanneret, 1917: 63-64.

²⁰⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 65.

²⁰⁵ Vidi: Jeanneret, 1917: 65-66.

²⁰⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 68-70.

²⁰⁷ Vidi: Jeanneret, 1917: 67-68.

²⁰⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 70-71.

5. Primjeri vulgarnojezičnih osobitosti zatečenih u jeziku magijskih pločica napisanih na latinskome ²⁰⁹

5.1. Fonologija vulgarnog latiniteta: Vokalizam

Promjene vokala *a*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
libitorium	libatorium	DT 250 a 21	a → u
exsenyum	exsanguium	DT 251 II 13	a → e
potiatour	patiatur	DT 252 36	a → o; u → ou

Promjene vokala *e*

ě → i

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
nomini	nomine	DT 196 4	
niquis	nequis	DT 199 7	
Martialim	Martialem	DT 220 a 5	
valiat	valeat	DT 223 a 16	
abias	habeas	DT 228 a 6; b 6	e → i;
αβιατ	habeat	DT 270 8-9	Gubitak h na početku

²⁰⁹ Napomena: Jezičnu građu koju sam prikazala u prethodnom poglavlju rada, *Analiza vulgarnojezičnih osobitosti zatečenih u jeziku magijskih pločica napisanih na latinskome*, raspoređenu u četiri velike cjeline, *Fonologija, Morfologija, Sintaksa i Leksik*, oprimjerila sam uz pomoć tablica. Riječi koje su u tablicama raspoređene dijelom su preuzete iz Jeannereteove studije *La langue des tablettes d'exécration latines* (preuzeti su gotovo svi njegovi primjeri, manji sam ih broj izostavila jer sam mišljenja da nisu odgovarajući ili da su pogrešno protumačeni), a dijelom (doduše, manjim) su rezultat mojeg vlastitog istraživanja primjera magijskih pločica skupljenih u korpuse navedene u *Popisu izvora*. Primjeri su raspoređeni u tablice koje svojom koncepcijom prate tekst iz prethodnoga poglavlja, a tako su i naslovljene. Uz svaku riječ ili frazu koja služi kao primjer prepisanu iz izvora u obliku u kojem je navedena stoji transkripcija na standardni oblik, oznaka magijske pločice na kojoj se primjer može pronaći te komentar. Ukoliko je riječ navedena kao primjer za, primjerice, monoftongizaciju diftonga ae u vokal e, to neće biti navedeno u komentaru, već u naslovu iznad tablice, dok će u komentaru biti navedene ostale promjene, ukoliko su se u pojedinoj riječi dogodile. Ako, pak, uz riječ nije naveden nikakav komentar, znači da je provedena samo naslovna promjena.

			riječi
Euginis	Eugēnēs	DT 233 12	ě → i; ē → i
interania	interanea	DT 250 a 24	
ampitiatri	amphitheatri	DT 250 b 7; b 16	e → i;
ampitčatru (< ampitiatru)	amphitheatrum	DT 253 10; 17; 42; 56	th → t; ti → č; Izostanak krajnjeg -m
exiat	exeat	DT 250 b 15	
καβια	cavea	DT 252 12	e → i; v → b
omni	omnem	DT 253 19	e → i; Izostanak krajnjeg -m
Niofitianu	Neophytianum	DT 279 4	e → i; th → t; y → i Izostanak krajnjeg -m
Aliatore	Aleatorem	DT 284 16; BA 1906 II 17	e → i; Izostanak krajnjeg -m
polliciarus	pollicearis	JHT Pl. 13; JHT Sec. a 13; JHT Aq. 12	e → i; i → u

ě → o

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
m[o]nimont	monumento	DT 112 6	e → o; u → i; Apokopa
vostrum	vestrum	DT 129 9-10	Oblik <i>voster</i> preuzet je iz arhajskog latiniteta ili je nastao analogijom prema

			<i>noster</i> . ²¹⁰
arvosaria; arvosarius	adversaria; adversarius	DT 133 4; 5	e → o; d → r; rs → s. Pretpostavlja se da su to arhaični ili dijalektalni oblici riječi (pločica je podrijetlom iz Lacija). ²¹¹
iocur	iecur	DT 190 9	Promjena vokala možda se dogodila pod dijalektalnim utjecajem (pločica potječe iz Lacija). ²¹²
Eupropete	Euprepetem	DT 279 6	Disimilacija e → o (ě – ē → o – ě)

ē → i

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
uncis	ungues	DT 135 a 2; b 5	e → i; gu [g ^w] → c
ungis	ungues	JHT Pl. 37; JHT Av. a 35; JHT Ves. a 37	e → i; gu [g ^w] → g
natis	nates	DT 135 a 4	
febris	febres	DT 140 8	
tortionis	tortiones	DT 140 9	
palloris	pallores	DT 140 9	
di	de	DT 141	
visica	vesicam	DT 190 11	e → i;

²¹⁰ Jeanneret, 1916, 244.

²¹¹ Jeanneret, 1916, 244.

²¹² Jeanneret, 1916, 244.

			Ispadanje krajnjeg –m
nive	neve	DT 199 9	
Helenis	Helenes	DT 222 a 1	Primjeri su riječi preuzete iz grčkog jezika koje u zadnjem slogu imaju vokal η , a koja se u latinskom izgovarala otvoreno i blisko vokalu i , pa se tako odrazila i u grafiji. ²¹³
Euginis	Eugēnēs	DT 233 12	
niquet	ne quid	DT 303 II 8	e → i; i → e
ni	ne	JHT PI 4	

Promjene vokala i

$\ddot{i} \rightarrow e$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
ell[a]	illa	DT 104 3	
perdedit	perdidit	DT 106 2	
demediam	dimidiam	DT 106 4	
[in]emicos	inimicos	DT 111 10	
interemates	interematis	DT 129 b 10	
interficiates	interficiatis	DT 129 b 11	
Antestia	Antistia	DT 131 1	
Felicissema	Felicissima	DT 131 6	
Nicones	Niconis	DT 135 a 1	
mares	maris	DT 140 17	
sactitates	sanctitatis	DT 190 1-2	$i \rightarrow e$;

²¹³ Jeanneret, 1916, 245.

			nct → ct
hbetes	habetis	DT 190 2	i → e; Sinkopa u prvome slogu.
femena	femina	DT 190 11	
elud	illud	DT 190 14	Vjerojatno se radi o greški pisara, s obzirom na to da na istoj pločici čitamo: <i>ilius</i> (ibid. 5, 17) i <i>ilud</i> (ibid. 15).
Caledum	Calidum	DT 199 1; 2	
veturia	victoria	DT 222 a 14	i → e; o → u; ct → c
deteneas	detineas	DT 233 30	
possent	possint	DT 233 32	
depemite	deprimite	DT 250 b 17	
oblegate	obligate	DT 268 1	i → e; b → bb
depemas	deprimas	DT 289 b 19; BA 1910 II 3	
Incletum; Incleto; Incletu	Inclytum	DT 295 15; 19; 22	y → i → e; u → o; Izostanak krajnjeg -m
obligate; obligate	obligatis	DT 295 11; 17	
ninquet	ne quid	DT 303 II 8	e → i; i → e; Epenteza -n u prvome slogu
Corentu	Corinthum	BA 1906 II 18; 35	i → e; th → t; Izostanak krajnjeg -m

tricipitem	tricipitem	JHT Pl 14	
------------	------------	-----------	--

ī → u

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
anuversariu	anniversarium	DT 190 15	ī → u; nn → n; Ispadanje krajnjeg -m
facuas	facias	DT 303 I 5	Usporedi: <i>facias</i> (ibid. 3).
Massunissa	Masinissa	BA 1906 II 35	ī → u; s → ss u drugome slogu analogijom prema četvrtome

ī → e

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Devo	Divo	DT 106 1	
demediam	dimidiam	DT 106 4	
transpecti	transficti < transfixi	DT 112 4	x [ks] → ct; f → p; ī → e
nesu	nisum	DT 134 a 7	ī → e Ispadanje krajnjeg -m
sermonare	sermonari	DT 139 3; 6	
Praeseticium; Praestetium; Praeseticio; Praesetecium	Praesenticium; Praesenticium; Praesenticio; Praesenticium	DT 140 5; 14; 15; 17- 18	ī → e; ci + vokal → ti; Ispadanje n ispred t.
cupede	compedi	DT 140 15	ī → e; o → u; Ispadanje m ispred p

$\bar{i} \rightarrow a$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
disfrangantur	disfringantur	DT 275 31; DT 276 23; DT 279 12; DT 280 12-13; DT 281 12-13; DT 282 26	Izolirani slučaj riječi u kojoj je vokal <i>i</i> prešao <i>u</i> pod utjecajem rekompozicije. Primjeri su pronađeni na šest pločica iz provincije Bizacene (Afrika). ²¹⁴

$\bar{i} \rightarrow ei$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
exei	exi	DT 134 a 8	
eimferis	imferis	DT 137 1	
quei	qui	DT 139 11	
tibei	tibi	DT 139 13	
nisei	nisi	DT 197 3	
infereis	inferis	DT 199 6	
εινπλικατε ali: ινπλικητουρ	implicate ali: implicetur	DT 252 11 DT 252 36	$i \rightarrow ei$; $m \rightarrow n$; Na tablicama pisanima grčkim pismom i latinskim jezikom dominira zapisivanje \bar{i} pomoću <i>ει</i> , ali ima i primjera

²¹⁴ Jeanneret, 1916: 247-248.

			gdje je \bar{i} zapisano pomoću i . ²¹⁵
δορμειρε	dormire	DT 267 20	
ουειδερετ	videret	DT 304 b	i → ei; v [u] → ou
sei	si	JHT Pl. 16; JHT Av. a 16	
seic	sic	DT 139 3, 9; JHT Pl. 40; JHT Av. a 39; JHT Sec. b 36	
seive	sive	DT 196 3; JHT Pl. 2, 38; JHT Av. a 2, 11, 36; JHT Ves. a 2, 12, 38, 39; JHT Sec. a 1, 9; JHT Aq. 9, 34	
nei	ni	JHT Pl. 34; JHT Av. a 43, b 2; JHT Ves. a 27	Uporedi: <i>ni</i> (JHT Pl. 4, 5, 26, 28)
sueis	suis	JHT Pl. 5	
deicere	dicere	JHT Pl. 2; JHT Av. a 2	Usporedi: <i>dicere</i> (JHT Pl. 26)

Promjene vokala o

ō → u

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
cupede	compedi	DT 140 15	o → u; i → e;

²¹⁵ Jeanneret, 1916: 248-249.

			To je izolirani primjer prelaska <i>o</i> u <i>u</i> , možda se radi o pogrešci prilikom pisanja. ²¹⁶
--	--	--	--

ō → i

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
comdi	quomodo	DT 98 2	o → i; qu [kw] → c; Sinkopa.
com	quomodo < com(odi) usp. comdi	DT 104 2	qu [kw] → c; Apokopa.
quomodi	quomodo	DT 111 7; DT 112 1-2, 5, 6; DT 222 a 9	Usporedi: <i>quomodo</i> (DT 111 4). <i>Quomodi</i> se počelo upotrebljavati analogijom prema <i>eiusmodi</i> . ²¹⁷
Persefina	Persephona	DT 268 I 1	o → i; ph → p

ō → u

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
serutinas	serotinas	DT 140 10-11	
frute	frontem	DT 190 7	o → u; Ispadanje n ispred t; Ispadanje krajnjeg -m

²¹⁶ Jeanneret, 1916: 249.

²¹⁷ Jeanneret, 1961: 249.

usure	uxorem	Olivieri 1 14	o → u; x [ks] → s; ispadanje krajnjeg -m Usporedi: <i>usore</i> (Olivieri 3 6)
profucate	profocate	Olivieri 3 4	
cabtuline	capitoline		o → u; p → b; Sinkopa u drugom slogu

Promjene vokala u

ū → i

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
anilum	anulum	DT 106 3	
m[o]nimont	monumento	DT 112 6	u → i; e → o; Apokopa zadnjega sloga.
(o)cilos	oculos	DT 134 8	u → i; Afereza prvoga sloga.
Maurisius	Maurusius	DT 274 a 6	Usporedi: <i>Marrusius</i> (DT 273 a 5) i <i>Maurusius</i> (272 a 5)

ū → o

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
eorom	eorum	DT 111 9	
voltis	vultis	DT 129 b 8	

capilo	capillum	DT 135 a 3	u → o; ll → l
suom	suum	DT 137 1	
mortuos	mortuus	DT 139 1; 7; 11	
nascitor	nascitur	DT 141	
illoro; iloro	illorum	DT 219 a 4; 13	u → o; ll → l; Ispadanje krajnjeg -m
Cosconio	Cosconium	DT 220 a5	u → o; Ispadanje krajnjeg -m
nilo	nilum	DT 222 b 7	u → o; Ispadanje krajnjeg -m
Primitivos	Primitivus	DT 232 5	
Οππιουμ	Oppium	DT 267 17	
αβρομπατουρ	abrumpatur	DT 267 23	u → o; ū → ou
per deo meo	per deum meum	DT 268 IV 4	Dvije su mogućnosti: ili je došlo do fonološke promjene <i>u</i> → <i>o</i> i ispadanja krajnjega <i>-m</i> ili je došlo do promjene rekcije prijedloga: <i>per</i> u standardnom jeziku dolazi s akuzativom, ovdje je uz ablativ, što je vrlo čest slučaj u govornom jeziku. Teško je odlučiti: na istoj pločici čitamo: <i>per Bonosa</i> (umjesto <i>Bonosam</i> ; ibid. II 2;);

			<p><i>oblegate illa</i> (umjesto <i>illam</i>; ibid. I-II 1). Ali čitamo i <i>im sensem et isapientiam et intellectum</i> (gdje nema izostavljanja – <i>m</i>; ibid. II 1). Stoga sam sklona misliti da se ne radi o fonološkoj, već o sintaktičkoj promjeni rekcije padeža uz prijedlog.</p>
Incleto	Inclytum	DT 295 19	<p>$o \rightarrow u$; $y \rightarrow i$; Ispadanje krajnjeg – <i>m</i>; Ovdje se radi o fonološkoj promjeni imenice u acc. sg., s obzirom na ostatak retka: <i>Patricium Nitidum Nauta Incleto</i> (ibid. 19). Ali na istoj pločici čitamo i: <i>Inkletum</i> (ibid. 15), <i>Inclētu</i> (ibid. 22).</p>

$\bar{u} \rightarrow i$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

merilas	medullas	DT 135 a 8; b 3	u → i; d → r; ll → l
vitū	vultum	DT 190 8	u → i; Ispadanje krajnjeg -m

ū → o

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
fotricem	fututricem usp. fututor (DT 103)	DT 191 a	u → o; Sinkopa drugoga sloga.
iodicaverunt	iudicaverunt	DT 251 II 14	
molo medicu	mulomedicus	Oivieri 1 10; Olivieri 3 2	u → o; Ispadanje krajnjeg -s

ū → ou

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Σαπαυτουλο, Σαπαυτουλους, Σαπαυτουλου	Sapautulo, Sapautulus, Sapautulum	DT 252 12, 40, 43	Tendencija da se latinsko <i>ū</i> grčkim alfabetom zapisuje kao <i>ou</i> . Na istoj pločici ima još mnogo takvih primjera: <i>πατιατουρ</i> (36), <i>ινπλικητουρ</i> (36), <i>οβλιγητουρ</i> (37, 41), <i>ουρσελλου</i> (37), <i>πουγνι</i> (38), <i>σολβαντουρ</i> (38-39), <i>βουλνερητουρ</i> (39), <i>σανγουινητουρ</i> (40),

			<p> <i>κουρρερε</i> (40), <i>ιανουαριας</i> (44). Nalazimo ih i na drugim pločicama pisanim latinskim jezikom, a grčkim pismom. Primjerice, na DT 267: <i>κουαμ</i> (15), <i>κουεμ</i> (17), <i>νεκουε</i> (20, 21), <i>αλιουτ</i> (21), <i>αβρομπατουρ</i> (23), <i>ομνιβους</i> (24), <i>δηβους</i> (24), <i>ουσκουε</i> (25), <i>σουε</i> (25); DT 269 b: <i>κουαμ</i> (12), <i>λικουετ</i> (14-15), <i>τουο</i> (15-16); DT 270: <i>χαπουθ</i> (3), <i>κουα</i> (4), <i>σομπποσουερο</i> (5), <i>φιλιους</i> (6, 12,16), <i>ουραθουρ</i> (6, 9-10, 11, 18), <i>φουρενς</i> (7, 10), <i>νεκουε</i> (7, 8), <i>λοκουατουρ</i> (8), <i>αουτεμ</i> (13-14), <i>φιλιουμ</i> (16), <i>σομνουμ</i> (16-17), <i>ουιους</i> (18), <i>σιπιριτους</i> (18), <i>χομβουρατουρ</i> (19), <i>θοθιους</i> (20), <i>ουθ</i> </p>
--	--	--	---

			(23), σουμ (25), δεχανους (26); DT 303 I: σολουμ (12), κουαμ (13); DT 303 IV: ομνιβους διηβους (3-4), ουσκουε (4), σουε (4).
partourientem	parturientem	DT 295 10	
Patriciou	Patricium	DT 295 15-16	u → ou; Ispadanje krajnjeg -m
tou	tu	DT 295 20	

Odras poluvokala y u riječima govornog latiniteta

y → u

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Philargurus	Philargyrus	DT 216 2	
Aegupto	Aegypto	DT 230 1, 9	
Zefurus	Zephyrus	DT 272 a 7; DT 273 a 7; DT 274 a 8	
gurent	gyrent	DT 272 12; BA 1906 I 14; BA 1906 II 42, 44	Usporedi: <i>girent</i> (DT 275 19; DT 280 13; DT 281 13; DT 282 a 26; DT 283 a 28-29)

y → i

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Ciri	Cyri	DT 101 7	
Nimfas	Nymphas	DT 129 b 6	y → i; ph → f

Politice	Polytyche	DT 131 3	y → i; ch → c
Ticene	Tychenem	DT 190 2	y → i; ch → c; Ispadanje krajnjeg -m
Egipto	Aegypto	DT 250 a 1	y → i; ae → e
filacterium	phylacterium	DT 250 a 20	y → i; ph → f
Polidromus	Polydromus	DT 272 5; DT 273 5; DT 274 5	
Ganimede	Ganymedem	DT 275 15; DT 276 18; DT 278 11; DT 282 17; DT 283 19	y → i; Ispadanje krajnjeg -m
giret; girent	gyret; gyrent	DT 275 19; DT 280 13; DT 281 13; DT 282 a 26; DT 283 a 28-29	Usporedi: <i>gurent</i> (DT 272 12; BA 1906 I 14; BA 1906 II 42, 44)
cient	gyrent	BA 1906 II 39	y → i; g → c; Ispadanje r između vokala.
Crisaspis	Chryspis	DT 276 8; DT 277 10; DT 282 a 9; DT 283 a 8	y → i; ch → c
Niofitianu	Neophytianum	DT 279 4	y → i; e → i; ph → f;

			Ispadanje krajnjeg -m
Iperesiu	Hyperesium	DT 279 10	y → i; Ispadanje aspirate h na početku riječi: Ispadanje krajnjeg -m

Monoftongizacija diftonga

au → a

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Agustalis	Augustalis	DT 104 6	Diftong <i>au</i> prelazi u vokal <i>a</i> ako je u sljedećem slogu prisutan <i>u</i> . ²¹⁸
auram	auguram	DT 250 b 8	au → a; Ispadanje intervokalnoga g.
Marrusius	Maurusius	DT 273 a 5-6	au → a; r → rr

au → o

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Plotiaes	Plautiae	DT 134 5	au → o; Genitiv singulara –es
Clodia; Clodius	Claudia; Claudius	DT 222 2, 3; DT 222 4, 5	Usporedi: <i>Claudia</i> (ibid. 1). Prisutna oba oblika riječi na istoj pločici.
Ploti	Plauti	JHT Pl. 4; 19; 40	
oriculas;	auriculas	JHT Pl. 25;	au → o;

²¹⁸ Jeanneret, 1916: 253.

oriclas		JHT Av. a 24; JHT Ves. a 25	Sinkopa vokala u trećemu slogu.
---------	--	--------------------------------	---------------------------------

ae → ai

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
quaistum	quaestum	DT 195 4	Usporedi: <i>quastu</i> (DT 135 a 9) i <i>adesicla</i> (DT 248 6, 17). Ne radi se o prelasku diftonga <i>ae</i> u vokal <i>a</i> nego o greški pisara. ²¹⁹

ae → e

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
que	quae	DT 141; DT 273 12	
τερρε	terrae	DT 231 22	
demon	daemon	DT 233 28; DT 250 a 2, 15, 29; DT 265 b 6; DT 286 b 1; BA 1910 II b 1	
demoniorum	daemiorum	DT 251 II 11	
demones	daemones	DT 295 11	
Egipto	Aegyptus	DT 250 a 1	ae → e; y → i
Italie	Italiae	DT 250 a 9-10	
Campanie	Campaniae	DT 250 a 10	
hec	haec	DT 250 a 29;	

²¹⁹ Jeanneret, 1916: 254.

		DT 288 b 8, 16	
pre	prae	DT 265 a 7	
σουε	suae	DT 267 25	
celum	caelum	DT 268 5, 6	
Διονυσιε	Dionysiae	DT 270 6, 12, 16, 21	ae → e; y → i
Αμενε	Amoenae	DT 270 9, 13	ae → e; oe → e
Prevalente	Praevalente	DT 275 8; DT 276 12; DT 283 14; DT 284 6; BA 1906 II 19; 37	
Cesareu	Caesareum	DT 275 9; DT 276 17; BA 1906 I 3; BA 1906 II 14; 32	ae → e; Ispadanje krajnjeg -m
Atquesitore	Atquaesitoem	DT 280 6; DT 281 6	ae → e; Ispadanje krajnjeg -m
vite	vitae	DT 290 b 9; DT 291 a 3; DT 292 b 6; DT 294 12; BA 1910 II b 8	
Celestinu	Caelestinum	BA 1906 II 8; 26	ae → e; Ispadanje krajnjeg -m

e → ae

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
repraesionem	reprehensionem	DT 140 12	Zbog zapisivanja <i>e</i>
praecatio	precatio	DT 222 b9	tamo gdje bi trebalo stajati <i>ae</i> , dolazi i do

			obrnutih slučajeva: na mjestu <i>e</i> dolazi diftong <i>ae</i> . ²²⁰
--	--	--	--

oe → e

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
prolium	proelium	DT 250 b 13	oe → e; Usporedi: <i>proelium</i> (DT 250 b 6)
Αμεινε	Amoenae	DT 270 9, 13	oe → e; ae → e

Sinkopa

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
servs	servus	DT 93 3	
Aditorium	Adiutorium	DT 95 a 3	
inimecus	inimicus	DT 98 2	
comdi	quomodo	DT 98 2	
dficere	deficere	DT 134 a 6	
dscribo	describo	DT 134 a 8	
umlicus; um[b]licu; umlicus	umbilicum;	DT 135 a4; b 6; JHT Pl. 31; JHT Av. a 31; JHT Sec. a 27	Sinkopa vokala u drugome slogu; Ispadanje konsonanta b u hijatu; Nastavak za acc. sg. izjednačen je s nastavkom za nom. sg. iz čega se vidi težnja za postojanjem

²²⁰ Jeanneret, 1916: 254.

			univerzalnog padeža.
ublicu	umbilicum	DT 190 11	mb → m; Sinkopa vokala u drugome slogu; Ispadanje krajnjeg -m Usporedi: <i>umlicus</i> (DT 135 a 4; b 6; JHT Pl. 31; Av. a 31; Sec. a 27).
oclos	oculos	DT 135 a 6; b 2	
scaplas	scapulas	DT 135 a 7	
cgent	cogent	DT 142 b 5	
hbetes	habetis	DT 190 2	Sinkopa vokala u prvom slogu; i → e
libns	libens	DT 190 15	
dibus	diebus	DT 190 16	
qurum	quorum	DT 220 b 2	
drspondere	derespondere	DT 221 2	
inmica	inimica	DT 224 III 5; 9	
Animtor	Animator	DT 233 13	
occidt	occidat	DT 247 17	
qun	quam	DT 268 2	Sinkopa vokala; Ispadanje krajnjeg -m
mtris	matris	DT 268 3	
depostum	depositum	AT 24 b 1	
oriclas	auriculas	JHT Ves. a 25	Usporedi: <i>oricula</i> (JHT Av. a 24)

Apokopa

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

loqut	loqutus	DT 93 5	
nis	nisi	DT 98 9	
com	quomodo	DT 104 2	qu [k ^w] → c; Provedena apokopa na zadnja dva sloga.
m[o]nimont	monumento	DT 112 6	e → o; u → i; Provedena apokopa zadnjega sloga.
supercili	supercilia	DT 135 a 6	
extrem	extrema	DT 303 I 3; II 2	Usporedi: <i>extrema</i> (ibid. I 1)

Proteza

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Isperatae	speratae	DT 220 a 4	Dodatak vokala i ispred tzv. <i>s-impurum</i> najčešći je oblik proteze u govornom latinskom jeziku.
ispatium	spatium	DT 244 b 6	
ispiritum	spiritum	DT 250 a 17; b 13	
ispiritales	spiritales	DT 253 65	
Iscintilla	scintilla	DT 279 15	
hocidas	occidas	BA 1910 II 4	Dodana spirata na početku riječi.

Afereza

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
emicos	inimicos	DT 111 10	i → e;
cīlos	oculos	DT 134 8	u → i;
versa	aversa	Premmerstein 1906 a 1	

Epenteza

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
σπιριτους	spiritus	DT 270 18	

Kontrakcija

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Valeri; Iuli; Domiti	Valerii; Iulii; Domitii	DT 96 6; 7; 8	
ali	alii	DT 98 1	

5.2. Fonologija vulgarnog latiniteta: Konsonantizam

Jednostavne promjene konsonanata

Promjene guturalnih okluziva g, c i q

Ispadanje g u intervokalnoj poziciji

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
auram	auguram	DT 250 b 8	au → a;

Promjena g → c

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
dficere	defigere	DT 134 a 6	g → c; Sinkopa vokala u prvome slogu

licua	lingua	DT 134 b 2	g → c; Ispadanje n ispred g
vesticia	vestigia	DT 134 b 6	
dicitos; dicitos	digitos	DT 135 a 2; b 5; DT 190 10-11	
ticidos	digitos	DT 190 13	g → c; d → t; t → d
defico	defigo	DT 135 a 9	
acat	agat	DT 190 3	
ficura	figuram	DT 190 6	g → c; Ispadanje krajnjeg -m
cenua	genua	DT 190 12	

Promjena zvučnog labiovelara g^w [gu] → c iza konsonanta

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
uncis	ungues	DT 135 a2; b 5	$g^w \rightarrow c$ e → i

Promjena zvučnog labiovelara g^w [gu] → g iza konsonanta

Primjer	Standardni zapis	Oznaka pločice	Komentar
exsenyum	exsanguium	DT 251 II 13	$g^w \rightarrow g$; a → e
ungis	ungues	JHT Pl. 37; JHT Av. a 35; JHT Ves. a 37	$g^w \rightarrow g$; e → i; Usporedi: <i>uncis</i> (DT 135 a 2; b 5)

Promjena guturalnog okluziva $c \rightarrow k^w$ [qu]

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

loqut[us]	locutus	DT 93 a 5	
loquto	locuto	DT 229 4	
quicumque	quicumque	DT 265 b 5	

Promjena bezvučnog labiovelara k^w [qu] → c

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
comdi	quomodo	DT 98 2	$k^w \rightarrow c$; o → i; Sinkopa na drugome slogu.
como	quomodo	DT 104 2	$k^w \rightarrow c$; Apokopa.
comodo	quomodo	DT 221 1; 6; 8; 9	
cinque	quinque	DT 253 11, 53	

Promjene q → c

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
quicua	quicquam	DT 190 1	
lac[ueos]	laqueos	DT 250 b 10	
cuis	quis	DT 289 b 10	
cuiqun[que]	quicumque	DT 291 b 5	
cuicuncue	quicumque	BA 1910 II b 1-2	
ecui	equi	BA 1910 II b 5	
cuos	quos	BA 1910 II b 5	
cui	qui	BA 1910 II b 7	

Promjene dentalnih okluziva t i d

Promjena t → d

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

imudavit	immutavit	DT 122 7	t → d; Simplifikacija geminata mm
ticidos	digitos	DT 190 13	Ovdje se ne radi o promjeni t → d, već o obrnutoj metatezi. ²²¹
dabescete	tabescentem	DT 190 14	Ovo je izniman slučaj promjene t koje je na početnom mjestu u riječi. ²²²

Promjena $d \rightarrow t$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
quit	quid	DT 219 6	

Promjena $d \rightarrow r$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
merilas	medullas	DT 135 a 8; b 3	d → r; u → i; Simplifikacija geminata II

Promjene labijalnih okluziva p i b

Promjena $p \rightarrow f$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

²²¹ Vidi: Jeanneret, 1917: 9.

²²² Vidi: Jeanneret, 1917: 8.

fulmones	pulmones	DT 190 9	
----------	----------	----------	--

Promjena $b \rightarrow p$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
exipilatos	exsibilatos	DT 248 a 7-8	$b \rightarrow p$; $xs \rightarrow x$

Promjena $b \rightarrow v$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
valneas	balneas	DT 140 14	
Avner	Abner	DT 216 3	
vovis	vobis	DT 268 II 11	Usporedi: <i>vobis</i> (DT 268 I 10)

Promjena $v \rightarrow b$

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
ribus	rivus	DT 210 2	
καβια	cavea	DT 252 12	
βουλνερητουρ	vulneretur	DT 252 39	$v \rightarrow b$ $u \rightarrow ou$
adiubantibus	adiuvantibus	DT 266 6	
bos	vos	DT 273 13; DT 274 11	
Danubiu	Danuvium	DT 276 16; DT 278 a 2; DT 282 a 10	Usporedi: <i>Danuviu</i> (DT 275 10; DT 283 a 17; DT 284 16)

Promjene aspiriranih okluziva *ch, th i ph*

Promjena χ [ch] \rightarrow c

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Politice	Polytyche	DT 131 3	ch \rightarrow c; y \rightarrow i
bracias; bracia	bracchias; brachia	DT 135 a 2; b 2; DT 190 10	ch \rightarrow c; Simplificiranje novonastale geminate: cc \rightarrow c
Ticene	Tychenem	DT 190 2	ch \rightarrow c; y \rightarrow i; Ispadanje krajnjeg -m
Crisaspis	Chrysaspis	DT 276 8; DT 277 10; DT 282 a 9; DT 283 a 8	ch \rightarrow c; y \rightarrow i

Promjena θ [th] \rightarrow t

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
ampiteatri	amphitheatri	DT 247 5-6; DT 254 a 6	th \rightarrow t; ph \rightarrow p
anpiteatro	amphitheatro	DT 248 b 2-3	th \rightarrow t; ph \rightarrow p; m \rightarrow n
ampitiatri	amphitheatri	DT 250 b 7; 16	th \rightarrow t; ph \rightarrow p; e \rightarrow i
ampitčatru (< ampitiatru)	amphitheatrum	DT 253 10; 17; 42; 56	th \rightarrow t \rightarrow č: glasovna skupina <i>ti</i> počela se izgovarati kao

			alveolarna afrikata, bliska grčkoj zeti; ph → p; Izostanak krajnjeg -m
Cartaginis	Carthaginis	DT 253 10	Usporedi: <i>Cathaginis</i> (DT 253 18)
Corentu	Corinthum	BA 1906 II 18; 35	th → t; i → e; Izostanak krajnjeg -m

Promjena φ [ph] → p

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
ampiteatri	amphitheatri	DT 247 5-6; DT 254 a 6	ph → p; th → t
anpiteatro	amphitheatro	DT 248 b 2-3	ph → p; th → t; m → n
ampitiatri	amphitheatri	DT 250 b 7; 16	ph → p; th → t; e → i
ampitζatru (< ampitiatru)	amphitheatrum	DT 253 10; 17; 42; 56	ph → p; th → t → ζ Izostanak krajnjeg -m
αμπιθεατρι	amphitheatri	DT 252 12	ph → π;

Promjena φ [ph] → f

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Nimfas	Nymphas	DT 129 b 6	ph → f; y → i
Eforianus	Ephorianus	DT 232 5	
filacterium	phylacterium	DT 250 a 20	ph → f;

			y → i
Persefina	Persephona	DT 268 I 1	ph → p; o → i
Epafu	Epaphum	DT 275 13; DT 276 10; DT 278 4; DT 282 9; DT 283 11; DT 284 13	ph → f; Izostanak krajnjeg -m
Faru	Pharum	DT 275 6; DT 276 7; DT 282 8; DT 283 8	ph → p; Izostanak krajnjeg -m
Fariu	Pharium	DT 280 9; DT 281 9	ph → p; Izostanak krajnjeg -m
Zefurus	Zephyrus	DT 272 a 7; DT 273 a 7; DT 274 a 8	ph → p; y → u
Niofitianu	Neophytianum	DT 279 4	ph → f; y → i; e → i; Izostanak krajnjeg -m

Promjena spiranta f → s

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
transpecti	transficti < transfixi	DT 112 4	x [ks] → ct; f → p; i → e Do promjene spiranta <i>f</i> u okluziv <i>p</i> došlo je pod utjecajem promjena koje su se

			događale na grčkom aspiriranom okluzivu φ [ph], ali moguće je da je na ovom primjeru došlo do pogreške prilikom pisanja. ²²³
--	--	--	---

Promjene vezane uz poluvokal w i poluvokal y

Ispadanje poluvokala y

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
abliuoni	oblivioni	DT 229 5	y ispalo ispred drugog vokala

Ispadanje poluvokala w

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
serus	servus	DT 93 a 3	w ispalo ispred vokala
iuenis	iuenis	DT 101 2	w ispalo iza vokala
noicia	novicia	DT 138 1	w ispalo u
nous	novus	DT 272 a 3; 8	intervokalnoj poziciji
moere	movere	DT 275 30; DT 282 a 25; DT 283 a 27; DT 284 31; BA 1906 II 14	

Epenteza poluvokala w

²²³ Vidi: Jeanneret, 1917: 12.

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
mutuos	mutos	DT 219 8-9	Poluvokal <i>w</i> dodan je ispred drugog vokala što dokazuje nestabilnost njegove uporabe u svakodnevnom govoru.

Promjene aspiriranog konsonanta *h*

Ispadanje *h* u intervokalnoj poziciji ili ispred vokala

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
repraeeensionem	reprehensionem	DT 140 12	Ispadanje <i>h</i> ; <i>e</i> → <i>ae</i>
traatur	trahatur	DT 250 b 15	
Inumanu	Inhumanum	DT 276 16; DT 278 a 8	Ispadanje <i>h</i> ; Izostanak krajnjeg - <i>m</i> ; Usporedi: <i>Inhumanu</i> (DT 282 a 14; DT 283 a 17; DT 284 14)
prendant	prehendant	DT 279 21	Ispadanje <i>h</i> ; <i>ee</i> → <i>e</i>

Ispadanje *h* na početku riječi

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
ic	hic	DT 233 28	
ec	haec	DT 251 I 2	
oc;	hoc	DT 229 12;	

		DT 286 b 4; DT 287 a 12; DT 289 b 17; DT 290 b 2; DT 291 10; DT 292 b 2; BA 1910 II b 3;	
οκ	hoc	DT 231 9; 24	
uius	huius	DT 251 I 1	
ουνκ	hunc	DT 231 20	
anc	hanc	DT 286 b 3; DT 290 b 2; DT 291 a 8; 9; DT 293 a 8; BA 1910 II b 3	
ac;	hac	DT 229 13; DT 292 b 2	
ακ	hac	DT 231 24;	
is	his	DT 251 I 11	
os	hos	DT 233 29; DT 251 III 3; DT 289 b 4	
as	has	DT 135 a 7	
abes	habes	BA 1910 II b 5	
αβετ	habet	DT 270 2	
abeas	habeas	DT 220 b 3	
abias	habeas	DT 228 a 6; b 6	e → i
abeat	habeat	DT 140 12	
αβεατ	habeat	DT 231 30; 31	
αβιατ	habeat	DT 270 8-9	e → i
abeant	habeant	BA 1910 II a 11	
ora	hora	DT 247 5; DT 253 13; 21; 65;	

		DT 292 b 2; DT 293 a 8; BA 1910 II b 3;	
ορα	hora	DT 270 4	
ωρας;	horas;	DT 231 29;	
ostiam	hostiam	DT 138 2	
Ispaniam	Hispaniam	DT 250 a 15	

Aspirata *h* kao protetički fonem

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
hanimam	animam	DT 250 a 17; b 13	
hocidas	occidas	BA 1910 II a 4	cc → c

Promjene vezane uz konsonantske skupine: Simplifikacija geminata i geminacija jednostavnih konsonanata

Promjena *b* → *bb*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
oblegate	obligate	DT 268 1	

Promjena *cc* → *c*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
bucas	buccas	DT 135 a 5; DT 198 8	
Sucesa	Successa	DT 227 3	
Sucesi	Successi	DT 227 7	
ocidas	occidas	DT 286 b 6; b 8	
hocidas	occidas	BA 1910 III a 4	cc → c; Hiperkorektizam <i>h</i>

Promjena c → cc

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Merccuri	Mercurii	DT 253 11; 13-14; 18; 21	Usporedi: <i>Mercuri</i> (DT 253 62). c → cc; kontrakcija ii → i
Vinccentçus	Vincentçus	DT 253 54	Usporedi: <i>Vinccentçus</i> (DT 253 passim)
vincatur	vincatur	DT 253 52; 64	
vincant	vincant	BA 1906 II 44	

Promjena dd → d

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
adicant	addicant	DT 101 12	

Promjena g → gg

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
coggens	cogens	DT 251 II 10	

Promjena ll → l

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
capilo	capillos	DT 135 a 3	Simplifikacija se uglavnom događa na primjeru sufiksa - <i>illum</i> / <i>-illa</i> . Usporedi: <i>collum</i> (DT 135 5)
mamila	mamillas	DT 135 a 4; b 2	
merilas	medullas	DT 135 a 8; b 3	
tabelas	tabellas	DT 135 a 10; b 8	

coligo	colligo	DT 303 I 2; 4; 6; II 3; 5; 7; III 2; V 6	
aligo	alligo	DT 303 II 3; 5; 7; III 2; V 6	
ilos	illos	DT 111 10; DT 219 a 2; 13; DT 303 I 5; II 6; 12	Usporedi: <i>illos</i> (DT 219 a 8)
ilius	illius	DT 190 5	
ilud	illud	DT 190 15	
ilu	illum	DT 219 a 1	
iloro	illorum	DT 219 a 13	Usporedi: <i>illoro</i> (DT 219 a 4). ll → l; u → o; Ispadanje krajnjeg -m

Promjena l → ll

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
nollis	nolis	DT 106 7	
delliga	deliga	DT 217 b 6	Usporedi: <i>deligo</i> (DT 217 a 4). Analogijom prema riječi koja prethodi: <i>alliga</i> . ²²⁴
ispiritales	spiritalis	DT 253 65	l → ll; i → e; Protetički vokal i
Σεξτιλλιος	Sextilius	DT 270 5-6	l → ll; u → o

Promjena mm → m

²²⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 20.

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
imudauit	immutavit	DT 122 7	mm → m; t → d
comedo	commendo	DT 190 5	mm → m; Ispadanje n ispred d

Promjena nn → n

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Herenius	Herennius	DT 132 5	
cunus	cunnus	DT 135 b 6	
anuversariu	anniversarium	DT 190 15-16	nn → n; i → u; Izostanak krajnjeg -m

Promjena n → nn

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
connatus	conatus	DT 134 b 2	
omni	omni	DT 253 13; 20	

Promjena pp → p

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
aparitor	apparitor	DT 101 3	
supositos	suppositos	DT 289 b 20	

Promjena rr → r

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Garulu	Garrulum	DT 276 15; DT 278 a 11; DT 282 a 16;	rr → r; Izostanak krajnjeg -m

		DT 283 a 19; DT 284 10; BA 1906 II 10; 28	
--	--	---	--

Promjena ss → s

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Narcisus	Narcissus	DT 101 8	
osu	ossum	DT 135 b 3	Usporedi: <i>ossu</i> (DT 135 a 7)
Dasi	Dassi	DT 197 1	Usporedi: <i>Dassius</i> (DT 197 2)
posit	possit	DT 221 4; 8	
posint	possint	DT 221 10	
Sucesa	Successa	DT 227 3	
Sucesi	Successi	DT 227 7	
necessitatis	necessitatis	DT 250 a 29	
remise	remisse	DT 250 b 18	
novissima	novissima	DT 303 I 1; 3; 5; II 2; 6; 8; 10	

Promjena s → ss

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
trassis	transis	DT 250 a 17	s → ss; Ispadanje n ispred s
pertransseas	pertranseas	DT 250 a 17	
urssos	ursos	DT 253 12; 19; 51	
urssu	ursum	DT 253 19-20; 20	s → ss; Ispadanje krajnjega – m

Promjena tt → t

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
litas	littas	DT 197 5	
lita	litta	DT 221 6	
Attonitus	Attonitus	DT 233 12	

Promjena t → tt

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
muttos	mutos	DT 219 a 2	

Promjene vezane uz konsonantske skupine: Skupine od dva konsonanta

Skupine okluziva

Promjena dqu → tqu

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Atquesitore	Adquisitorem → Acquisitorem	DT 280 6; DT 281 6	Ukoliko se jedan do drugoga nađu zvučni dentalni okluziv <i>d</i> i guturalni <i>q</i> , u govornom jeziku <i>d</i> prelazi u bezvučni dentalni okluziv <i>t</i> . U standardnom, pak, jeziku dentalni okluziv slabi u bezvučni guturalni okluziv <i>c</i> .

Promjena pt → bt

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
scribtis	scriptis	DT 111 2	

Asimilacija ct → tt / t

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
veturia	victoria	DT 222 a 15	ct → t; i → e
Adautus	Adauctus	DT 232 4	

Skupina adp

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
adpelari	appelari	DT 129 b 8	U standardnom latinitetu provedena je promjena <i>adp</i> → <i>app</i> koja se u govornom jeziku sustavno ne provodi.

Skupina okluziva i spiranta s

Promjena bs → ps

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Opsecra	Obsecra	DT 220 b 4	Zvučni okluzivi koji se nađu ispred bezvučnog spiranta <i>s</i> , postaju bezvučnima.
opsecro	obsecro	DT 289 b 3	
apsumatis	absumatis	DT 250 a 23	

Promjena *cs* [ks = x] → *xs* [kss]

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
uxsor	uxor	DT 101 5; 6; JHT Pl. 1; JHT Av. a 2; JHT Ves. a 1; JHT Aq. 1	
exset	exeat	JHT Pl. 43; JHT Av. a 41	
deficsa	defixa	Premmerstein 1906 a 3	Konsonantska skupina [ks] zapisana je kao <i>cs</i> , a ne kao <i>x</i> , što je uobičajeno u standardnom sustavu.

Asimilacija *x* → *ss* → *s*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
usure	uxorem	Olivieri, I	
usore	uxorem	Olivieri, III	

Promjena *ds* → *ts* → *ss*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
assunt	adsunt	DT 99	

Skupina okluziva i nazala

Promjena *obm* → *omm*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

ommutuerun	obmutuerunt	DT 112 18	
ommutescant	obmutescant	DT 222 a 12; b 5	

Promjena dn → nn → n

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
ανουντιο	annuntio < adnuntio	DT 231 6	

Promjena gn → nn → n

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
conoscas	cognoscas	DT 153 3	
conati	cognati	DT 216 5	

Skupina okluziva i likvida / i r

Asimilacija bl → l

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Pulica	Publica	DT 135 b 1; 8	
oligo	obligo	DT 219 a 3	

Promjena adl → all

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
alligare	adligare	DT 217 a 4; b 2; 6; DT 276 22; DT 277 11	Usporedi: <i>adligate</i> (DT 218 6)

Asimilacija gr → cr

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Callicraphae	Calligraphae	DT 217 a 6; b 8	

Skupina okluziva i poluvokala y

Promjena ci + vokal → ti

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Praeseticium; Praestetium; Praeseticio; Praesetecium	Praesenticium; Praesenticium; Praesenticio; Praesenticium	DT 140 5; 14; 15; 17- 18	i → e; ci + vokal → ti; Ispadanje n ispred t.
tercianas	tertianas	Olivieri IV 2	Obrnuti slučaj: ti + vokal → ci.

Asibilacija: ti + vokal → sibilant

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Tziolu	Ziolum / Tiolum	DT 248 3	„ <i>Tziolu(m)</i> ,
Tzelica	Zelicam / Telicam	DT 248 4	<i>Tzelica(m)</i> interpretari malui <i>Ziolum et Zelicam</i> ad similitudinem tituli lambaesitani ubi <i>Tziro = Ziro</i> legitur, quam <i>Tiolum</i> et <i>Telicam</i> , collato karthaginiensi, qui

			<i>Pretziosa = Pretiosa</i> exhibit. ²²⁵
Vincent ζ us T ζ arit ζ o; Vincent ζ o T ζ arit ζ oni	Vincentium Thearithonem; Vincentio Thearithoni	DT 253 10; 11-12; 16-17; 19; 20; 39; 41; 43; 49; 50; 53; 54; 55; 56; 57	t ζ = ti (Vincen-ti-um) t ζ = the (The-ari-the- onem)
ampit ζ atru	amphitheatro	DT 253 10; 17; 42; 55-56	t ζ = the (amphi-the- atro)
ζ ie	die	DT 253 10; 13; 18; 20-21; 42; 62	ζ = di (di-e)

Skupina okluziva i labiodentalnog frikativa v

Promjena adv \rightarrow arv

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
arvosaria	adversaria	DT 133 4	adv \rightarrow arv;
arvosarius	adversarius	DT 133 5	ispalo r; e \rightarrow o
arvocati	advocati	DT 221 10	Usporedi: <i>advocati</i> (DT 221 4)

Ispadanje spiranta s ispred okluziva

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Fautus	Faustus	DT 96 b 3	
repodere; repoderi;	respondere; responderi;	DT 303 I 3; 5; 6; II 6; VI 2	

²²⁵ Vidi: Audollent, 1904: 338-339.

ripodere; ripo[deri]	respondere; responderi		
-------------------------	---------------------------	--	--

Ispadanje likvide ispred okluziva

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
vitū	vultum	DT 190 8	

Promjena nazala ispred okluziva

Promjena m → n

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
implicetur	implicetur	DT 233 31	
implico	implico	DT 248 a 13	
εινπλικατε	implicate	DT 252 11	
ινπλικητουρ	implicetur	DT 252 36	
implicate	implicate	DT 253 18; 50	
anpitateo	amphitheatro	DT 252 2-3	
Πονπωνια	Pomponiam	DT 252 35	
quicumque	quicumque	DT 286 b 2; DT 292 b 1; DT 293 a 7	
cuiquaque	cuiquaque	DT 291 b 1	
tenpus	tempus	DT 289 b 18	
Canpana	Campanam	DT 295 21	
menbra	membra	OL 2 16	

Promjena n → m

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

volumtatem	voluntatem	DT 268 2	
demamdo	demando	BA 1910 II b 2	

Ispadanje nazala ispred okluziva

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar	
licua	linguam	DT 134 b 2	Nazal ispada ispred guturalnih okluziva <i>g i c.</i>	
ligua	linguam	DT 303 I 2; II 5; V 6		
liguas	linguas	DT 303 II 2		
liguam	linguam	JHT Av. a 25		
sactitates	sanctitatis	DT 190 1-2		
sactu	sanctum	DT 190 15		
Valetis	Valentis	DT 98 1		Nazal ispada ispred dentalnih okluziva <i>d i t.</i>
mateliu	mantelium	DT 104 1		
detes	dentes	DT 135 b 1		
frute	frontem	DT 190 7		
metu	mentum	DT 190 8		
vetre	ventrem	DT 190 10		
dabescete	tabescentem	DT 190 14		
comedo	commendo	DT 190 15		
mado	mando	DT 197 7		
p[o]ssit	possint	DT 220 b 6		
Bladus	Blandus	DT 233 14		
idie	in die	DT 248 b 3		
eatem	eandem	DT 250 b 8		
ate	ante	DT 265 b 4		
demado	demando	DT 268 2		
possit	possint	DT 295 17		
mado	mando	DT 297 4		
repondere	respondere	DT 303 I 3		
reponderi	responderi	DT 303 I 5		
r[e]podere	respondere	DT 303 II 6		
cupede	compedi	DT 140 15	Nazal ispada ispred	

ublicu	umbilicum	DT 190 11	labijalnih okluziva <i>p i b</i> .
--------	-----------	-----------	------------------------------------

Epenteza nazala ispred okluziva

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
ρεσπικιαντ	respiciat	DT 252 37	
Cartanginis	Carthaginis	DT 253 10	
ninquet	ne quid	DT 303 II 8	
ex anc ora	ex hac hora	DT 286 b 3; DT 291 a 9; DT 292 b 3; DT 293 a 7; b 4; BA 1910 II b 3	Epenteza nazala ispred okluziva ili pogrešna rekcija padeža uz izostavljenu aspiratu (<i>ex hanc hora</i>). Sklona sam mišljenju da se radi o pogrešnoj rekciji padeža, s obzirom na to da na svim navedenim pločicama čitamo sintagmu: <i>ex hanc die</i> umjesto standardne <i>ex hoc die</i> .

Skupina nazala i spiranta

Promjena nazala ispred spiranta f

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

eimferis	inferis	DT 137 1	
----------	---------	----------	--

Ispadanje nazala ispred spiranata f i s

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
iferi	inferi	DT 190 1; 4; 14	
Pudes	Pudens	DT 101 9	Usporedi: <i>Pudentis</i> (DT 101 9)
ages	agens	DT 197 4	
trassis	transis	DT 250 a 17	
isapientiam	in sapientiam	268 1	Nazal <i>n</i> ispao je ispred spiranta <i>s</i> , pri čemu se je iz prijedloga <i>in</i> razvio protetički vokal <i>i</i> .
Castrese	Castrensem	BA 1906 I 3	

Epenteza nazala ispred spiranta

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
occansione	occasionem	DT 140 12	
conversans	conversas	DT 233 28-29	

Promjena nazala ispred likvide

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
[c]onlega[m]	collegam	DT 250 b 11	Dekompozicija.
[c]onr[u]ant	corruant	DT 100 a 6	

Promjena nazala ispred nazala

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
inmittas	immitas	DT 266 2	Dekompozicija.

Promjena *v* → *b* iza likvide

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
σολβαντουρ	solvantur	DT 252 38-39	
νερβια	nervia	DT 252 41	

Ispadanje likvide ispred spiranta

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
arvosaria; arvosarius	adversaria; adversarius	DT 133 4; 5	rs → s; r → d

Skupine od tri konsonanta

Skupine od dva konsonanta ispred okluziva

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Aur[i]cin[ta]	Auricincta	DT 141	nct → nt
sangtus	sanctus	DT 251 II 16	nct → ngt
χαμβτηρας	< καμπτήρας	DT 295 21	mpt → mbt

Supestianu	Superstianum	DT 275 2; 21; DT 276 3; DT 277 3; DT 278 a 14; DT 279 2; DT 280 2; DT 282 a 3; 19; DT 283 a 3; DT 284 2	rst → st
Supestite	Superstitem	DT 275 3; 23; DT 276 4; DT 277 4; DT 278 a 15; DT 279 5; DT 282 a 20; DT 283 a 4; DT 284 3; 18; 22; BA 1906 II 6; 24	
Destroiugu	Dextroiugum	DT 275 5; DT 284 4	xtr [kstr] → str

Skupina od dva konsonanta ispred spiranta s

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
exiliatos	exsiliatos	DT 248 7-8	exs [ekss] → ex [eks]
exipilatos	exsibilatos	DT 248 8-9	exs [ekss] → ex [eks]; b → p
Exuperatore	Exsuperatorem	DT 281 5	exs [ekss] → ex [eks]

Skupina od dva konsonanta ispred likvide

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
memra	membra	DT 134 b 1; DT 190 5	mbr → mr
umlicus	umblicus < umbilicum	DT 135 a 4; b 6	mbl → ml; Sinkopa vokala u drugome slogu; Korištenje nastavka -us za acc. sg.

Promjene završnih suglasnika

Promjene završnoga -t

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
peri	peperit	DT 268 2	Završno <i>t</i> se gubi iza vokala ²²⁶ ; Afereza prvoga sloga

Promjene završnoga -d

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
at Proserpinam	ad Proserpinam	DT 111 14	ad → at:
at me	ad me	DT 230 a 2	Završno <i>d</i> prelazi u bezvučni parnjak <i>t</i> ako iza njega slijedi riječ koja počinje sa
at Tartara	ad Taratarum < Τάρταρα	DT 300 b 8	

²²⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 31.

			bezvučnim konsonantom. ²²⁷
ατιουρο	adiuro	DT 231 20	Analogno promjeni
ati[ouro]	adiuro	DT 248 a 1	prijedloga <i>ad</i> → <i>at</i> , mijenja se i prefiks <i>ad-</i> → <i>at-</i>
aput vostrum	apud vestrum	DT 129 a 9-10	apud → aput
aput M. Licinium	apud M. Licinium	DT 139 9	
aput [...]	apud	DT 217 a 9; DT 233 a 7	
σεθ αμορε	sed amore	DT 270 17	sed → set
set cadant	sed cadant	DT 275 31	
set moveant	sed moveant	DT 288 b 7	
set [...]	sed	DT 288 b 12	
set equos	sed equos	DT 289 b 14	
quot mihi	quod mihi	DT 122 5	quod → quot;
quit possit	quid possit	DT 219 6	quid → quit
ne quit repodere	ne quid respondere	DT 303 I 3; II 6; VI 2	
quit possint	quid possint	DT 303 II 4	
ninquet	ne quid	DT 303 II 8	
[...] quit [...] ne quit [...]	quid ne quid	DT 303 IV	
quit sibi	quid sibi	JHT Pl. 30; Av.a 30	
quit sentire	quid sentire	JHT Av. a 29	
quit [...]	quid	JHT Ves. a 31	
aliquit se	aliquid se	JHT Pl. 28; Ves. a 29-30	
αλιουτ [...]	aliud	DT 267 21	aliud → aliut

²²⁷ Vidi: Jeanneret, 1917: 31.

Promjene završnoga -s

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar	
Anniu	Annius	DT 104 4		S obzirom na mali broj primjera gubitka finalnoga -s, možemo zaključiti da se ono u govoru zadržavalo, a da su ovi primjeri rezultat slučajnih pogrešaka nastalih prilikom pisanja. ²²⁸
Leonida	Leonidas	DT 132 2		
capilo	capillos	DT 135 a 3	Usporedi: <i>oculos, manus, dicitos, bracias, uncis, pedes, femus, natis, umlicus, pectus, mamilas, colus, bucas, dentes, labias, oculos, scaplas, nervias, merilas, crus, tabelas</i> (DT 135 a passim)	
mamila	mamillas	DT 135 b 2	Usporedi: <i>mamilas</i> (DT 135 a 4)	
Rufa Pulica; Rufas Pulica	Rufas Publicas	DT 135 b 1; b 7	Genitiv sg. -as: dijalektalni utjecaj. ²²⁹	
planta	plantas	DT 190 12	Usporedi: <i>bucas, umeros, pulmones, intestina<s></i> (sic!), <i>digitos, manus, vobis, dibus, parentibus, ilius, tabescas</i>	

²²⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 35.

²²⁹ Vidi: Jeanneret, 1917: 34.

			(DT 190 passim)	
morbu	morbus	DT 195 5-4		
Sextiu	Sextius	DT 195 6		
adversu	adversus	DT 219 a 2		
agitatore	agitatores	DT 286 b 6		
collida	collidas	DT 286 b 9		
voce	voces	DT 289 b 14	Usporedi: <i>voces</i> (DT 289 b 8)	
molo medicu	mulomedicus	Ol. 1 6-10	Usporedi: <i>molo medicus</i> (Olivieri 4 4)	

Promjene završnoga -m

Promjene završnoga -m → -n

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
dun	dum	DT 230 a 2	Završno <i>m</i> prelazi u <i>n</i> u jednosložnim riječima.
quen	quem	DT 247 4; 15; DT 253 12; 17; 40	
qun	quam	DT 268 2	
mecun	mecum	DT 230 a 6	Rijetki su primjeri višesložnih riječi u kojima se dogodila promjena <i>m</i> → <i>n</i> .
Maurussun	Maurussum	DT 250 13-14	
illan	illam	DT 266 2	

Ispadanje završnoga -m

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Silonia	Siloniam	DT 100 b 1	

mateliu	mantelium	DT 104 1	
nesu quaestu	nisum quaestum	DT 134 a 7	
licua	linguam	DT 134 b 2	
fronte	frontem	DT 135 a 6	
ossu; osu	ossum	DT 135 a 7; b 3	
mentula	mentulam	DT 135 a 8	
quastu	quaestum	DT 135 a 9	
Danae ancilla noicia	Danaen ancillam noviciam	DT 138 1	
arte sua	artem suam	DT 140 6	
occasione	ocassionem	DT 140 13	
quicua	quiquam	DT 190 1	
Ticene	Tychenem	DT 190 2	
memra	membra	DT 190 5	
colore	colorem	DT 190 5	
ficura	figuram	DT 190 6	
umbra	umbram	DT 190 6	
cerebru	cerebrum	DT 190 6-7	
frute	frontem	DT 190 7	
nasu	nasum	DT 190 7	
metu	mentum	DT 190 8	
vitu	vultum	DT 190 8	
colu	collum	DT 190 9	
vetre	ventrem	DT 190 10	
ublicu	umbilicum	DT 190 11	
visica	vesicam	DT 190 11	
sactu	sanctum	DT 190 15	
anuversariu	anniversarium	DT 190 15-16	
peculiu	peculium	DT 190 18	
vita	vitam	DT 195 3	
valetudin	valetudinem	DT 195 3	
ista re qua	istam rem quam	DT 197 3-4	

ilu	illum	DT 219 a 1	
illoro	illorum	DT 219 a 4; 13	
Crispu	Crispum	DT 219 a 10	
Cosconio	Cosconium	DT 220 a 5	
ea	eam	DT 220 b 7	Usporedi: <i>eam</i> (DT 220 b 5)
patre	patrem	DT 221 3	
lingua	linguam	DT 222 b 1	
Iulia Faustila, Marii filia	Iuliam Faustilam, Marii filiam	DT 228 a 3-4; b 3	
numeru	numerum	DT 228 b 6	
amante	amantem	DT 230 a 4	
aestuante	aestuans	DT 230 a 4; 7-8	
πρεποσιτου	prepositum	DT 231 20-21	
Μαρτιαλε	Martialem	DT 231 28	
αμωρε	amorem	DT 231 31	
medulla	medullam	DT 247 13-14	
Gallicu	Gallicum	DT 247 4; 15	
tauru	taurum	DT 247 16; 18	
ursu	ursum	DT 247 16; 18	
illu	illum	DT 247 20	
Tziolu	Ziolum	DT 248 a 3	
Tzelica	Zelicam	DT 248 a 4	
Adesicla	Aedesiculam	DT 248 a 6	
septe	septem	DT 250 a 12; 14	
interitu	interitum	DT 251 I 11	
λακινια; lacinia	laciniam	DT 252 11; DT 253 18	
ουρσελλου	ursellum	DT 252 37	
nove	novem	DT 253 11; 51; 59	
ampitζαtru	amphitheatrum	DT 253 10; 17; 42; 56	
Victoria	Victoriam	DT 265 a 4	

amante	amantem	DT 265 a 6	
furente	furentem	DT 265 a 6-7	
somnu	somnum	DT 265 a 8	
puellaru	puellarum	DT 265 a 10	
illa	illam	DT 265 b 7; DT 268 1	
Bonosa	Bonosam	DT 268 2	
terra	terram	DT 268 6	
palma	palmam	DT 272 12	
servu	servum	DT 275 3	
Felice	Felicem	DT 286 b 7	
dulce	dulcem	Nauta DT 289 b 16	
Patriciou	Patricium	DT 295 15-16	Usporedi: <i>Patricium</i> (DT 295 19; 22)
Nauta	Nautam	DT 295 16	
Incletu	Inclytum	DT 295 19; 22	Usporedi: <i>Incletum</i> (DT 295 15)

Promjene završnog -n

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
no pissit	non possint	DT 220 b 6	Završno <i>n</i> u riječi gotovo je uvijek sačuvano, osim u ovih nekoliko primjera. Usporedi: <i>non posit</i> (DT 221 4); <i>non posu</i> (ibid. 6-7); <i>non posit</i> (ibid. 8); <i>non potes</i> (ibid. 9); <i>non posint</i>
no potes	non potest	DT 221 2	
no [posit?]	non possit	DT 221 3	

			(ibid. 10).
--	--	--	-------------

Grupe konsonanata na kraju riječi

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
potes	potest	DT 221 2; 7; 9	st → s
adsin	adsint	DT 111 3	nt → n
sin	sint	DT 112 4	
ommuterun	obmuterunt	DT 112 7	
possun	possunt	DT 112 8	
possin	possint	DT 272 13	
cadan	cadant	DT 272 a 11-12; DT 273 a 13	
frangan	frangant	DT 272 a 12; DT 274 a 13	
guren	gyrent	DT 272 12	
[mov]ean	moveant	DT 289 b 8	

5.3. Morfologija vulgarnog latiniteta: Imenska morfologija

Deklinacije

I. deklinacija

Nastavci genitiva singulara: *-es*; *-aes*; *-as*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
filius Sallusties, Veneries sive	filius Sallustiae, Veneriae sive	DT 129 a 5-8	Gen. sg. <i>-es</i> : imena italaskoga

Venerioses	Veneriosae		podrijetla. ²³⁰
Irena Plotiaes	Irena Plautiae	DT 134 a 5	
filium Aselles	filium Asellae	DT 140 14; 15; 18	
Auoniaes	Avoniae	JHT Av. 14; 21; 22; 23	Gen. sg. <i>-aes</i> : imena italskoga
Vesonias	Vesoniae	JHT Ves. 22	podrijetla. ²³¹
Claudia Helenis	Claudia Helenes < Claudia Helenae	DT 222 a 1	Gen. sg. <i>-es</i> : imena grčkoga podrijetla. ²³²
Σεπτίμες	Septimae	DT 270 13	
Rufas Pulica	Rufas Pulicas < Rufae Pulicae	DT 135 b 7	Gen. sg. <i>-as</i> : utjecaj arhajskog latiniteta. ²³³

II. deklinacija

Kontrakcija nastavka u genitivu singulara: *-ii* → *-i*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Valeri	Valerii	DT 96 b 6	Kontrakcija nastavka u genitivu singulara specifična je za imenice na <i>-ius</i> . ²³⁴
Iuli	Iulii	DT 96 b 7	
Domiti	Domitii	DT 96 b 8	
Valeri	Valerii	DT 101 6	
Carisi	Carisii	DT 190 3	
Dasi	Dasii	DT 197 1	
Hei	Heii	DT 199 3	
Caecili	Caecilii	DT 218 5	
desideri	desiderii	DT 230 a 4; 8	
Merccuri	Mercurii	DT 253 11; 14; 18;	

²³⁰ Vidi: Jeanneret, 1917: 44.

²³¹ Vidi: Jeanneret, 1917: 44.

²³² Vidi: Jeanneret, 1917: 44.

²³³ Vidi: Jeanneret, 1917: 44.

²³⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 45.

		21; 62; DT 265 b 8; DT 266 22	
Σεξτιλι	Sextilii	DT 270 20	
Ploti	Plautii	JHT Pl. 4; 19; 40	

Kontrakcija nastavka u nominativu plurala: *-ii* → *-i*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
ali inimici	alii inimici	DT 98 1	
di Manes	dii Manes	DT 222 a 15	

Promjena nastavka za dativ i ablativ plurala: *-is* → *-bus*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
dibus parentibus	deis parentibus	DT 190 16-17	

III. deklinacija

Nastavak akuzativa singulara: *-im*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Martialim	Martialem	DT 220 a 5	Možda se radi i o fonološkoj promjeni <i>e</i> → <i>i</i> .

Nastavak vokativa singulara: *-e*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
Dite	Dis	DT 139 12; DT 191 b	

Nastavak ablativa singulara: *-i*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
mensi Februario	mense Februario	JHT Av. 41	Usporedi: <i>mense</i> (JHT Pl. 42)
nomini	nomine	DT 196 3-5	

Nastavak akuzativa plurala: *-is*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
uncis	ungues	DT 135 a 2; b 5;	
ungis	ungues	JHT Pl. 37; JHT Av. a 35; JHT Ves. a 37	
natis	nates	DT 135 a 4; JHT Pl. 37; JHT Av. a 35; JHT Ves. a 37	
febris	febres	DT 140 8	
totionis	tortiones	DT 140 9	
palloris	pallores	DT 140 9	
obripilationis	obripilationes	DT 140 9-10	

Nastavak dativa i ablativa plurala: *-is*

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
infernalis partibus	infernabilibus partibus	DT 228 b 5	

Izmijenjeni oblici riječi

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
---------	------------------	----------------	----------

ossu; osu	os	DT 135 a 7; b 3	<i>Os, oris, n. → ossu, ossis, n.</i> ²³⁵
--------------	----	-----------------	--

IV. deklinacija

IV. deklinacija → II. deklinacija

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
impetos	impetus	DT 288 b 6; DT 289 b 7	Acc. pl. <i>-os</i> analogijom prema II. deklinaciji.
manos	manus	DT 250 b 11	

IV. deklinacija → III. deklinacija

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
sensem	sensum	DT 268 1	Riječ je promijenila deklinacijsku klasu analogijom prema sinonimu <i>mentem</i> . ²³⁶

Rod

Riječi srednjeg roda koje su postale riječima muškoga roda

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
collus	collum	DT 135 a 5	collum, n. → collus, m.

²³⁵ Vidi: Jeanneret, 1917: 49.

²³⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 48.

mentus	mentum	DT 135 a 6	mentum, n. → mentus, m.
per marem	per mare	DT 250 a 16	mare, n. → maris, m.
omnem remedium	omne remedium	DT 250 a 19	remedium, n. → remedius, m.
omnem filacterium	omne phylacterium	DT 250 a 20	phylacterium, n. → phylacterius, m.
omnem tutamentum	omne tutamentum	DT 250 a 20-21	tutamentum, n. → tutamentus, m.
omnem oleum	omne oleum	DT 250 a 21	oleum, n. → oleus, m.
in omnem proelium	in omne proelium	DT 250 b 6; 13	proelium, n. → proelius, m.

Riječi muškog roda koje su postale riječima srednjega roda

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
dulce somnum	dulcem somnum	DT 289 b 16	<i>Somnus</i> dolazi uz pridjev u srednjem rodu: to može značiti da je imenica promijenila rod (<i>somnus, m. → somnus, n.</i>) ili da je pridjev <i>dulce</i> pretrpio ispadanje krajnjeg - <i>m.</i>
capilla	capillum	DT 190 6	capillus, m. → capillum, n.
νερβία; nervia	nervos	DT 252 41; DT 287 a 2-3;	nervus, m. → nervum, n.

		DT 288 b 5-6; DT 289 b 5-6; BA 1910 II a 6-8	
--	--	--	--

Riječi srednjega roda koje su postale riječima ženskoga roda

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
bracias	bracchia	DT 135 a 2	bracchium, n. → bracia, f.
labias	labia	DT 135 a 5	labium, n. → labia, f.
itestinas	intestina	DT 190 10	intestinum, n. → itestina, f.
labras	labra	JHT Ves. a 25	labrum, n. → labra, f.

5.4. Morfologija vulgarnog latiniteta: Verbalna morfologija

Prelazak deponentnih glagola u aktivne

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
luctent	JHT Pl. 7; JHT Av. a 8; JHT Ves. a 8; JHT Sec. 6	luctari → luctare
contemplare	JHT Pl. 46; JHT Av. b 45; JHT Ves. b 49	contemplari → contemplare
sermonare	DT 139 2-3; 5-6	
conaverit	DT 216 6-7	conor → conare

Kolebanja u konjugacijama

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
liquat	liqueat	DT 104 2	Kolebanje pojedinih glagola između II. i III. deklinacije. ²³⁷
frigat	frigeat	DT 266 20	

Izmijenjeni glagolski oblici

Primjer	Standardni oblik	Oznaka pločice	Komentar
dicerit	dixerit	DT 216 7	Oblik nastao analogijom prema prezentskoj osnovi. ²³⁸
potesti	potuisti	DT 112 3	
locutus fuerit	locutus est	DT 225 I 1	Opisni oblik perfekta. ²³⁹
peri	peperit	DT 268 2	Izostanak reduplikacije u perfeku. ²⁴⁰
polliciarus	pollicitatus	JHT Pl. 13; JHT Sec. a 10; JHT Aq. 12	Dijalektalni oblik. ²⁴¹

²³⁷ Vidi: Jeanneret, 1917: 59.

²³⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 58.

²³⁹ Vidi: Jeanneret, 1917: 58.

²⁴⁰ Vidi: Jeanneret, 1917: 58.

²⁴¹ Vidi: Jeanneret, 1917: 58.

5.5. Sintaksa vulgarnog latiniteta

Ustroj rečenice

Neslaganje u broju i licu između subjekta i predikata

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
<p>Delicatianus Capria Volucer Nervicus comes cadat, dextroiugianus Nous cum Amando Germanicus Celestinus comes cadat, Hilarinus Polidromus Delicatus Maurusius Salutaris cadat, Blandus Profugui Pretiosus Germanicus AMor Pelops Zefurus Alcastrus Clarus Clarus cadat cadat, Funarius Nous cum Dario Superbus Tetrapla cadant, Blandus Gemmatus Attonitus praesini Roseus Salutaris cadat, Basilius Nilus Scintilla Clarus cadat, comes Salutaris Clarus; cadan frangan disiungantur male guren palma vincere non possin.</p>	DT 272 2-13	<p>Iza više subjekata javlja se glagol u singularu (<i>cadat</i>), ali i glagol u pluralu (<i>cadant</i>). Vjerojatno se radi o fonološkoj promjeni ispadanja nazala <i>n</i> ispred <i>t</i> koja nije dosljedno provedena, s obzirom da se oba oblika nalaze na istoj pločici.</p> <p>Uspoređi: DT 275; DT 276; DT 278 DT 279; DT 282; DT 283; DT 284</p>
<p>Faru cadant, Croceu cadant, Elegantu cadant, [...], Adamatu cadant, [...], Danuviu cadant, [...], Agricola cadant, [...], Epafu cadant, Hellenicu cadant,</p>	DT 275 2-19	<p>Na primjeru ove pločice vidimo da iza subjekta u singularu dolazi jednako glagol u singularu kao i glagol u pluralu, što potvrđuje tezu da se radi o</p>

[...], Ganimede cadant, Multivolus cadant, [...], Tagu cadant, Eucles cadant, Verbosu cadant. Privatianu cadat vertat frangat male giret.		fonološkom kolebanju <i>nt</i> → <i>t</i> . Usporedi: DT 278; DT 282; DT 284
--	--	---

Neslaganje u rodu između zamjenice i riječi na koju se odnosi

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
mantelium [...], ni qui eam salvavit	DT 104 1-3	mantele, -is, n. ea, f.
Victoria quem	DT 265 a 4-5	<i>Quem</i> u govornom jeziku zamjenjuje jednako riječi muškog i ženskog roda.
Vettia quem	DT 266 5	

Neslaganje između imenice i njezine dopune

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
Nomen delatum Naeviae L(ucii) l(ibertae) Secunda	DT 196	

Uporaba padeža

Osobna imena kao objekt u rečenici

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
Domitius Niger et Lollius et Iulius Severus et Severus	DT 93 a	Osobna imena koja su po funkciji u rečenici objekt

Nigri serus adversarii Bruttae et quisquis adversus ilam loqutus est omnes perdes.		javljaju se u nominativu. Usporedi: DT 96 b;
Lynceus Margarita premas depremas hocidas quinto depremas	BA 1910 II a 1-5	DT 102 a 1-2
Fructus Gracilis et Aurum Aditorium defero	DT 95 a 1-4	Osobna imena koja su po funkciji u rečenici objekt javljaju se i u akuzativu.

Izravni objekt u nominativu

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
oculos manus dicitos bracias uncis capilo caput pedes femus venter natis umlicus pectus mamilas collus os bucas dentes labias mentus oclos fronte supercili scaplas umerum nervias ossu merilas venter mentula crus quastu lucru valetudines defico	DT 135 a 2-9	Kolebanja između nominativa i akuzativa: Deblje su označene riječi koje su umjesto u akuzativu napisane u nominativu. Od ostalih, većina ih ima isti oblik za akuzativ i za nominativ, a ima i onih koje su bez zabune napisane u akuzativu.
odio sit M Licinio Fausto, item M Hedium Amphionem, item C Popilium Apollonium, item Vennonia Hermiona , item Sergia Glycinna	DT 139 14-18	Usporedi: DT 135 b

Akuzativ kao subjekt na mjestu nominativa

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
uti vos Aquae ferventes sive	DT 129 b 4-9	Oblik <i>Nimfas</i> (umjesto

vos Nimfas sive quo alio nomine voltis adpellari uti vos eum interemates		<i>Nimfae</i>) vjerojatno je napisan analogijom prema obliku <i>vos</i> koji je jednak i u nominativu i u akuzativu. ²⁴²
inimicorum meorum linguas adversus me ommutescant	DT 222 b 4-5	
manos illi et robur, pedes illi obligentur	DT 250 b 11-12	Zamjena nominativa akuzativom u pluralu.
Privatianu Supestianu [...] Naucelliu Salutare Supestite [...] Eliu castore Rupentinu. Glaucu Argutu [...] Destroiugu [...] Lydu Alumnu [...] Italu Tyriu [...] Faru [...] Croceu [...] Elegantu [...] Prancatiu [...] Oclopecta Verbosu [...] Admatu [...] Securu Mantineu Prevalente [...] Paratu Vagarfita [...] Divite Garulu [...] Cesareu Germanicu [...] etc.	DT 275 2-10	Akuzativi koji su izgubili krajnje <i>-m</i> veoma su česti na mjestu nominativa u primjerima nabranjanja imena konja. Takve su pločice s oznakama od DT 275 do DT 284 te pločice s oznakom BA 1906 I i II. ²⁴³

Miješanja akuzativa i ablativa

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
capilo [...] fronte [...] mentula [...] quastu [...] mamila [...] defico	DT 135 a 3-9	Akuzativ i ablativ se vizualno ne mogu razlikovati zbog fonoloških promjena

²⁴² Vidi: Jeanneret, 1917: 131.

²⁴³ Vidi: Jeanneret, 1917: 131.

videtur arte sua facere	DT 140 6	ispadanja krajnjih konsonanata -m i -s. ²⁴⁴
comedo ilius membra colore ficura [...] capilla umbra [...] frute [...] vetre [...] visica	DT 190 5-11	
illius vita valetudin(e) quaistum	DT 195 3-4	
Cosconio Ianuarium et Rufum	DT 220 5-6	
lingua [...] extorsi	DT 222 b 1-2	
commendo tibi Iulia Faustila	DT 222 a 3-4; b 2-3	
αμετ Μαρτιαλε	DT 231 28	
iv ανιμω αβεατ αμωρε	DT DT 231 31	
oblīga illi pedes membra sensus medulla	DT 247 12-14	
ut facias [...] Tzelica apparitorem Adesicla	DT 248 a 5-6	
εινπλικατε λακινια	DT 252 11	
faciatis Victoria quem peperit Suavulva amante furente pre amore meo	DT 265 4-8	
κωγιτε Βονωσα	DT 267 15	
Persefina obblegate illa	DT 268 1	
palma vincere non possint	DT 272 a 12-13; DT 280 14; DT 281 14; DT 283 31; DT 284 34	
profucate Porcellu et Malisilla usore ipsius anima coratu	Olivieri 3	

²⁴⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 131-133.

Uporaba dativa

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
nec frenis audiant	DT 278 19-20; DT 280 15; DT 281 15; DT 282 a 24-25; BA 1906 I 15	Fraza <i>frenis audire</i> česta je na pločicama s tematikom utrka konja.
nec frenis audire possint	DT 275 29-30; DT 284 31	
exsultetur tibi	DT 140 16	Fraza nastala analogijom prema <i>insultare alicui</i> . ²⁴⁵
aufer illae somnum	DT 230 a 2	Miješanje fraza <i>aufere alicui</i> i <i>aufere ab alicui</i> . ²⁴⁶
auferas illis dulce somnum	DT 289 b 16	
auferas ab eis nervia	DT 289 b 6; DT 288 b 5-6	

Izražavanje pomoću prijedloga

Prijedlog ad

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
Inimicorum nomina [...] ad inferos	DT 96 b 1-3	ad + akuzativ
Data nomina ad inferos	DT 97 a 1-2	
Sintonem et Adiutorium eius Sintonis defero ad inferos	DT 98 6-7	
nomina data delata legata ad inferos	DT 100 a 1-4	

²⁴⁵ Vidi: Jeanneret, 1917: 136.

²⁴⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 136.

nec ad deos nec ad homines acceptus est	DT 139 a 7-8	
fuerit ad nilo	DT 222 b 7	ad + ablativ

Prijedlog ante

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
ante mense Martium	JHT Ves. a 27	ante + akuzativ
ante mensem Martium	JHT Av. a 17; JHT Ves. a 17	

Prijedlog apud

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
hunc ego apud vostrum numen demando devoveo desacrifico uti vos	DT 129 a 8-10; b 1-4	apud + akuzativ
seic Rhodine apud M. Licinium Faustum mortua sit	DT 139 3-5	
seic Rhodine aput M. Licinium accepta sit	DT 139 9-10	

Prijedlog adversus

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
nec adversus respondere	DT 218 8-9	adversus + akuzativ
adversus eam loqui no possit inimici adversus ea loqui non possint	DT 220 b 5-8	
nec valiat adversus respondere	DT 223 a 16-17	

si quis adversus me locutus fuerit	DT 225 I 1	
------------------------------------	------------	--

Prijedlog contra

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
ne contra me nec dicere nec facere valeant	DT 217 a 2-3	contra + akuzativ
ne quit possint respondere contra	DT 219 a 6-8	
no potes contra nos dspondere [...] contra patre meum contra me advocati qui contra nos non posit	DT 221 2-4	

Prijedlog cum

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
cum compotem feceris	JHT Av. 18; JHT Ves. 24	cum + akuzativ
cum compote feceris	JHT Pl. 17	

Prijedlog de

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
rideat de te	DT 140 16	de + ablativ
de anpitateo exire	DT 248 b 2-3	

Prijedlog ex

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
ex hac diem	DT 268 3	
ex anc ora ex anc die ex oc momento	DT 286 b 3-4; DT 291 a 8-10; DT 293 a 8	
ex anc die ex oc momento	DT 290 b 2	
ex hanc die ex hanc ora ex oc momento	DT 293 b 3-5	
qui te resolvit ex vite temporibus	DT 293 b 6-8; DT 294 11-13	Usporedi: <i>qui te resolvit vite temporibus</i> (DT 290 b 8-9; DT 292 b 5-6)
ex anc die ex oc momento	BA 1910 II b 3-4	

Prijedlog in

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
in as tabellas	DT 135 a 10; b 8	in + akuzativ
praefocato eum Praestetium filium Aselles in terma sin valneas in quocumque loco	DT 140 13-14	
in numerum tu abias	DT 228 a 6; b 6	
in omnem proelium in omni certamine evanescat	DT 250 b 6	
et ispiritum deponat in omnem proelium	DT 250 b 14	
im sensem et isapientiam et intellectum	DT 268 1	
iv μεντεμ	DT 270 8-9	
in Aegypto	DT 230 a 9	
Vinentζus Tζaritζo in ampitζatru [...] in ampitζatru Carthaginis in ζie Merccuri	DT 253 10; 17-18	

obligate		
in omni ora in omni momento	DT 253 13; 21	Usporedi: <i>cras et perendie et omnibus horis</i> (DT 295 23-24) <i>In</i> + ablativ zamjenjuje konstrukciju ablativa vremena.
in crastino die	DT 243 33	
in ista ora	DT 247 5	
in die muneris	DT 248 b 3	
in ζie Merccuri	DT 253 13-14	

Prijedlog inter

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
inter quibus nomen Seneciani	DT 106 6	inter + ablativ

Prijedlog per

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
per Bonosa	DT 268 2	per + ablativ
per deo meo	DT 268 4	

Prijedlog sine

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
facias illum sine sensum sine memoria sine ritu sine medulla	DT 300 a 9-12	sine + akuzativ

Prijedlog super

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
σουπερ νεκεσσιπατησ τερρε	DT 231 21-22	super + akuzativ

Uporaba glagola

Aktiv na mjestu pasiva

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
Male perdat, male exet, male disperdat	JHT Pl. 43-44; JHT Ves. b 45-46	
uratur frigat [...] ardeat Vettia	DT 266 20-21	
cadan frangan disiungantur	DT 272 a 12; DT 283 a 28; DT 284 32; BA 1906 I a	
equi frangan	DT 274 a 13	
cadant frangant disfrangantur	DT 275 31; DT 279 12; DT 280 12-13; DT 281 12-13; DT 282 a 26	
cadant frangant	DT 276 11; 14; DT 282 29-30; DT 284 16	
frangant disfrangantur	DT 276 23	
cadat vertat frangat	DT 275 19; 21; 23; 24; 25; 26; 27; DT 279 2; 3	
russei vertant [...] vertant	DT 275 31-34	
cadat vertat	DT 276 1; 2; 3; 4; DT 277 2; 3; 4; 5; 6; DT 278 13; 14; 15; 17; DT 282 a 2; 3; 4; 5; 21; 22;	

	DT 283 2; 3; 4; 22; 23; 24	
vertat	DT 276 20; 21	
cadant vertant	DT 277 13; DT 284 18	

Infinitiv na mjestu konjunktiva

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
sic illos inimicos aversos ab hac lite esse	DT 111 10; DT 112 1	possint → esse
ne adversus nos respondere	DT 218 8-9	
ne quit repondere	DT 303 I 3; II 6; VI 2	

Pasivni perfekt u službi prezenta

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
Paulina aversa sit	Premenstein a 1	
deficsa sit	Premenstein a 3	
sic transpecti sin quomodi ille	DT 112 4-5	
Seic Rhodine apud M. Licinium Faustum mortua sit	DT 139 3-5	
seic Rhodine aput M. Licinium accepta sit	DT 139 9-10	
perversus sit, perperversus sit Maurussus	DT 250 b 9	

Uporaba zamjenica

Osobne zamjenice

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
hunc ego aput vostrum numen demando devoveo desacrificio, uti vos Aquae ferventes sive vos Nimfas sive quo alio nomine voltis adpellari uti vos eum interemates	DT 129 a 8-10; b 1-10	Učestalo korištenje osobnih zamjenica nije karakteristično za pisani jezik.

Uporaba nepromjenjivih vrsta riječi

Negacija

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
nec nemo potes	DT 221 7	Za govorni je jezik karakteristično ponavljanje negacije.
von ληγετ νεμινεμ	DT 252 38	
sic nec advocati eorum eos defendere non possint	DT 111 8-10	

Veznici

Quomodo - sic

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
Quomodo hic catellus nemini nocuit sic...	DT 111 4-5	<i>Quomodo</i> u korelaciji sa <i>sic</i> često se koristi kao

Quomodi nec mater huius catelli defendere potuit sic nec advocati eorum eos defendere non possint	DT 111 8-10	governolatinski nadomjestak za književno <i>ut i velut</i> . ²⁴⁷
Quomodi hic catellus aversus est nec surgere potest sic nec illi sic transpecti sin	DT 112 1-4	
Quomodo mortuos qui istic sepultus est nec loqui nec sermonare potest, seic Rhodine apud M. Licinium Faustum mortua sit nec loqui nec sermonare possit	DT 139 1-6	
Securus comodo ... no potes contra nos drspondere ... sic no posit contra patre meum	DT 221 1-3	
comodo Securus ... sic non posit	DT 221 8	
comodo Securus non potes loqui sic non posint loqui arvocati	DT 221 9-10	
quomodi huic gallo lingua vivo extorsi et defixi sic inimicorum meorum linguas adversus me ommutescant	DT 222 a 13 - b 5	
quomodo quicquid legitime scripsit mandavit seic ego Ploti tibi trado mando	JHT Pl. 39-41	Usporedi: JHT Av. 38-40; JHT Ves. 40-42
Valentinus Sinto inimicus sic comdi plumbum subsidet sic Sintonem et Martialem Sintonis et Adiutorium	DT 98 2-7	Inverzan poredak riječi unutar fraze: <i>sic quomodo</i> .

²⁴⁷ Vidi: Jeanneret, 1917: 145-146.

Sintonis [...] defero ad inferos		
----------------------------------	--	--

Quod

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
Dii inferi vobis comedo si quicua sactitates hbetes ac tadro Ticene Carisi quodquid acat quod icidat omnia in adversa	DT 190 1-4	U kasnom latinitetu <i>quod</i> se je razvio u univerzalni veznik. ²⁴⁸

Asindeton

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
nomina dana mandata ligata ad inferos	DT 100 a 1-4	Asindeton je obilježje arhajskog, ali i magijskog i religijskog jezika jer pridonosi ekspresivnosti rečenice. ²⁴⁹
patiatur febris frigus tortionis palloris sudores obbripilationis meridianas interdianas serutinas nocturnas ab hac ora ab oc die ab hac nocte	DT 140 8-11	
vobis comedo ilius memra colore ficura caput	DT 190 4-6	
neque ternis plagis occidat tauru ursu	DT 247 17-18	

Polisindeton

Primjer	Oznaka pločice	Komentar

²⁴⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 146-147.

²⁴⁹ Vidi: Jeanneret, 1917: 148.

obligo Vettia peperit Optata sensum sapentiam et intellectum et voluntatem	DT 266 9-12	Jednako kao i asindeton, polisindeton također pridonosi ekspresivnosti rečenice. ²⁵⁰
--	-------------	--

5.6. Leksik vulgarnog latiniteta

Posuđenice iz grčkog jezika²⁵¹

Oblik	Oznaka pločice	Komentar
amphitheatrum	DT 247 5-6; DT 248 b 2-3; DT 250 b ; 16; DT 252 12; DT 253 10; 17; 42; 56; DT 254 a 6	< grč. <i>αμφιθέατρον</i>
gyrare	DT 272 a 12; DT 275 19; DT 276 23; DT 280 13; DT 281 13; DT 282 a 26; DT 283 a 28-29; BA 1906 I 14; BA 1906 II 42	< grč. <i>γυρώω</i>
daemon	DT 233 28; DT 250 a 2, 15, 29; DT 251 II 11 DT 265 b 6;	< grč. <i>δαίμων</i>

²⁵⁰ Vidi: Jeanneret, 1917: 148.

²⁵¹ Za usporedbu, vidi: *Mots étrangers*, u: Jeanneret, 1917: 76-77.

	DT 286 b 1; DT 295 11; BA 1910 II b 1	
inpodisare	DT 243 18; 20	< grč. ἐμποδίζω
epar	Olivieri 3 6	< grč. ἦπαρ
pelagicus	DT 286 b 12-13; DT 291 a 5; b 9-10; DT 292 b 7; DT 293 a 11; b 8-9; DT 294 a 13; BA 1910 II 6; 9	< grč. πελαγικός
filacterium	DT 250 a 20	< grč. φυλακτήριον

Promjene značenja riječi u govornom jeziku u odnosu na standardnu uporabu²⁵²

Specifičan magijski vokabular

Oblik	Oznaka pločice	Komentar
do tibi	DT 100 a 2; JHT Pl 18; 20; 21; 22; JHT Av. 19; 21; 22; 23; 24; JHT Ves. a 20; 22; 23; 24; 25; JHT Sec. 16; 17; 18; 19; 20;	Riječi koje se odnose na podvrgavanje pojedinca vlasti bogova ili demona. ²⁵³
mando	DT 137 2; DT 195 7; DT 297 4; JHT Pl. 40; 41; JHT Av. a 39; 48;	

²⁵² Za usporedbu, vidi: *Changements de signification*, u: Jeanneret, 1917: 77-98

²⁵³ Vidi: Jeanneret, 1917: 78.

	JHT Ves. a 41;	
demando	DT 268 2; DT 286 b 2; DT 290 b 1-2; DT 291 a 6-7; b 2; DT 292 b 2; DT 293 a 7-8; b 2-3; DT 294 8; DT 300 b 1; 4-5; BA 1910 II 3	
demando devoveo desacrificio	DT 129 b 1-4	
commendo	DT 139 13; DT 190 1; 5; DT 228 a 2-3; b 2-3; DT 266 1; DT 268 10; DT 295 9; DT 297 9	
trado	DT 140 7; DT 190 2; DT 233 29; DT 248 a 14; JHT Pl. 4; 10; 42; JHT Av. a 11; 40; JHT Ves. a 4; 6; 13; 43; 46; JHT Sec. 13; 37	
anuntio	DT 231 6	
denuntio	DT 111 1	
describo	DT 134 a 8	
dedico	DT 199 11	
defero	DT 95 a 4; DT 98 7;	

	DT 100 a 2-3; DT 137 3; DT 196 1	
rogo	DT 195 7; DT 228 a 1; b 1; DT 289 a 3; BA 1906 II 41	Riječi i izrazi kojima autor pločice izražava molbu upućenu božanstvu ili demonu. ²⁵⁴
rogo oro obsecro	DT 122 3	
oro	DT 265 b 7	
obsecro	DT 289 b 3	
noli meas spernere voces	DT 288 b 7; DT 289 b 7-8; 14	
precor vos	DT 273 a 13; DT 274 a 11;	
peto	DT 289 b 17	
adiuro	DT 223 a 1; DT 231 20; DT 248 a 1-2; DT 250 a 27-28; DT 251 I 4; 16; II 8; DT 270 1; DT 286 b 1; 10; DT 290 b 1; 7-8; DT 291 a 3; b 1; DT 292 b 1; 8; DT 293 a 7; 10; b 1; 6; DT 294 7; 11; BA 1910 II b 1; 7	
excito te	DT 233 27	
ligare	DT 103 3	Riječi kojima autor pločice izražava svoju namjeru, u
alligare	DT 217 a 4; b 2; 6;	

²⁵⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 78-79.

	DT 218 6; DT 276 22; DT 277 11; DT 279 20; DT 283 a 26; DT 284 29; DT 303 II 3; 5; 7; 11; III 2; V 5	smislu ograničavanja djelovanja objekta pločice. ²⁵⁵
deligare	DT 217 a 4; b 2; 6	
colligare	DT 303 I 6; II 3, 11; 12; III 2	
obligare	DT 219 a 3; 12; DT 247 9; 12; 15; DT 248 a 12; DT 250 a 2; 22; b 12; DT 251 III 2; DT 252 41; DT 253 18; 50; 58; DT 266 11; DT 268 1; DT 275 29; DT 277 11; DT 279 20; DT 282 a 24; DT 283 a 26; DT 284 29; DT 295 11-12; 17; BA 1906 II 41; BA 1908 I 1; 7	
perobligare	DT 250 a 2; 22	
defigere	DT 134 a 6; DT 135 a 9; b 7; DT 222 b 2-3;	

²⁵⁵ Vidi: Jeanneret, 1917: 79.

	DT 250 b 17; Premersteiner a 3	
perfigere	DT 250 b 17	
tenere	DT 247 9; DT 297 5	
detinere	DT 231 11; DT 233 30	
retinere	DT 244 b 5	
custodire	DT 300 b 2	
cogere	DT 230 a 5; 7; 11; DT 251 II 10; 12; DT 267 15	
urgere	DT 230 a 7	
sic te morbo adicant Dii Manes	DT 101 12	
deus pelagicus aeri- us altissimus qui te resolvuit ex vitae temporibus	DT 286 b 12-14; DT 290 b 8-11; DT 291 a 1-5; b 9-10; DT 292 b 5-7; DT 293 a 10-12; b 6-9; DT 294 a 11-14; BA 1910 II b 7-10	
per nomen dei vivi omnipotentis	DT 247 18-19	

Riječi koje se odnose na objekt djelovanja magijske pločice

Primjer	Oznaka pločice	Komentar
corpus	JHT Pl. 3; JHT Av. a 3;	Dijelovi tijela za koje autor želi da na njih djeluje kletva

²⁵⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 80.

	JHT Ves. a 3; JHT Sec. a 2; Olivieri 1 10-11	napisana na magijskoj pločici. ²⁵⁷
omnia membra totius corporis	DT 270 19-20	
caput	DT 134 a 7; DT 135 a 3; DT 190 6; JHT Pl. 18; JHT Av. a 19; JHT Ves. a 19; Olivieri 1 11;	
capillus	DT 135 a 3; DT 190 6; DT 210 1	
supercilia	DT 135 a 6; DT 190 7; JHT Av. a 21; JHT Ves. a 22	
facies	DT 134 b 6	
figura	DT 190 6	
frons	DT 135 a 6; b 4; DT 190 7; JHT PL. 20; JHT Av. a 20; JHT Ves. a 20;	
oculi	DT 134 a 8; DT 135 a 1; 6; b 2; Olivieri 1 11	
palpebra	JHT Av. a 22; JHT Ves. a 23 (palpetra!)	

²⁵⁷ Vidi: Jeanneret, 1917: 81-83.

pupilla	JHT Av. a 23; JHT Ves a. 24; JHT Aq. a 20
oracula	JHT Pl. 25; JHT Av. a 24; JHT Ves. a 26; JHT Sec. a 25
nasus	DT 190 7; JHT Av. a 24; JHT Ves. a 26; JHT Sec. a 22
nares	JHT Ves. a 26
mentum	DT 135 a 6 (mentus!); DT 190 8
buc(c)ae	DT 135 a 5; DT 190 a 8
labra	JHT Pl. 25; JHT Ves. a 25 (labrae!)
labiae	DT 135 a 5
os	DT 135 a 5; b 4; DT 190 7
dentes	DT 135 a 5; b 1; JHT Pl. 26 JHT Av. a 25; JHT Ves. a 26; Olivieri 1 12
lingua	DT 134 b 2; DT 217 a 4; DT 218 6- 7; DT 219 a 3-4; 12; DT 222 b 4; DT 224 III 14-17; DT 303 I 1-6; II 2; 5; 10; VI;

	JHT Pl. 25; JHT Av. a 25; JHT Ves. a 26;	
collum	DT 135 a 5 (collus!); JHT Pl. 27; JHT Ves. a 28	
scapulae	DT 135 a 7 (scaplae!); JHT Pl. 32; JHT Av. a 31; JHT Ves. a 33	
membra	DT 135 b 1; DT 190 5; DT 247 12-13; DT 250 a 24; DT 270 a 19-20; Olivieri 2 12	
artus	DT 219 a 13-14	
bracchia	DT 135 a 2 (braciae!); DT 135 b 2 (bracia!); DT 190 10 (bracia!); JHT Pl. 28; JHT Av. a 27; JHT Ves. a 29;	
umeri	DT 135 a 7; DT 190 9; JHT Pl. 27; JHT Av. a 27; JHT Ves. a 29	
manus	DT 135 a 2; b 1; DT 190 11; DT 247 9; DT 250 b 11	
pugni	DT 252 38	

digiti	DT 135 a 2; b 5; DT 190 10; 13; JHT Pl. 28; JHT Av. 27; JHT Ves. a 29	
ungues	DT 135 a 2; b 5; JHT Pl. 27; JHT Av. a 35; JHT Ves. a 37	
crura	DT 135 a 8; b 4 (crus!); DT 190 12; JHT Aq. 31	
femur	DT 135 a 3 (femus!) JHT Pl. 35; JHT Av. a 33	
tibia	JHT Pl. 36; JHT Av. a 34; JHT Ves. a 36	
genua	DT 190 12; JHT Pl. 35; JHT Av. a 34	
plantae	DT 190 12	
vestigia	DT 134 b 6	
pedes	DT 135 a 3; b 4; DT 247 12; DT 250 b 12; DT 252 41; DT 278 a 20; DT 284 31; DT 295 12; JHT Av. a 34; JHT Ves. a 36; JHT Sec. a 31	

tali	JHT AV. a 35; JHT Ves. a 37	
pectus	DT 135 a 4; b 3; JHT Av. a 28	
mamila	DT 135 a 4; b 2	
latus	DT 134 b 1; 6; JHT Pl. 31 (latera!); JHT Av. a 31 (latera!)	
venter	DT 135 a 3; 8; DT 190 10; JHT Pl. 31; JHT Av. a 30; JHT Ves. a 32; JHT Sec. a 27	
umbilicus	DT 135 a 4; b 6; DT 190 11; JHT Pl. 31; JHT Av. a 31; JHT Sec. a 27	
nates	DT 135 a 4; JHT Pl. 35	
anus	JHT Pl. 35; JHT Av. a 34	
cunus	DT 135 b 6	
mentula	DT 135 a 8	
viscera	DT 250 a 24; Olivieri 2 12	
pulmones	DT 190 9; JHT Pl. 30; JHT Av. a 29; JHT Ves. a 31	
cor	DT 190 9; DT 250 a 24;	

	DT 270 11; 19; JHT Pl. 13; 29; JHT Av. a 14; 28; JHT Ves. a 14; 30; Olivieri 3 5-6 (coratum!)	
iocur	DT 190 9; JHT Pl. 29 (iocinera!); JHT Ves. a 28 (iocinera!); JHT Sec. a 25 (iocinera!)	
intestina	DT 190 10; JHT Pl. 31; JHT Av. a 30; JHT Ves. a 32	
interania	DT 250 a 24	
vesica	DT 190 11	
viscum sacrum	JHT Pl. 34-35; JHT Av. a 32; JHT Ves. a 34; JHT Sec. a 29	
ossua	DT 135 a 7; b 3	
vertucolum	DT 190 8-9	
nervia	DT 135 a 7 (nerviae!) DT 252 41; DT 287 a 2-3; DT 288 b 6; DT 289 b 6; DT 289 b 18 (nervitas?); BA 1910 II a 6	
merilae	DT 135 a 8; b 3;	
medullae	DT 288 b 6; DT 289 b 6-7	
cerebrum	DT 190 6-7	Umne sposobnosti za koje autor želi da na njih djeluje
intellectus	DT 266 12-13;	

	DT 268 1	kletva napisana na magijskoj pločici. ²⁵⁸
memoria	DT 300 a 10-11	
sapientia	DT 266 12; DT 268 1	
sensus	DT 247 13; DT 266 12; DT 268 1; DT 300a 10; BA 1908 II 1	
conatus	DT 134 b 2	
nisus	DT 134 a 7	
impetus	DT 288 b 6; DT 289 b 7	
cogitationes	JHT Pl. 4	
vires	DT 251 I 14; DT 288 b 6; DT 289 b 6; JHT Pl. 3; JHT Av. a 3; JHT Ves. a 3	
virtus	JHT Pl. 38; JHT Av. a 36; JHT Ves. a 38; JHT Pl. 3 (virtutes!); JHT Av. a 4 (virtutes!); JHT Ves. a 3 (virtutes!)	
voluntas	DT 266 13; DT 268 2	
lucrum	DT 135 a 9	
quaestum	DT 134 a 7; DT 135 a 9; b 7; DT 195 4	

²⁵⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 83.

valetudo	DT 135 a 9 (valetudines!); DT 195 3	
amor	DT 269 b 19	
salus	JHT Pl. 3; JHT Av. a 3; JHT Ves. a 3; JHT Aq. 2	
spiritus	DT 250 a 17-18; b 13; DT 270 18; DT 286 b 9	
anima	DT 250 a 17; b 13; DT 253 63; DT 270 11; JHT Ves. a 9; Olivieri 3 5	
vita	DT 195 3	
morbus	DT 101 12; Olivieri 4 2	
sudores	DT 140 9	
frigus	DT 140 9; Olivieri 4 2 (frigora!)	
calores	Olivieri 4 2	
febris	Olivieri 4 1 JHT Pl. 5-6; JHT Av. a 6-7; JHT Ves. a 6-7; JHT Sec a 6-7;	
tortiones	DT 140 9	

²⁵⁹ Vidi: Jeanneret, 1917: 83-84.

Riječi koje se na magijskim pločicama javljaju u značenju promijenjenom u odnosu na standardno

Primjer	Oznaka pločice	Komentar	
pistrinarius qui manet in regione nona	DT 140 6	<i>manere</i> = živjeti	Riječi kojima je spektar značenja sužen u odnosu na standardni. ²⁶⁰
et si forte te seducat	DT 140 15	<i>seducere</i> = odvesti, ali u krajnje negativnom smislu	
quoniam maledixit partourientem	DT 295 9-10	<i>maledicere</i> = proklinjati	
exterminate Gallicu	DT 247 3-4	<i>exterminare</i> = uništiti	
exterminate T̄çariçoni	DT 253 43		
nomen Seneciani	DT 106 6-7	<i>nomen</i> = osoba	Riječi kojima je spektar značenja proširen u odnosu na standardnu uporabu. ²⁶¹
stipem strenam lumen suom secum defert	DT 137 2-3	<i>strena</i> = poklon	
demando devoveo desacrificio	DT 129 b 1-3	<i>demandare</i> = pitati	
adiuro te demon quicumque es et demando tibi ex anc ora ex anc die ex oc momento ut equos prasini et albi crucies ocidas	DT 286 b 1-6		
te adiuro	DT 250 a 27-28; DT 251 I 4; 16; II 8; DT 286 b 1; 10; DT 290 b 1; 7-8; DT 291 a 3; b 1	<i>adiurare</i> = preklinjati	

²⁶⁰ Vidi: Jeanneret, 1917: 95-97.

²⁶¹ Vidi: Jeanneret, 1917: 97-98.

Novotvorenice²⁶²

Sufiksalna tvorba

Oblik	Oznaka pločice	Komentar
offector	DT 96 b 18	Sufiks <i>-tor</i> koristi se za tvorbu imenice koja označava vršitelja radnje, jednako kao i u standardnom latinitetu. ²⁶³ Konjima su često davana imena nastala tvorbom pomoću sufiksa <i>-tor</i> . ²⁶⁴
apparitor	DT 248 a 5	
venator	DT 250 a 2-3; DT 251 I 11; III 3	
Animator	DT 233 13	
Impulsator	DT 233 8	
Venator	DT 233 6	
Arator	DT 280 5	
Atquesitor	DT 280 6; DT 281 6	
Exsuperator	DT 281 5	
Acceptor	DT 284 11; BA 1906 II 4	
Viator	DT 284 14; BA 1906 II 13; 30	
Percussor	DT 284 15	
Aliator	DT 284 16; BA 1906 II 17; 34	
materiarius	DT 96 10	
aerarius	DT 101 5	
pristinarius	DT 140 5; 18	
Coronaria	DT 231 15	Pomoću sufiksa <i>-arius</i> tvore

²⁶² Za usporedbu, vidi: *Formation des mots*, u: Jeanneret, 1917: 60-72.

²⁶³ Vidi: Jeanneret, 1917: 60.

²⁶⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 60.

²⁶⁵ Vidi: Jeanneret, 1917: 61.

Funarius	DT 272 a 8	se i neka vlastita imena. ²⁶⁶	
mentula	DT 135 a 8	Tvorba deminutiva pomoću sufixa <i>-ulus</i> . ²⁶⁷	
mutulus	DT 219 a 10		
oracula	JHT Pl. 25; JHT Av. a 24; JHT VEs. a 25 (oracula!)		
Camula	DT 101 6		
Tziolus	DT 148 a 3	Tvorba osobnih imena pomoću sufixa <i>-ulus</i> . ²⁶⁸	
Sapautulus	DT 252 7-8		
Primulus	DT 286 b 7-8		
Vagulus	DT 175 12; DT 276 14; DT 278 a 7		
Capriolus	DT 284 14; BA 1906 II 12; 30		
Peciolus	DT 293 a 14; DT 294 20		
Querulus	BA 1906 I 10		
catellus	DT 111 4; 7; DT 112 2		Tvorba deminutiva pomoću sufixa <i>-ellus</i> . ²⁶⁹
ursellus	DT 252 37		
Germanilla	DT 104 8		Tvorba osobnih imena pomoću sufixa <i>-ellus</i> / <i>-illus</i> . ²⁷⁰
Tasgillus	DT 111 2		
Asella	DT 140 5; 14; 15; 16; 18		
Faustilla	DT 228 a 3-4		
Porcellus	Olivieri 1 3; 4		
Malisilla	Olivieri 1 3		
Firmina	Premesteriner b 2	Hipokoristici od vlastitih imena obično se tvore	
Atticinus	DT 96 b 5;		

²⁶⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 61.

²⁶⁷ Vidi: Jeanneret, 1917: 62.

²⁶⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 63.

²⁶⁹ Vidi: Jeanneret, 1917: 63.

²⁷⁰ Vidi: Jeanneret, 1917: 63.

	DT 101 7	sufiksom <i>-inus</i> . ²⁷¹
Severinus	DT 102 a 1	
Iovina	DT 104 8	
Lentinus	DT 111 2	
Camurinus	DT 130 6	
Silvina	DT 131 8	
Marinus	DT 132 6	
Glycinna	DT 139 18	
Rufinus	DT 224 IV 6	
Tottina	DT 269 b I 5; II 12; DT 304 10; 13	
Repentinus	DT 275 3; 27; DT 276 5	
Turinus	DT 233 4	Imena konja tvore se pomoću sufixa <i>-inus</i> . ²⁷²
Celestinus	DT 272 a 4; DT 273 a 9; DT 274 a 10; DT 279 18; BA 1906 II 8; 26	
Puerina	DT 279 10	
Secundinus	DT 279 11	
interdianus	DT 140 10	
decanus	DT 270 26	Tvorba pridjeva pomoću sufixa <i>-anus</i> . ²⁷³
Montanus	DT 96 b 10	Tvorba osobnih imena pomoću sufixa <i>-anus</i> . ²⁷⁴
Lucanus	DT 96 b 16	
Silvanus	DT 96 b 19	
Caranitanus	DT 101 2	
Catusminianus	DT 104 7	
Comitianus	DT 104 6	
Silulanus	DT 106 2	

²⁷¹ Vidi: Jeanneret, 1917: 63.

²⁷² Vidi: Jeanneret, 1917: 64.

²⁷³ Vidi: Jeanneret, 1917: 65.

²⁷⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 65.

Senecianus	DT 106 7	
Labicanus	DT 132 5-6	
Sextilianus	DT 218 1 4	
Celsanus	DT 251 I 12	
Laelianus	DT 263 1	
Niofitianus	DT 279 4	
Eforianus	DT 232 5	Imena konja na <i>-anus</i> . ²⁷⁵
Germanus	DT 279 17	
Aurum Adiutorium	DT 95 a 2-3	Tvorba pridjeva pomoću sufiksa <i>-orius</i> . ²⁷⁶
oleum libutorium	DT 250 a 21	
infernalis	DT 228 a 1; 2; b 5; DT 266 3; DT 295 11	Tvorba pridjeva pomoću sufiksa <i>-alis</i> . ²⁷⁷
Veneriosa	DT 129 a 8	Tvorba pridjeva pomoću sufiksa <i>-osus</i> . ²⁷⁸
Cambosa	DT 131 4-5	
Atlosa	DT 219 2	
Gloriosa	DT 232 1	
Bonosa	DT 267 15; 20; DT 268 2; 10	
serutinus	DT 140 10-11	Tvorba pridjeva pomoću sufiksa <i>-tinus</i> . ²⁷⁹

Prefiksna tvorba

Oblik	Oznaka pločice	Komentar
aduror	DT 227 4	Često upotrebljavani prefiksi prilikom tvorbe glagolskih oblika su <i>ad-</i> i <i>in-</i> . ²⁸⁰
allido	DT 247 20	
alligo	DT 217 a 4; b 2; 6;	

²⁷⁵ Vidi: Jeanneret, 1917: 65.

²⁷⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 66.

²⁷⁷ Vidi: Jeanneret, 1917: 66.

²⁷⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 66.

²⁷⁹ Vidi: Jeanneret, 1917: 66.

²⁸⁰ Vidi: Jeanneret, 1917: 69.

	DT 218 6; DT 276 22; DT 277 11; DT 279 20; DT 283 a 26; DT 284 29; DT 303 II 3; 11; III 2; V 6	
anuntio	DT 231 6	
immuto	DT 122 7	
inmitto	DT 266 2	
inplico	DT 233 31; DT 248 a 13; DT 252 11; 36; DT 253 18; 50	
defero	DT 95 a 4; DT 98 7; DT 137 3	Često upotrebljavani prefiksi prilikom tvorbe glagolskih oblika su <i>de-</i> i <i>dis-</i> . ²⁸¹
dedico	DT 199 11	
defigo	DT 134 a 6; DT 135 a 9; DT 222 b 2-3; DT 250 b 17	
deligo	DT 217 a 4; b 6	
denuntio	DT 111 1	
depanno	DT 250 b 14; DT 253 52	
depono	DT 250 b 13	
depremo	DT 250 b 17; DT 289 b 19; BA 1910 II a 3-4	
derespondeo	DT 221 2	
desacrificio	DT 129 b 3-4	

²⁸¹ Vidi: Jeanneret, 1917: 69.

describo	DT 134 a 8	
detineo	DT 231 11; DT 233 30	
devoeo	DT 129 b 2-3	
disfrango	DT 275 31; DT 276 23; DT 279 12; DT 280 12-13; DT 281 12-13; DT 282 a 26; BA 1906 I a 13-14; 17-18	
disperdo	JHT Pl. 43-44; JHT Ves. b 45-46	
dissoluo	DT 270 22	
exactos	DT 248 a 7	Za tvorbu glagolskih oblika koristi se prefiks <i>ex-</i> . ²⁸²
exsibilo	DT 248 a 8-9	
exsilio	DT 248 a 7-8	
extermino	DT 247 3-4; DT 253 43	
perfigo	DT 250 b 17	Za tvorbu glagolskih oblika koristi se prefiks <i>per-</i> . ²⁸³
perobligo	DT 250 a 2; 22	
peroccido	DT 140 17	
perverto	DT 250 b 9	
pervinco	DT 248 a 8-10	
pertranseo	DT 250 a 19	
concido	DT 287 13; BA 1910 II a 6	Za tvorbu glagolskih oblika koristi se prefiks <i>con-</i> . ²⁸⁴
confringo	DT 140 4	
collido	DT 286 b 9	
colligo	DT 303 I 6; II 3; III 2; V 6	

²⁸² Vidi: Jeanneret, 1917: 70.

²⁸³ Vidi: Jeanneret, 1917: 70.

²⁸⁴ Vidi: Jeanneret, 1917: 70.

conruo	DT 100 a 6	
contero	DT 140 4	

Tvorba slaganjem

Oblik	Oznaka pločice	Komentar
Auricinta	DT 141	Slaganje dviju riječi u jednu preko vokala <i>i</i> . ²⁸⁵
Auricomus	DT 275 13; DT 276 10; DT 284 7	
Multivolus	DT 275 15; DT 278 a 8; DT 282 a 15; DT 284 13	
Noctivagus	DT 286 a 11	
Dextroiugus	DT 272 a 3; DT 275 5; DT 284 4	Slaganje dviju riječi u jednu preko vokala <i>o</i> . ²⁸⁶
mulomedicus	Olivieri 1 3; 4	
contravenire	DT 98 6	Slaganje prijedloga <i>i</i> već poznate riječi u novotvorenici. ²⁸⁷
interdianus	DT 140 10	
suprascribere	DT 218 7-8	
Exorbis	BA 1906 I 9	
maledicere	DT 295 9	Primjer jukstapozicije dvaju riječi u novu riječ. ²⁸⁸
desub	DT 250 b 7; 16	

²⁸⁵ Vidi: Jeanneret, 1917: 68.

²⁸⁶ Vidi: Jeanneret, 1917: 68.

²⁸⁷ Vidi: Jeanneret, 1917: 68 i 70.

²⁸⁸ Vidi: Jeanneret, 1917: 70.

6. Metodološki pristup proučavanju govornog jezika i teme magijskih pločica

U nastavi latinskoga jezika navikli smo, s jezične strane, proučavati isključivo standardni latinitet, a s kulturološke, službenu državnu religiju. Teme kojima sam se bavila u ovom radu od toga odudaraju i u nastavi se uglavnom ne obrađuju.

Kad koristim riječ *nastava*, mislim prvenstveno na dvogodišnju srednjoškolsku nastavu, s obzirom na to da sam se s takvom nastavom dosad najčešće susretala. Nastava latinskoga jezika u osnovnoj školi specifična je na svoj način, jednako kao i nastava po četverogodišnjem programu, ali mišljenja sam da se opće natuknice o kojima govorim u ovom poglavlju mogu primijeniti na sve spomenute razine nastave. Iz ovog pregleda izostavljena je nastava latinskog jezika na akademskoj razini, jer se ne uklapa u objašnjenje: vulgarni se latinitet kao zaseban kolegij pod različitim nazivima predaje na sveučilištima, dok se o fenomenu magije može saznati u sklopu kolegija na studijima povijesti i arheologije.

Unatoč tome, smatram da je važno osvijestiti postojanje govornog aspekta jezika, kao i činjenicu da se ne radi o pogreškama, već o različitostima. Posebice je to moguće prilikom obrađivanja teme Pompeja, koja se spominje u svim dvogodišnjim i četverogodišnjim programima, a koja je zbog mnoštva zidnih natpisa koji su tamo pronađeni, izvandredno pogodna za objašnjavanje rečene teme.²⁸⁹

Tema magije i magijskih pločica kao dijela antičke religije nezahvalna je za obrađivanje u nastavi zbog kompleksnosti sadržaja. Potrebno je veliko predznanje o čitavoj grčko-rimskoj kulturi da bi se ona ispravno razumijela i da ne bi bila pogrešno protumačena. S druge strane, magija i okultno oduvijek izazivaju veliko zanimanje i pažnju, stoga smatram da bi se ta tema dobro uklopila u fakultativnu nastavu latinskog jezika. U ovom su kontekstu zanimljive kompeticijske magijske pločice koje govore o sportskim natjecanjima, a koje bi se mogle upotrijebiti da bi se proširila tema sportskih igara i provođenja slobodnog vremena u grčko-rimskom svijetu uopće.²⁹⁰

²⁸⁹ Vidi: *Grad pod pepelom*, u: Salopek, Šešelj, Škiljan, 2007: 134-146.

²⁹⁰ Vidi: *Panem et circenses*, u: Salopek, Šešelj, Škiljan, 2007: 222-224.

Zaključak

Nakon što sam ukratko prikazala fenomen govornog segmenta latinskog jezika, kroz povijest znanstvenog poručavanja, njegov odnos prema standardnom latinitetu, definiravši ga i određivši mu trajanje, te prikazavši pregled izvora njegova poznavanja, nameće se zaključak: među riječima napisanim na magijskim pločicama mnogi su primjeri različitosti u odnosu na standardni latinski latinitet, na koji smo navikli čitajući kanonske autore. Te su različitosti dokaz da je latinski jednom bio živ jezik, kojim su se koristili ljudi različitih društvenih skupina, koji nije postojao kao okamenjena struktura u jednom trenutku u povijesti, već jezik kao i svaki današnji: upotrebljavan, izvrtan, kvaren i pojednostavljan, ali i nadopunjavan i obogaćivan dijalektizmima, arhaizmima i tuđicama. Unatoč poštovanju koje osjećamo prema klasičnim autorima (ili možda upravo zbog toga?), prečesto zaboravljamo da je jezik živ organizam i da oni njegovi segmenti koji se razlikuju od norme nisu manje vrijedni, već da bismo ih trebali cijeniti utoliko više što nam baš oni daju iskonsku sliku društva koje se toliko trudimo upoznati čitajući upravo vrhunska ostvarenja njihove kulture.

Prikazavši temeljne odrednice fenomena magijskih pločica kroz njihovu definiciju, fizičke osobine, način izrade, tematsku i stilsku kategorizaciju, ostavljam mjesto za daljnja bavljenja temom: zanimljivo bi bilo proučiti njihov sadržaj i preko njega produbiti znanje o fenomenu antičke magije, kao neslužbenog i opskurnog dijela službene religije. Također, magijske bi se pločice moglo proučavati s obzirom na geografsku rasprostranjenost, s obzirom na to da su pronađene u svim dijelovima grčko-rimskoga svijeta, pri čemu bi se vidjelo koliko je uistinu taj fenomen univerzalan, a koliko se razlikuje u pojedinim pokrajinama. Osim sadržaja, na jednak bi se način moglo proučiti i jezične osobine, pri čemu bi se mogle uočiti regionalne razlike govornog latiniteta, kao i njihova refleksija u različitim romanskim - novolatinskim jezicima.

Prilozi diplomskome radu

Prilog 1: Kategorizacija magijskih pločica s obzirom na sadržaj

Magijske pločice na kojima su navedena samo osobna imena							
DT 94; 130; 131; 132; 211; 215				Besnier, 40; 41; 42; 43; 44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 53; 54; 55; 56; 57; 58; 59; 60			
Magijske pločice s temom parničenja							
DT 93; 95; 96; 98; 111; 112; 133; 134; 216; 217; 218; 219; 220; 221; 222; 223; 224; 225; 226; 303						Neto, 3	
Magijske pločice s temom sportskih natjecanja							
DT 232; 233; 243;	BA 1905 II;						

244; 247; 248; 249; 250; 251; 252; 253; 254; 272; 273; 274; 275; 276; 277; 278; 279; 280; 281; 282; 283; 284; 286; 287; 288; 289; 290; 291; 292; 293; 294; 295	BA 1906 I; BA 1906 II; BA 1910 II						
Magijske pločice s temom trgovine							
DT 135							
Magijske pločice s temom ljubavi							
DT 100; 103; 134; 138; 139; 190; 191; 227; 228; 229; 230; 231; 264; 265; 266; 267; 268; 269; 270; 304	BA 1908 I; BA 1908 II	JHT Pl.; JHT Av.; JHT Ves.; JHT Sec.; JHT Aq.			Olivieri 1; Olivieri 2; Olivieri 3; Olivieri 4		Premer- steiner
Magijske pločice s temom osvete za ukradena dobra							
DT 104; 106; 122							

Magijske pločice koje se ne mogu sadržajno odrediti							
DT 97; 101; 102; 129; 133; 137; 140; 141; 142; 195; 196; 197; 199; 210; 263; 300							

Prilog 2: Kategorizacija magijskih pločica s obzirom na korištenje grčkog jezika ili pisma

Magijske pločice ispisane grčkim pismom i latinskim jezikom	DT 231; 252; 267; 269; 270; 304
Magijske pločice ispisane latinskim jezikom i pismom, s ubačenim dijelovima na grčkom	DT 243; 244; 249; 253; 264; 295
Magijske pločice na kojima su imena demona napisana grčkim jezikom i pismom	DT 230; 250; 255; 264; 286; 290; 291; 293; 294
Magijske pločice na kojima su prisutne <i>voces magicae</i>	DT 140; 218; 227; 233; 248; 250; 251; 273; 274; 284; 293
Magijske pločice na kojima su prisutne <i>charakteres</i>	DT 266; 272; 275; 276; 278

Popis literature

1. Audollent, Auguste, *Defixionum tabellae quotquot innotuerunt tam in Graecis orientis quam in totius occidentis partibus praeter Atticas in corpus inscriptionum Atticarum editas*, Pariz, 1904
2. Audollent, Auguste, *Deux Tabellae Defixionis trouvées à Sousse*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1905, CLXXXIII
3. Audollent, Auguste, *Rapport sur des Tabellae Defixionum récemment découvertes à Sousse (Tunisie)*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1906, 378-381
4. Audollent, Auguste, *Rapport sur deux fragments de lamelles de plomb avec inscriptions découvertes à Sousse*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1908, 290-296
5. Audollent, Auguste, *Deux nouvelles defixiones de Tunisie*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1910, 137-148
6. Besnier, Maurice, *Récents travaux sur les defixionum tabellae latines*, u: *Revue de philologie*, Vol. 44, Pariz, 1920, 5-30
7. (Ur.) Betz, Hans Dieter, *The Greek Magical Papyri in Translation Including the Demotic Spells*, The University of Chicago Press, Chicago, 1986
8. Bulić, Nada, Šarić Maria Mariola, *Gramatičke značajke vulgarnog latinskoga*, Redak, Split, 2013
9. Clackson, James, Horrocks, Geoffrey, *The Blackwell History of the Latin Language*, Blackwell Publishing, 2007
10. Díaz y Díaz, Manuel C., *Antología del latín vulgar*, Editorial Gredos, S. A., Madrid, 1989
11. (Ur.) Divković, Mirko, *Latinsko – hrvatski rječnik za škole*, izdanje četvrto, Zagreb, 1987
12. Faraone, Christopher A., *The Agnostic Context of Early Greek Binding Spells*, u: *Magika Hiera*, (ur.) Christopher A. Faraone, Dirk Obbink, Oxford University Press, New York, 1991, 3-32
13. Fraser, D. A., *The Ancient Curse: Some Analogies*, u: *The Classical Journal*, Vol. 17, No. 8, 1992, 454-460

14. Gager, John G., *Curse Tablets and Binding Spells from the Ancient World*, Oxford University Press, New York, 1992
15. Gortan, Veljko, Gorski, Oton, Pauš, Pavao, *Latinska gramatika*, 11. izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1998
16. Grandgent, Charles Hall, *An Introduction to Vulgar Latin*, D. C. Heath & co., Boston, 1907
17. Herman, József, *Vulgar Latin*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, 1997
18. Jeanneret, Maurice, *La langue des tablettes d'exécration latines*, u: *Revue de philologie, de littérature et d'histoire ancienne*, Vol. 40, 1916, 225-258 i Vol. 41., 1917, 5-257
19. Jordan, David R., *A Survey of Greek Defixiones Not Included in the Special Corpora*, u: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, Vol. 26, No. 2, 1985, 151-197
20. Löfstedt, Einar, *Late Latin*, H. Aschehoug & co., Oslo, 1959
21. Olivieri, A., *Tavolette plumbee bolognesi di defixiones*, u: *Studi italiani di filologia classica*, Vol. VII, 1899, 193-198
22. Ogden, Daniel, *Binding Spells: Curse Tablets and Voodoo Dolls in the Greek and Roman Worlds*, u: *Witchcraft and Magic in Europe: Ancient Greece and Rome*, (ur.) Valerie Irene Jane Flint, The Athlone Press, London, 1999, 3-90
23. Palmer, Leonard Robert, *The Latin Language*, Faber & Faber, London, 1954
24. Premersteiner, A., *Ein Fluchtäfelchen mit Liebeszauber aus Poetovio*, u: *Jahreshefte des Oesterreichischen archäologischen Institutes in Wien*, 1906, 192-198
25. Salopek, Damir, Šešelj, Zlatko, Škiljan, Dubravko, *Orbis Romanus I, početni udžbenik latinskog jezika za osnovne škole i gimnazije*, Profil, Zagreb, 2007
26. (Ur.) Senc, Stjepan, *Grčko-hrvatski rječnik za škole / po Bensele-Kaegijevu grčko-njemačkom rječniku*, Izdano troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, Zagreb, 1910., II. izdanje, Reprint 1988
27. Sherwood Fox, W., *The Johns Hopkins Tabellae defixionum*, u: *American Journal of Philology*, XXXIII. 1. Supplement, Baltimore, 1912
28. Solodow, Joseph B., *Latin Alive: The Survival of Latin in English and the Romance Languages*, Cambridge University Press, New York, 2010
29. (Ur.) Škiljan, Dubravko, *Leksikon antičkih autora*, Latina et Graeca, Matica Hrvatska, Zagreb, 1996
30. Tekavčić, Pavao, *Uvod u vulgarni latinitet*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 1970

31. Väänänen, Veikko, *Introduction au latin vulgaire*, Klincksieck, Pariz, 1981
32. Versnel, Henk S., *Beyond Cursing: The Appeal to Justice in Judicial Prayers*, u: *Magika Hiera*, (ur.) Christopher A. Faraone, Dirk Obbink, Oxford University Press, New York, 1991, 60-106

Popis mrežnih izvora

1. Hrvatski jezični portal (<http://hjp.znanje.hr/>)
Vulgaran
<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> [10.3.2017.]
2. Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr>)
Corpus inscriptionum Latinarum
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=12519> [10.3.2017.]
3. *International Phonetic Alphabet*
https://en.wikipedia.org/wiki/International_Phonetic_Alphabet#Consonants
[5.4.2017.]
4. *Tabella Defixionis Project*
<http://tabellaproject.e-monsite.com> [15.4.2017.]

Popis korištenih kratica

BA 1905 II = Audollent, Auguste, *Deux Tabellae Defixionis trouvées à Sousse*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1905, CLXXXIII

BA 1906 I, II = Audollent, Auguste, *Rapport sur des Tabellae Defixionum récemment découvertes à Sousse (Tunisie)*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1906, 378-381

BA 1908 I, II = Audollent, Auguste, *Rapport sur deux fragments de lamelles de plomb avec inscriptions découvertes à Sousse*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1908, 290-296

BA 1910 II = Audollent, Auguste, *Deux nouvelles defixiones de Tunisie*, u: *Bulletin archéologique du comité des travaux historiques et scientifiques*, 1910, 137-148

CIL = *Corpus Inscriptionum Latinarum*

DT = Audollent, Auguste, *Defixionum tabellae quotquot innotuerunt tam in Graecis orientis quam in totius occidentis partibus praeter Atticas in corpus inscriptionum Atticarum editas*, Pariz, 1904

HE = *Hrvatska enciklopedija*, (<http://www.enciklopedija.hr>)

HJP = *Hrvatski jezični portal*, (<http://hjp.znanje.hr/>)

IPA = *International Phonetic Alphabet*

JHT Pl. = I. Plotius, u: Sherwood Fox, W., *The Johns Hopkins Tabellae defixionum*, u: *American Journal of Philology*, XXXIII. 1. Supplement, Baltimore, 1912, 46-55

JHT Av. = II. Avonia, u: Sherwood Fox, W., *The Johns Hopkins Tabellae defixionum*, u: *American Journal of Philology*, XXXIII. 1. Supplement, Baltimore, 1912, 56-65

JHT Ves. = III. Vesonica, u: Sherwood Fox, W., *The Johns Hopkins Tabellae defixionum*, u: *American Journal of Philology*, XXXIII. 1. Supplement, Baltimore, 1912, 66-75

JHT Sec. = IV. Secunda, u: Sherwood Fox, W., *The Johns Hopkins Tabellae defixionum*, u: *American Journal of Philology*, XXXIII. 1. Supplement, Baltimore, 1912, 76-85

JHT Aq. = V. Aquilia, u: Sherwood Fox, W., *The Johns Hopkins Tabellae defixionum*, u: *American Journal of Philology*, XXXIII. 1. Supplement, Baltimore, 1912, 86-93

KL = Klasični latinitet

LAA = (Ur.) Škiljan, Dubravko, *Leksikon antičkih autora*, Latina et Graeca, Matica Hrvatska, Zagreb, 1996

SGD = Jordan, D. R., *A Survey of Greek Defixiones Not Included in the Special Corpora*, u: *Greek, Roman and Byzantine Studies*, Vol. 26, No. 2., 1985, 151-197.

VL = Vulgarni latinitet